

B.A.L.
P.112

2-12

B.A.L.

P.112

TRANSILVANIA

ANUL 72

APRILIE

Nr. 2-1941

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

PORUNCA ZILEI: REDRESAREA VOINȚEI NAȚIONALE

Am ajuns, în vara anului trecut, la buza prăpastiei, împinși nu numai de acele „împrejurări externe”, care în nedeslușirea lor sunt chemate de atâtea ori ca ușoară explicațiune, și nicidecum împinși exclusiv de greșelile, care s'ar putea formula în sarcina acțiunilor noastre de politică externă din epoca de după unire. De sigur, tălăzuirea fără asemănare a unor situații internaționale, împovărate de fulgere, ridicarea față în față a două lumi cu nemăsurate puteri și tot atât de nemăsurate antagonisme, vecinătatea uriașului, care își ascunde cu joc măestrit alcătuirile de acasă și posibilitățile lui, ca și intențiunile de a doua zi — toate sunt împrejurări purtătoare de primejdii și numai o foarte iscusită și cuminte cârmuire ar fi putut îndulci soarta celui ce a ajuns între giganticele pietre de moară.

A fost însă cu puțință să se desăvârșească dezastrul, prin care am trecut și trecem, numai adăugându-se acelor împrejurări și erori o foarte grea defecțiune morală a nației noastre: desăvârșita atrofiere a puterei ei de voință.

Plecăm ochii rușinați și încercăm să ne smulgem gândul, de câte ori stăruiește asupra unora dintre imaginile din vara și toamna trecută.

Un guvern cu alcătuire fantezistă, lipsit de experiență politică și de exactă cunoaștere a problemelor, fără niciun contact cu realitățile vieții românești și căruia i se căuta o justificare fără valoare numai în prospețimea „oamenilor noi” și în acel epitet de „om de bine”, care e departe de a califica pe omul de stat. Mâna aceea de oameni desorientați păreau, ca fi ajunși în pânțele unui submarin — ca să utilizăm o asemănare modernă — încunjurați de sute de manivele, șuruburi, aparate optice, conecitoare, care cârmuiesc nava, fără să știe unul măcar din ei, care aparat ce destinațiune are, fără să știe pe care să pună mâna.

Și, totuși, nația noastră a primit doar cu uimire pe acești nepuțincoși cărmaci, dar nu a avut răscolirea de voință, ce ar fi putut așeza în locul lor adevărați oameni de stat.

Au urmat penibilele și umilitoarele zile dela Turnu Severin. Câțiva funcționari și ofițeri unguri — aleși cu grijă, dintre cei mai de a doua mână, ca să nu dea impresia unei prea mari considerațiuni — sosesc la noi și se comportă ca niște semeți poruncitori. Până la pământ se coboară capetele celor ce s'au găsit să reprezinte atunci acest Neam românesc, iar când corabia ungurească a luat în proră valurile Dunării, ca să ducă stăpânilor răspunsul fără tăiuș, nenorociții delegați ai buimăcitei noastre cărmuiri de atunci, alergau speriați pe malul fluviului, strigând cu disperare rugăminți de reluare a „tratativelor”.

Nația noastră a rămas uluită la acest spectacol, a simțit palmele pe amândoi obraji, a simțit fiorul extremei primejdii, — dar nu a avut involburarea de voință, care să așeze în locul spiritului transacționist, umilitor, mândria demnității naționale și în locul cartilagelor de sub fracurile împodobite cu panglici și medalii, spinarea dreaptă din tunica ostășească.

Istoria „Vienei” — în ce ne privește pe noi — se va scrie odată, cu toate amănuntele ei revelatoare de completă naivitate, lipsa totală de informațiuni, desorientare și desăvârșită eclipsare a sentimentului de răspundere istorică.

Dar unde a fost oare voința acestei Nații, care să se fi ridicat împotriva ușuraticiei transacționării? Unde a fost pornirea, care să înalțe „ca un om” milioanele? Nația din nou umilită, a plecat, resemnată, fruntea. Din zidul de neînving al fortificațiilor apusene au plecat înlacrimați soldații noștri, cărora nu li s'a îngăduit să moară pentru România lor, — au plecat spre frântura de țară tristește convoaie ale unei armate, glorioasă în trecut, râvnitoare de glorie nouă azi, — ca să năvălească în pământ românesc, cei ce nu ar fi putut așeza un pas, pe pământ cucerit cu arma.

A pornit sinistrul, nesfârșitul convoiu, al refugiaților. S'a ridicat până la cer și a pătruns până la noi țipătul de moarte al sutelor și al miilor de Români înjunghiați de „cuceritori”. Au urmat rușinoasele expulzări, regisate nu numai cu extremă cruzime, ci și cu grija umilirii acestui neam românesc, care până atunci, cu toate rușinările veacurilor de robie, nu avusese încă vlădică închis în vagonul, din care abia se coboriseră animalele. Și, încurajați de capul tot plecat cu resemnare, cei ce nu încetează să-și strige de veacuri nobleța și simțul de dreptate, au dat și continuă să dea lovitură după lovitură nenorociților care au plecat, nenorociților care au rămas.

În această stare de catalepsie, care a paralizat orice putință de apărare a neamului nostru, am fost aduși în chip voit, conștient, printr'o stăruitoare administrare, ani de-a-rândul, a stupefiantelor omoritoare de voință. Otrăvirea Neamului românesc nu a încetat să se desăvârșească, ani de-a-rândul sub cârmuirea apusă la 6 Septemvrie.

Opinie publică ? Minora și păcătoasa manifestare a plebei de egoiști și de idiotoși gușați.

Voință națională ? Nelămurită și împotmolită în sisteme reprezentative, cu vădite greșeli și defecte incurabile.

Grupări politice, încheiate în jurul unor ideologii și a unor oameni ? Clicării înglodate în păcate, în dosul unor nesincere programe, — care nu au contribuit cu un fir de nisip la alcătuirea României moderne.

Oameni politici, selecționați de evoluțiunea și vicisitudinile vieții publice ? Profitatori de rând, pe urma cărora trebuie puși toți procurorii țării.

Presă liberă, manifestațiuni populare ? Formule învechite, practice primejdioase, arme, ce nu pot fi date în uzul Românilor, nepatrioți, gata să-și răstoarne și să-și vândă țara.

Nației îi trebuia un singur lucru : stăpân, care să o cârmuiască. Nu are nici voie, nici nevoie să gândească, să se frământe, să caute soluții, să verse în acțiuni publice căldura patriotismului ei, să-și strige aspirațiunile, temerile, hotărârile. Are să tacă, să primească porunca, slugă plecată.

Onestitatea, înțelepciunea politică, mândria națională, involburarea de voință au devenit prerogativele unui om, care binevoia să mai picure câte o infimă părțică din ele și creștetelor coborite până la covorul înalțelor scări și acelor grotești formațiuni al căror rost era să cânte chiar și deasupra groapei imnuri de biruință și frivole cântece de bucurie.

Prin sistematica operă de atrofiere a resorturilor politice ale Neamului nostru, — urmată insistent ani de-a-rândul — s'a anihilat aproape cu desăvârșire puterea de reacționare, a lăncizat vigoarea acțiunilor naționale, s'a stins sub pat de spuză scânteeea din care naște flacăra călăuzitoare și marea de foc biruitoare : puterea de voință a Nației.

Când a bătut ceasul greu, uleiul din candelă se uscaseră demult. Izolatul strigat de deșteptare a sguđuit o clipă, fără să poată porni acțiuni, brațele nu au răspuns poruncii unei voințe, — soarta s'a îndeplinit !

S'a îndeplinit soarta noastră ?

O asemenea soartă nu ar putea fi acceptată, nici după ce veacuri ar fi îngroșat straturile generațiilor și umbrele uitării.

Dar marea involburare încă nu a trecut. Uriaşa încordare abia dacă şi-a atins zenitul şi rânduielile pripite de până acum sunt unele vremelnice, în aşteptarea judecăţii celei adevărate, celei definitive.

Ca mâine, ne vom găsi în faţa ei. Şi în acea zi, care intradevăr va topi secolele în scânteerea unei clipe, va trebui să ne cucerim dreptul nostru. Datoria noastră este să ne pregătim neamul pentru a-i putea înfrunta greutatea crâncenă. Şi înainte de toate să trezim din somnul otrăvirilor de zece ani, ceea ce e întâia condiţiune a biruinţei, ceea ce porneşte şi animează acţiunile mântuitoare, ceea ce ridică ziduri până în cer în faţa duşmanului, ceea ce opreşte în calea lor puvoaiele şi mişcă din loc munţii: voinţa.

Să o trezim, să o ridicăm, să o exaltăm, prin toate mijloacele. Din voinţa dărză a fiecărui Român, să se închege voinţa naţională, ca puterea ei covârşitoare să se reverse iar, cu supremă poruncă, în sufletul fiecărui Român. Să nu-i punem frâu, să nu-i punem hotare, să lăsăm să ne cuprindă cu desăvârşire întreaga fiinţă, întreg gândul. În ea să se coboare orice pornire, orice energie, orice tendinţă.

De altă parte întreaga putere a voinţei colective naţionale, ca şi vigoarea hotărîrilor singuratecilor Români, trebuie să fie polarizate asupra unei singure probleme: Realizarea dreptăţii noastre. Acum, neîntârziat, în giganticul proces de aşezare a neamurilor şi de statornicire a icoanei pământului, care se desfăşură înaintea ochilor noştri.

Nu ne este îngăduit să cunoaştem azi un alt obiectiv. Nu e îngăduit să aruncăm nicio fărâma a energiei naţionale şi a vrerei noastre în slujba altor scopuri, oricât de înalte ar fi ele. Nu ne pot interesa azi nici ideologii sociale şi politice, nici probleme de organizare de stat, nici preocupările aşezărilor economice, nici soluţionarea problemelor rasiale şi de purificare etnică, probleme ale învăţământului, ale culturii — ele nu ne interesează azi decât numai în măsura în care colaborează efectiv, nemijlocit şi în chip indispensabil la singura, la suprema, la exclusiva ţintă a puterii noastre de voinţă: redobândirea hotarelor pierdute. Fărămiţarea încordării de voinţă şi de faptă detur-nează atenţiunile, creiază false preferinţe în scopuri, iar în rezultat slăbeşte sortii izbândeii.

Ca mâine, după ce duşmanul va fi fost izgonit pentru totdeauna din ţarina părinţilor noştri, în răgazul şi liniştea păcii şi a securităţii, vom plivi holda de toată polomida şi neghina, vom sădi arbori de rodul şi umbra cărora se vor bucura copii de copiii noştri, vom împodobi preajma casei noastre însorite cu suavele culori ale miilor de flori. Vom putea scoate din dărnicia gliei şi vrednicie românească şi belşug şi înălţare.

Rămași sfâșiați însă, vom boli veacuri, nu vom înceta să ne oblojim rănilor, să ne frământăm în dureri, în încăerări, vom tânji în sărăcia ogorului nostru ciuntit, din care lacrimile și sângele ce-l vom mai vărsa nu va mai putea rodi multă vreme nici prosperitate nici înaintare.

În văpaia voinței naționale va trebui poate să se piardă chiar și prudența. (Atât de des se ascunde lașitatea în cutelele sobre ale prudenței!) În vremuri de cumpănă pentru națiuni, spiritul național trebuie să se înalțe departe, peste contingentele de toate zilele. Voința trebuie să se transforme în pasiune. Chiar oarbă, chiar disprețuitoare a măruntelor socoteli ale rațiunii. Da, pasiunile necontrolate de o rațiune puternică, duc de obicei la o stare de dăinuitoare febrilitate, care irosește puterile unei națiuni. Dar fără de febra înaltă a patimilor violente, nu pot fi trecute cu izbândă zilele de mare criză pe care le întâlnesc neamurile în evoluțiunea lor istorică. Fără de paroxismul voinței nu se înfruntă moartea, care, haină, păzește drumul gloriei și al izbăvirii! Câte neamuri ar fi sucombat, câte mari înfăptuiri omenești ar fi rămas nerealizate, dacă acel prudent „respice finem” ar fi condus totdeauna omenimea și ar fi înăbușit glasul voinței și al pasiunii generoase!

Porunca zilei de față este: exaltarea unității voinței naționale, îndreptată spre una singură, sublimă, țintă.

IONEL POP

VALEA MURĂȘULUI, AXĂ ETNICĂ A TRANSILVANIEI

Valea Murășului, prin fertilitatea sa, prin importanța mare, pe care a avut-o pentru comunicații, prin așezarea sa în diagonală de-a-curmezișul Ardealului, a fost o axă foarte importantă economică, menită în primul rând să fie un pol de atracție și de așezare a elementului etnic dominant și stăpânitor și politicește în Ardeal. Prin poziția ei centrală, a mai fost menită să fie și o axă politică a țării ceea ce s'a și întâmplat timp de veacuri fără întrerupere, avându-și Ardealul capitala în Alba-Iulia. Cum Ungurii pretind că, politicește, în trecut, ei au dominat Ardealul, ne-am aștepta, pe bună dreptate să-l domineze și etnicește. Dacă nu în întregime, cel puțin această importantă axă politică a lui, care a fost Valea Murășului, ar fi trebuit în mod cu totul firesc să fie populată până în zilele noastre de către ei, să dea ei majoritatea populației aci. Aceasta cu atât mai vărtos, că nimic nu i-ar fi putut împiedica, dacă ar fi adevărată afirmația, că ei au fost și întâii ocupanți ai acestei importante văi.

Ar trebui deci ca, ori unde te-ai duce prin frumoasa vale a Murășului, să întâlnești și în orașe și prin sate, mase compacte de populație ungurească și, numai pe ici pe colo și ceva firicele de populație românească, furișată aci, pe nesimțite, printre dominanții unguri. Noi, Românii, care ne cunoaștem nișel și pe noi și pe Unguri, nu rămânem deloc mirați de faptul că pe Valea Murășului nu sunt unguri decât foarte puțini, cum puțini sunt peste tot în Transilvania și, lucru interesant, mai puțini sunt tocmai în locurile cele mai bune și mai potrivite pentru așezări umane. Nu sunt, fiindcă nici n'aveau de unde să fie și chiar dacă ar fi avut ei un rezervoriu mare de populație s'o aducă

aci, n'ar fi putut să fie așezată prin locurile cele mai prielnice, fiindcă acolo erau de mii de ani la ei acasă băștinașii, Români.

Din faptul, că documentele vechi nu vorbesc despre Români în Valea Murășului, decât târziu, după venirea Ungurilor, toți istoricii și etnografii unguri cu o logică specială a lor susțin, că la venirea Ungurilor, în Ardeal n'au fost deloc Români și deci nici pe Valea Murășului. Pe Anonymus, care îi amintește și istorisește luptele Ungurilor cu ei, nu vor să-l creadă, deși el își scrie cronica în veacul al XII-lea, cu siguranță nu numai după tradiție, ci și după alte izvoare.

Este adevărat și totodată de remarcat faptul, că documentele amintesc pe larg și cea mai neînsemnată infiltrație și colonizare de „hospites” străini, aduși aci începând cu veacul al XIII-lea de către regii Ungariei, de către principii și voievozii ardeleni, sau de către nobili, dar numai în mod cu totul incidental amintesc de vreo câteva ori pe Români, deși ei predomină, cum au predominat întotdeauna ca număr în Valea Murășului.

Nu vorbesc despre ei și este firesc să nu vorbească, fiind prezența lor în Valea Murășului cu totul naturală, ca locuitori băștinași aci. Intocmai cum nu vorbesc despre apele Murășului, care își urmează liniștite cursul lor veșnic, așa nu vorbesc nici despre liniștitele mase ale românismului băștinaș. Intocmai cum însăși Valea Murășului a format întotdeauna un element fundamental al cadrului geografic transilvănean, la fel elementul românesc a format totdeauna conținutul uman firesc al acelu cadru.

În istorie nu se vorbește despre elementele naturii decât atunci, când fenomenele pricinuite de ele sunt catastrofale, sau cel puțin neobișnuite. La fel, în decursul desfășurării evenimentelor istorice, nu se vorbește despre Români, decât atunci când umila lor existență de popor subjugat și asuprit, nemai putând suferi, se revoltă. Atunci, deodată și în întreagă Valea Murășului și peste tot în Transilvania, îi găsim cronicele și istoria în număr neobișnuit de mare, revărsându-se în mase enorme și prăbușind în ruine cuiburile asupritorilor, întocmai ca o catastrofă pricinuită de elementele naturii veșnic și peste tot prezente, deși neobservate până atunci, deși neinregistrate de „documente”.

Voiu să lămuresc aci încă un fapt. Mulți călători străini, care au cercetat în secolele trecute Transilvania și Valea Murășului vorbesc despre Români prea puțin. De obicei acești călători au fost găzduiți în castelele și curțile încăpătoare și bogate ale stăpânilor din Ardeal. Niciunul dintre ei n'a stat în casă românească, care de altfel nici nu le putea oferi găzduirea tihnită și plină de plăceri, pe care le-o îmbiau stăpânilor. De aci trecerea în penumbră a descrierii elementului ro-

mănesc. În multe dintre scrierile lor Românii sunt amintiți mai mult ca un element pitoresc al peisajului transilvănean și nicidecum ca factorul esențial al vieții acestei provincii.

Găsim, de pildă, în toate descrierile de călătorie, amintită frumusețea femeilor și fetelor române, întocmai cum pe aceeași pagină găsim descris decorul de flori al livezilor și al luncii Murășului. Găsim peste tot mult lăudată hărnicia mâinilor lor, cum găsim lăudată mierea ardeleană culeasă de hărnicia albinelor. Se descrie în culori pitorești frumusețea portului de sărbătoare românesc, dar prea puțin se vorbește despre importanța și greutatea elementului românesc. E firesc să nu găsim mai mult, ei erau doar robii pământului, erau iobagii stăpânilor și cel mult... decorul peisajului natural.

Totuși ei formează în Valea Murășului covârșitoarea majoritate a populației. Ei sunt elementul etnic dominant, începând dela izvor până la Tisa.

Total, în Valea Murășului, se află 381 de așezări umane, dintre care 9 orașe și 372 comune rurale. Din acestea sunt românești 308, ungurești 53, germane 18, slovacă una, sârbă una.

În cursul superior al Murășului sunt :

Românești	10
Ungurești	9

În cursul mijlociu :

Românești	278
Ungurești	41
Germane	4

În cursul inferior :

Românești	20
Ungurești	3
Germane	14
Slovace	1
Sârbe	1

Total . . . 381

Acesta este caracterul etnic al așezărilor, după cum rezultă din recensământul din 1930. Dar tot aproape acesta este caracterul lor și în 1900, după cum rezultă tocmai din hărțile și dintr'o lucrare a unui învățat ungar (Balogh P., *Népfajok Magyarországon* Budapest, 1902). Scoțând dintre Unguri pe Evrei, pe Țigani și alte neamuri străine, care în 1930 n'au mai dorit să fie considerate de Unguri, statistica românească din 1930 dă cu 10 așezări mai puține,

ca fiind ungurești și tot cu 10 mai multe românești, decât Balogh în 1900. Toate acestea de altcum sunt pe Murășul mijociu, unde elementul unguresc este în curs de completă dispariție în formidabila masă compactă românească. Din analiza tabloului de mai sus reiese clar, că mai cu seamă cursul mijociu al Murășului, care este din toate punctele de vedere cel mai favorabil așezărilor, la vale de orașul Târgu-Murăș, este locuit aproape numai de Români.

Și dintre orașe cinci au caracter românesc și numai trei caracter etnic unguresc. Astfel sunt românești Deva, Orăștie, Lipova și Alba-Iulia, iar Aradul are majoritate relativă românească. Lă 1850 Aradul avea majoritate absolută românească. Ungurești sunt Aiudul, Târgu-Murășul și Gheorghenii, iar Reghinul este german.

Se va putea spune, că așezările românești sunt mici și neînsemnate, iar cele ungurești sunt mari și foarte importante. Aceasta se potrivește numai în ce privește orașul Târgu-Murăș. Intradevăr, ca să facă din Târgu-Murăș un emporiu puternic unguresc, o capitală a Săcuilor și un centru de maghiarizare a Românilor, ungurii, după maghiarizarea populației vechi germane și române din acest oraș, n'au cruțat nicio jertfă pentru întărirea lui, inzestrându-l cu tot felul de instituții. Asemenea instituții au făcut dâșii, cu acelaș scop și în celelalte orașe. Astfel au avut licee ungurești în Deva, Orăștie, în Lipova și în Alba-Iulia, deși populația lor și a împrejurimilor lor era complet românească. Scopul lor era exclusiv maghiarizarea Românilor din aceste orașe și a celor din împrejurimile lor.

Artificial și cu multe jertfe au fost ajutați să se mențină și ungurii din celelalte orașe. În permanență au fost improspătați și cei din orașele și satele de pe Valea Murășului cu noi coloniști unguri. În Aiud iarăș, în mijlocul masei românești, încă din veacurile trecute au avut ungurii un colegiu mare și inzestrat cu multe averi. Aiudul trecea ca una dintre fortărețele cele mai puternice ale reformaților unguri. Și maghiarizarea Aradului s'a făcut sistematic dela 1870 incoace, prin colonizări, prin instituții culturale și prin înființări de fabrici, la care erau angajați ca muncitori numai unguri sau maghiarizați și totuș până azi n'au ajuns să aibă în Arad majoritate.

În ce privește satele ungurești în general, nu sunt nici mai mari și nici mai importante, decât cele românești din Valea Murășului.

Ca să se vadă și mai limpede caracterul etnic al Văii Murășului dăm în cele următoare numărul Românilor și al unguirilor din plasele vecine cu Murășul.

Nr. crt.	P l a s a	Total	Români	Unguri	Germani	Evrei
1	Gheorgheni	52.539	12.704	38.461	102	771
	in procente	100	24.2	73.2	0.2	2.5
	Gheorgheni oraş	10.355	632	8.922	71	593
2	Topliţa	23.895	14.327	7.082	286	1.468
	100	100	60.4	29.6	1.2	6.1
3	Murăş	51.265	16.857	31.445	91	270
	100	100	32.9	61.3	0.2	0.5
4	Reghin	71.114	43.378	18.419	4.699	938
	100	100	61	25.9	6.6	1.3
5	Râciu	18.706	13.952	3.853	17	141
	100	100	74	20	—	0.8
6	Band	21.173	14.690	5.202	13	160
	100	100	69.4	24.6	—	0.8
7	Luduş	33.706	22.393	9.465	833	32
	100	100	66.4	28.1	2.5	0.1
8	Câmpia Turzii	32.252	20.789	9.321	133	354
	100	100	64.5	29.0	0.4	1.1
9	Jernut	19.786	12.603	6.147	9	176
	100	100	63.7	31.1	—	0.9
10	Aiud	26.940	19.900	6.445	7	32
	100	100	73.9	23.9	—	0.1
11	Ighiu	30.550	28.426	1.214	103	68
	100	100	93.1	4	0.3	0.2
12	Ocna Murăşului	22.170	15.400	5.310	121	554
	190	100	69.5	24	0.5	2.2
13	Sebeş	28.864	24.643	105	3.493	—
	100	100	85.4	04	12.1	—
14	Teiuş	24.736	22.144	2.239		
	100	100	89.5	9.1		
15	Deva	32.829	28.232	3.414	463	103
	200	100	86	10.4	1.4	0.3
16	Geoagiu	16.203	15.843	133	16	105
	100	100	96	08	—	0.6
17	Ilia	35.176	33.909	056	148	194
	209	100	96.4	1.4	0.4	0.6
18	Orăştie	26.974	24.184	3.067	660	15
	100	100	89.7	4	2.4	—
19	Aradul nou	47.407	15.603	7.205	23.981	198
	100	100	32.9	15.5	50.6	0.4
20	Pecica	47.735	18.441	14.952	2.717	332
	100	100	38.6	31.3	5.7	0.7
21	Radna	29.242	26.082	1.142	1.267	165
	100	100	89.2	3.9	4.3	0.6
22	Lipova	24.544	18.455	811	5.416	25
	100	100	75.1	3.3	18	—

Nr. crt.	P l a s a	Total	Români	Unguri	Germani	Evrei
23	Periam	42.949	10.523	1.857	23.841	62
		100	24.6	4 3	55.5	—
24	Sănnicolau	46.910	14.130	5.515	16.256	419
		100	30.1	11.8	35.3	—
25	Birchiș	15.464	14.653	412	73	36
		100	94.8	2.7	—	—
26	Vințul de jos	25.631	23.657	328	1.022	77
		100	92.3	1.3	4	—

O R A Ș E

1	Gheorgheni	10.355	632	8.912	71	583
2	Târgu-Murăș	38.517	9.795	22.382	632	4.828
3	Reghin	9.290	1.812	3.570	2.222	1.556
4	Deva	10.509	5.318	3.708	398	848
5	Orăștie	7.337	4.556	1.025	940	207
6	Alba-Iulia	12.282	7.852	2.034	548	1.480
7	Aiud	9.478	3.727	4.788	208	464
8	Lipova	6.000	2.813	949	1.922	511
9	Arad	77.181	30.370	29.978	6.130	7.057
		100	39.3	38.8	7.9	9.1

În total din 26 de plase, Români au majorități în 21, iar ungurii numai în două. În celelalte au majorități Germanii. Din toate cele de mai sus se vede că, deși elementul politic dominant în Valea Murășului timp de 700 de ani au fost ungurii, totuș adevăratul element dominant aci, din punct de vedere etnic, n'au fost ei, cum nu sunt nici azi.

Ca să-și susțină și pe cale etnică dominația politică, chiar dela apariția lor aci au început să aducă colonii de unguri, dar și din alte neamuri. Numai în cursul superior al văii și în jurul orașului Târgu-Murăș au putut da însă mase mai compacte, dar și aici elementul etnic nu-l formează ungurii, ci săcuii, neam deosebit de unguri, dar vorbind aceeaș limbă cu ei. Ei au fost aduși peste Români, pe care i-au săcuizat, începând din veacul al XII-lea, în calitate de coloniști militari. În Valea Murășului mijlociu și săcuii s'au așezat cu mult mai târziu (Orbán B. *Székelyföld*, IV, pag. 182). Chiar orașul Târgu-Murăș este amintit numai din veacul al XIV-lea sub numirea de Novum Forum Siculorum.

Multe din satele românești din Valea mijlocie a Murășului sunt amintite încă dela începutul veacului al XIV-lea în dijele papale. De aci istoricii unguri și săcui scot argumentul, că n'au fost românești la

inceput, ci săcuesti-ungurești. Din acest fapt însă nu rezultă de loc, că la acea dată ar fi format săcuii, sau unгурii catolici majoritatea populației lor. Ei au putut să fie și atunci, cum sunt și azi, numai minorități printre majoritățile românești, care s'au păstrat până azi.

Și mai târziu au fost colonizați săcui și unгурi în județele Turda, Alba, Târnava-Mare și Târnava-Mică, fapt recunoscut și de către Unguri. Unii dintre ei sunt coloniști de dată cu totul recentă. (Orbán, *Op. cit.* V. Pag. 3—28). Mulți dintre acești coloniști au dispărut cu totul, rămânând azi în aceste județe, în Valea Murășului, aproape numai Români. Pe unde se mai găsesc azi coloniști, au putut dăinui numai cu mari privilegii. Așa, în fostul scaun al Murășului și în vreo cinci sate din cel al Arieșului (Orbán, *Op. cit.* V. pag. 50). Această dispariție a coloniștilor unгурi și săcui din Valea Murășului, chiar sub stăpânire ungurească, mulți sau puțini câți vor fi fost, arată cât de artificial au fost menținute grupurile etnice străine printre masele etnice românești compacte.

Prin orașele de pe Valea Murășului, dar și prin altele din Ardeal, în trecut au fost Români foarte puțini. Aceasta se datorește faptului, că abia la 1802 li se dă drept Românilor de a avea orice fel de ocupații urbane (Czoernig, *Etnographie der Österreichischen Monarchie, III*, pag. 154).

Dintre unгурii de prin orașele de pe lângă Murăș foarte mulți, poate chiar majoritatea lor, au fost la început coloniști germani, maghiarizați cu timpul. Astfel au fost maghiarizați Germanii din Deva, din Alba-Iulia și din Aiud (Czoernig, *Op. cit.* I, pag. 39). La fel, în Vințul de jos, principele Bethlen colonizează la 1622 Germani din Moravia, azi maghiarizați (Czoernig, *O. cit.* II, pag. 205). Și Aiudul a fost la început probabil locuit de către Sași, cărora Regele Ludovic le dă la 1378 privilegii mari (Czoernig, *Op. cit.* II, pag. 233).

Imprejurimile Aradului au fost colonizate cu Germani, unгурi, Slovaci și alții, abia începând cu veacul al XVIII-lea. Colonizările cu unгурi au continuat și în jurul Aradului, dar și prin alte orașe din Valea Murășului, până în veacul al XIX-lea. Astfel, aproape de Pecica sunt colonizați unгурi în 1840 până la 1847; în Deva și Vinț sunt aduși coloniști unгурi la 1700; la 1715—1735 sunt aduși noi coloniști unгурi și la Alba-Iulia; la 1736 la Ghioroc (Czoernig, *O. cit.* III, pag. 126 și urm.), unde au fost aduși la 1886 și unгурi-ceangăi din Bucovina (Márki, *Osztrák-Magyar Monarchia, VI*, pag. 459 și urm.). Abia cu acești coloniști au ajuns unгурii să aibă în Ghioroc majoritate față de Germani. Din Bucovina au mai fost colonizați ceangăi nu de mult și în Deva și jur, în Hărău.

Am putea continua acest pomelnic de colonizări continue de unguri și de alte neamuri în Valea Murășului până în veacul al XX-lea. Numai cu aceste rezerve noi de coloniști s'a mai putut menține aci atât la sate, cât și la orașe, printre Românii băștinași, o minoritate ungurească.

Totuș, în Valea Murășului masele de Români au rămas în majorități impresionante. Intradevăr, *Valea Murășului este o importantă axă etnică: este o axă a românismului băștinaș din Ardeal.*

De aci însă urmează și o concluzie definitivă de ordin politic. Dacă timp de o mie de ani, cât pretind ungurii că au stăpânit politicește Ardealul, n'au putut să se apropie nici cel puțin de majorități relative în Valea Murășului, care chiar după părerea lor a fost cea mai importantă axă economică și politică a Ardealului, ci aceea a rămas totdeauna cu zdrobitoare majorități românești, *cu ce drept de orice natură se gândesc ungurii, să mai ajungă vreodată să stăpânească în Valea Murășului și, peste tot, în Transilvania românească?*

Răspunsul este unul singur și definitiv: cu niciun fel de drept.

SABIN OPREANU

TRANSILVANIA, VATRĂ LINGUISTICĂ A ROMÂNISMULUI NORD-DUNĂREAN

Un geograf român, profesorul S. Mehedinți, a numit Transilvania „sâmburele statului român”. La fel și linguiștii ar putea zice că, în Transilvania, se găsește „sâmburele” din care a crescut copacul, bogat în ramuri, al graiurilor românești, vorbite pe toată întinderea pământului nostru. De altfel un învățat german, d-l E. Gamillscheg, care se află de câțva timp în România, întrebuințează pentru aceasta termenul german de „Kerngebiet”.

De fapt, cercetătorii au observat, mai ales în timpul din urmă, mulțumită noii metode a geografiei lingvistice, că aici în Transilvania, sau mai bine zis în părțile apusene ale Transilvaniei, în Banat și Crișana, s'au păstrat o seamă de *elemente latinești* dispărute în alte părți.

Pe harta alăturată se vede cum cuvinte străvechi ca *nea* și *pedestru*, care continuă pe *nix* și *pedester* latinești, se întind peste întreg Banatul, prin Crișana și Apusul Transilvaniei, pe când, în restul țării, se zice, cu termeni de origine slavă, *zăpadă* (prin Muntenia și Sudul Transilvaniei), sau *omăt* (prin Moldova și Nord-Estul Transilvaniei) și *olog*. Tot în părțile acestea „flăcăul de insurat” se numește *june*, „usturoiul” se numește *aiu*, etc.

Nu e o simplă coincidență că, tocmai în aceste părți apusene ale țării, e mai bine păstrată moștenirea latină a graiului nostru, se știe doar că aici a fost mai intensă colonizarea romană în Dacia Traiană. Un distins lingvist al nostru, profesorul S. Pușcariu, pe baza acestei constatări de ordin geografico-linguistic, coroborată și de date arheologice, etnografice și toponimice, crede că, cel puțin pentru regiunile amintite, continuitatea elementului romanic din antichitate până astăzi, trebuie considerată ca dovedită. Hărți ca acestea, a lui *nea*, duc tot mai mulți învățați străini la convingerea că, cel puțin pentru Ardeal, această continuitate este sigură.

De altfel și un alt fapt geografico-linguistic arată că Transilvania e „leagănul” din care s’au răspândit graiurile românești peste câmpiile înconjurătoare. Dialectologii au stabilit că, pe întinsul acestor câmpii, pe de o parte în Muntenia și Oltenia, pe de altă parte în Moldova cu Basarabia, până dincolo de Nistru, apoi pe câmpia dinspre Apus, în Banat și pe cursul inferior al Crișurilor și Someșului se întind vaste teritorii, în care graiul popular e unitar, cu foarte mici variante. Astfel au fost deosebite patru dialecte dacoromâne (v. harta alăturată). (Termenul de „dialect” se întrebuințează pentru a desemna cele patru mari împărțiri ale limbii române din Dacia, Macedonia, Veglen și Istria. Pentru cele patru graiuri principale dacoromâne s’ar potrivi mai bine termenul de „subdialect”).

Vedem că toate aceste patru dialecte, sau subdialecte ocupă și câte o parte din Transilvania propriu zisă, cuprinsă între Carpați, Munții Banatului și Hațegului, Munții Apuseni, Munții Sălajului și ai Maramureșului. Dar Transilvania însăși n’are un dialect al ei propriu. Pe aici nu se întinde un dialect unitar pe un teritoriu mai mare, ci fiecare vale, fiecare unitate geografică mai mică își are graiul ei propriu. Astfel de unități mai mici geografice și dialectale sunt văile Arieșului, Mureșului, Someșului mare, Someșului mic, Târnavelor, Țara Oașului, Chioarul, Maramureșul, etc. Aceste mici celule dialectale nu sunt însemnate pe harta alăturată.

Geografia lingvistică a constatat însă că, teritoriile unde avem vaste întinderi cu grai unitar, trebuie considerate ca fiind relativ recent colonizate. Graiurile unitare s’au răspândit din câte un centru colonizator, absorbind și graiurile diferite, aduse de coloniști veniți din mai multe regiuni (K. J a b e r g, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 31). Fărămițarea dialectală a Transilvaniei dovedește deci, că aici, n’a avut loc o colonizare mai nouă, ci că populația e așezată din timpuri străvechi în aceleași locuri, astfel încât limba a avut timp să se diferențieze, după unități geografice, determinate de sol, în nenumărate celule dialectale (S. P u ș c a r i u, *Limba română*, I, p. 31).

Este deci, aici în Transilvania, o desăvârșită potrivire între pământ și limbă. Peisajul ardelean e variat: văi înguste, munți înalți, depresiuni întinse, dealuri domoale, văi largi, podișuri pline de soare, se perindează într’un caleidoscop fermecător înaintea ochiului călătorului. Un tânăr geograf al nostru (L a u r i a n S o m e ș a n) face reușita observație că elementele fizice ale peisajului ardelean sunt simetric îmbinate cu fenomene de ordin biologic (sate, stâni, mori, piue, culturi agricole la șes, culturi în terase la munte, câteodată până la mari înălțimi, etc.) și cu fenomene de ordin spiritual-artistic (tipuri felurite de case și biserici de lemn, porți sculptate, troițe, etc.)

La fenomenele acestea de ordin spiritual, trebuie adăugată și bogata varietate a graiurilor ardelenesti, care contribuie și ele la nota caracteristică a peisajului acestei regiuni.

Linguistul elvețian K. J a b e r g numește *minune* păstrarea și constituirea pe aceste meleaguri a unei limbi majoritare românești, în ciuda condițiilor neprielnice: năvăliri barbare, războaie crâncene, stăpâniri de secole dușmănoase și asupritoare. Și aceasta s'a făcut în lipsa unei păături sociale superioare, care a fost sau exterminată, sau desnaționalizată.

Cu toate acestea, idiomul romanic de aici, nu numai că nu a pierit, ci a fost îmbrățișat și de unii năvălitori: Slavi, Cumani, Pecenegi, chiar Unguri.

Cum se explică puterea aceasta a limbii române, de a rezista la cele mai grele lovituri și de a asimila atâția străini, făcându-i de un sânge și de o lege cu autohtonii? Un cercetător român (AL. Rosetti, *Istoria limbii române*, II, p. 41 și II, p. 25, 27) găsește cauza asimilării străinilor în faptul că limba română participa la prestigiul civilizației romane. Nu știu câtă brumă de civilizație romană vor fi păstrat niște bieți plugari și păstori, pitulați prin văgăunile munților, sau cățărați pe podișurile înalte, departe de orice centru cultural. Geograful și omul politic Paul Teleki susține că Ungurii care s'au românizat au învățat românește fiindcă româna e o limbă ușoară.

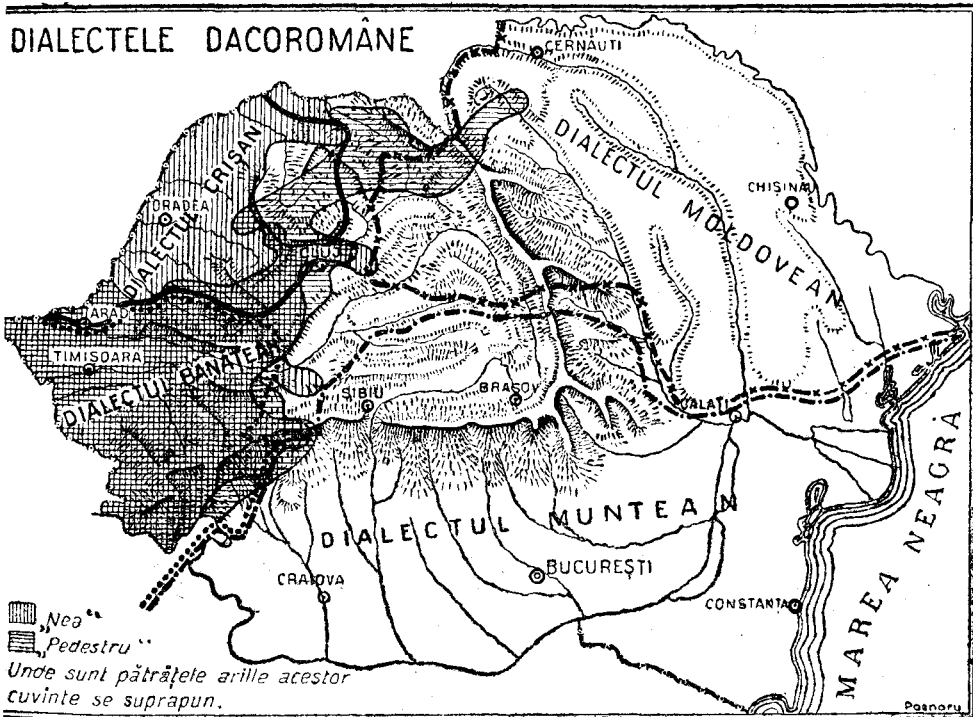
E probabil că amândouă aceste păreri conțin un pic de adevăr. De fapt, limba română e mai ușoară decât limbile slave, sau limba maghiară. Apoi strămoșii noștri, cu toate că au căzut, în urma împrejurărilor vitrege, la o treaptă foarte joasă de cultură, au putut păstra o licărire din conștiința originii străvechi romane.

Dănuirea încăpățanată, dârză, pe pământul Transilvaniei a idiomului romanic din Răsăritul Europei nu poate fi explicată însă numai astfel. Acest graiu, adevărat miracol în istoria limbilor, pare a avea virtuți ascunse, necuprinse de mințile — oricât de agere — ale linguștilor. Forțe misterioase, primare, asemănătoare forțelor naturii, numite de linguistul elvețian susamintit „Volkskräfte” — forțe etnice — au perpetuat existența unei limbi și a unui popor romanic aici în Estul Europei și au adus în sânul acestei comunități lingvistice și naționale un mare număr de barbari.

Iar după ce furtuna năvălirilor s'a mai potolit, în virtutea acestorași forțe vii, dela periferia cetății transilvane, formată de o coroană de munți — cum o numește Iordanes, istoricul Goților — limba românească se răspândește, din patru celule dialectale lingvistice transilvănene periferice, înafara zidurilor cetății, pe câmpiile dela poalele munților — unde vor fi existat și mai înainte Români, dar în așezări

foarte rare. În fața înaintării victorioase a limbii românești, graiurile slave, cumane, pecenege, ungurești au trebuit să cedeze. Pe vaste întinderi dela Sudul și Estul Carpaților, unde s'au dat nenumărate lupte în câmp deschis, între oștile călări, ale năvălitorilor, s'a desfășurat ultima bătălie, adevărat războiu de mișcare, din care a ieșit biruitoare limba română, împingându-și hotarele departe până dincolo de Dunăre și Nistru și până la Marea cea Mare.

DIALECTELE DACOROMÂNE

În felul acesta s'au format dialectul muntean și cel moldovean.

Spre Răsărit și Miazăzi lupta a fost ușoară. Graiurile Slavilor, Cumanilor, Pecenegilor și ale altor barbari, n'au rezistat revărsării victorioase dela munte, a graiurilor românești.

Spre Apus situația a fost alta. Hotarul limbii române nu e departe astăzi de munți, nu ajunge până la întâiul râu mai mare dinspre Apus.

Năvălitorii din această câmpie au avut marele noroc că, întâiul lor rege i-a silit cu sabia să primească creștinismul sub forma lui occidentală. Aceasta i-a făcut să fie îmbrățișați de lumea occidentală ca un neam, din comunitatea popoarelor apusene, având aceeași religie, aceeași organizație de stat, aceeași civilizație.

Față de acești adversari bine înarmați războiul de mișcare din câmpia Tisei s'a terminat în defavorul nostru. Astăzi abia se mai găsesc resturi de Români greco-catolici desnaționalizați în apropierea Tisei, în preajma orașelor Nyiregyháza și Hajdudorog, la fel și în Banat abia 2—3 sate românești răzlețe s'au încumetat până aproape de marele fluviu.

În felul acesta, cele două dialecte dacoromâne apusene, cel bănățean și cel crișan, au rămas cu un teritoriu mult mai mic decât celelalte două. Aceasta se vede foarte bine pe harta alăturată.

Puhoiul năvălitorilor, venit dinspre Apus, atinge chiar dealurile la Nord de Crișul repede și pe cursul inferior al Someșului. Pe aici pătrunde și în interiorul cetății Ardealului, dar nu în valuri compacte, ci în șuvițe răzlețe, ee se strecoară pe fundul văilor. Lupta continuă și înăuntrul zidurilor, dar de data aceasta războiul e mai de grabă un războiu de guerillă, care se termină cu victoria noastră.

Numai în Secuime, unde sunt șesuri care au o oarecare asemănare cu stepa și în unele văi mai largi, s'au menținut năvălitorii până azi, întocmai cum apele, după o revărsare, se adună în adâncituri.

Secole de-a-rândul, sprijinită de puterea de stat, având un prestigiu deosebit ca limbă a stăpânilor, limba maghiară a dat asalt după asalt împotriva graiurilor românești din Transilvania.

La început lipsită de ajutorul unei clase conducătoare, rezistă numai mulțumită acelor forțe misterioase despre care am vorbit mai înainte. Cu ajutorul lor s'a făurit comunitatea lingvistică și națională majoritară românească. Ce deosebire desăvârșită față de stările din Occident, unde limbile naționale romanice (și germanice) s'au format în condiții relativ pașnice, sub conducerea unei elite politice și culturale, sprijinite de literaturi strălucite, care au dat naștere la tradiții literare și lingvistice.

Abia mai târziu apar întâiele încercări timide de literatură românească; târziu de asemenea am avut o clasă conducătoare conștientă de chemarea ei. Mai cu seamă după ce aceasta se deșteaptă la conștiința originii romane, victoria românismului pe acest pământ nu mai era decât o chestie de timp.

E. PETROVICI

VIGOAREA NOASTRĂ BIOLOGICĂ

Vigoarea biologică sau vitalitatea unei grupări de populație, a unui neam, sau a unei rase constă în forța de procreare pe care o manifestă femeile lor de etatea dela 15 până la 45 de ani și în rezistența înrînsă pe care o opun unitățile componente din populație, în special cele feminine de etatea de mai sus, față de cauzele de deces. Noțiunea vitalității e exprimată deci de un raport,¹⁾ care e format de un curent de intrare în sânul unei populații, reprezentat prin numărul născuților-vii și de altul de ieșire, dat de cifra deceselor, produse în aceeași perioadă de timp, în care au avut loc și născuții-vii. Raportul acesta este identic cu acela pe care îl obținem la o ființă izolată, când împărțim cifra anilor, pe care în medie știm că îi trăiește grupa din care ființa respectivă face parte, cu numărul anilor pe care ea l-a trăit. Se înțelege că, la începutul vieții ființei, pentru care facem calculul, raportul acesta este maximum, apoi, pe măsură ce ființa devine adultă, scade și la sfârșitul vieții devine egal cu unu. Există deci un paralelism între valoarea acestui raport și etatea viitoare a ființei. Și tocmai acest paralelism are valoare însemnată, în aplicarea noțiunii vitalității, în studiile asupra populației. Vitalitate nu înseamnă deci numai un raport între născuții-vii și decese, care relevă un moment din viața colectivității, ci ea ne produce concomitent și o imagine vie despre durata viitoare a acestei colectivități. Astfel, când unei populații îi obținem un raport urcat, avem dreptul să tragem concluzia, că ea este relativ tânără și în consecință mai are mult de trăit.

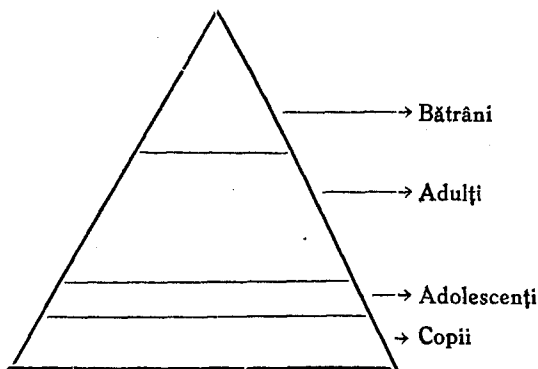
¹⁾ Raportul dintre numărul nașterilor dintr-o anumită perioadă de timp, repartizate după etatea mamelor și cifra femeilor căsătorite și necăsătorite, decedate în același interval de timp, împărțite în grupe de etate, identice cu cele ale mamelor care au născut, se numește *indice vital specific pe etate pentru femei*. Acesta se calculează la 100 și reprezintă un mijloc excelent de a măsura vitalitatea unei populații. Cifrele care servesc la calcularea lui, scoțându-se însă din registrele de stare civilă numai cu multă migăleală, adeseori se întrebunțează numai raportul la 100 dintre numărul născuților-vii și decese, pe care îl numim *indice vital simplu*. Acesta încă evidențiază suficient de potrivit vigoarea biologică, dar cu condiția ca populația să se împartă egal pe sexe, să aibă o compoziție pe etate normală, adică să nu fie compusă din prea mulți bătrâni și relativ puțini adulți și tineri, sau invers și căsătoriile să fie de o frecvență obișnuită.

Paralelismul descris nu este însă chiar perfect. Anume, când raportul devine egal cu unu, colectivitățile nu se sting brusc, ca ființele izolate, ci treptat. Așa pot să ajungă în faze când au acest raport subț unu și de multe ori, când intervențiile externe diriguitoare a mișcării populației, — cum ar fi la noi cele de ordin biopolitic, — sunt aplicate la timp, să revină la valorile inițiale, sau să atingă chiar unele mai urcate decât acelea.

Iată un exemplu, de asemenea natură, din timpurile noastre: Germania în primele trei luni ale anului 1933, când sleirea vitalității biologice a populației ei a ajuns la maximum, a avut raportul între cifra născuților-vii (246.915) și a deceselor (221.374) aproape de unu, mai precis de 1,12, iar în anul 1934, când s'au ivit primele roade ale nouilor reforme politice și demografice, el s'a urcat la 1,65 (1.181.179 născuți-vii — 716.865 decese). Relevăm că această viçoare biologică a poporului german nu numai că s'a menținut până astăzi, dar an de an prezintă cuceriri noi, evoluție pe care istoria demografiei încă nu a înregistrat-o până de prezent.

Curentul de intrare al nouilor născuți în sânul unei populații, fiind de obicei mai urcat decât cel de ieșire, reprezentat prin decese, care au loc printre unitățile de orice etate, determină ca masa populației, când o reprezentăm grafic în raport cu vârsta să îmbrace forma unei piramide. Adică, să aibă mulți copii, din care unii murind, să rămână cu un număr de adolescenți cu ceva mai redus și așa, treptat, din cauza deceselor care se produc, adulții să fie reprezentați printr'un număr mai redus decât adolescenții, iar bătrânii printr'unul mai redus decât adulții, în etate peste 70 de ani să rămână numai câțiva supra-viețuitori.

Tipul de structură pe etate al unei asemenea populații se numește *tânăr* sau *progresiv*. Așa a fost, populația noastră rurală la recensământul din 1930, cum se observă destul de intuitiv și din schema următoare :

E ușor de înțeles, că populațiile care la anumite perioade din viața lor își reduc curentul de intrare, nu mai pot avea structura descrisă mai înainte. Baza piramidelor începe să se reducă, pe când sectorul imediat superior rămâne de dimensiunea din piramida precedentă, ceea ce determină ca structura pe etate să ne dea o grafică asemănătoare unui clopot. Asemenea tipuri de populație se numesc *staționare* sau *cu tendință de îmbătrânire*.

Intr-o fază de reducere a natalității și mai accentuată, grafica compoziției pe etate a populației ia forma unei pere cu coada în sus. Populațiile care sunt în acest stadiu sunt considerate *îmbătrânite* sau *de tip regresiv*.

Ținând seamă că structura pe etate a unei populații nu se poate determina decât pe baza datelor oferite de un recensământ, care, după cum știm, nu poate avea loc decât la intervale mari, de circa 10 ani, iar modificările vitalității populației pot să apară chiar brusc, în 2—3 ani, structura pe etate a populației nu poate servi întotdeauna ca un mijloc potrivit în determinarea vitalității populației cercetate. Din această cauză, noi vom arăta locul pe care îl ocupă România, între celelalte state, pe baza structurii populației ei pe etate; dar pentru a descrie vigoarea populației noastre și mai ales a Românilor în momentul de față, ne vom folosi de raportul descris la început, care la rândul lui, după cum am văzut din cele precedente, hotărăște forma structurii pe care o ia populația, în raport cu etatea.

Pe baza datelor pe care le posedăm de la recensămintele executate imediat după război, în raport cu structura populației pe etate, unele dintre țări se înscriu în felul următor. De tip progresiv: U. S. S. R., Bulgaria, România, Olanda, Danemarca, Scoția și U. S. A. De tip staționar: Italia, Suedia, Anglia, Cehoslovacia, Polonia și Belgia. De tip aproape, sau chiar regresiv: Franța, Germania, Austria și Elveția.

Relese deci, că România, între celelalte țări, datorită structurii de populație tânără, pe care a avut-o la 1930, ocupă, din acest punct de vedere, un loc de frunte și astăzi. Această speranță ne-o va confirma sau infirma cifrele recensământului actual. Până atunci, după cum am amintit, asupra momentului actual ne va putea lămurii măsurarea vitalității prin raportul dintre născuții-vii și decese.

O reliefare într-un cadru mai larg a vitalității întregii noastre populații, cât și în mod izolat numai a particularităților ei din diferite regiuni, sau în raport cu neamurile din teritoriul național, vom încerca să o facem pe bază de comparații. Vom compara, în consecință, vigoarea biologică a ginșilor care influențează evoluția viitoare a populației noastre, vom determina diferențele între statele europene și mai ales între România și cele limitrofe ei și, în urmă, vom evidenția di-

ferențele care există la noi între diferitele provincii, în special în cele de dincoace de Carpați și între variatele neamuri strelne nouă, care sunt reprezentate în România.

Vigoarea biologică a celor trei ginți mai însemnate din Europa. Otto Hellmut, ținând seamă de fertilitatea neamurilor germane, latine și slave, dela 1810 până la 1934 și presupunând că numărul deceselor rămâne constant a calculat următoarele cifre și pentru anul 1960, când Europa va avea 596 de milioane de locuitori:

Anii	Germani	Latini	Slavi
1810	59 mil.	63 mil.	65 mil.
1930	149 mil.	121 mil.	226 mil.
1960	160 mil.	133 mil.	303 mil.

Slavii, având cea mai urcată vitalitate, la 1960 vor fi de 6 ori mai mulți ca la 1810; Germanii, care au o vigoare mijlocie, vor fi de 3 ori; iar Latini abia își vor dubla numărul dela 1810. Din aceste cifre, relese că noi, împreună cu celelalte neamuri latine, pierdem în timp de 5 generații locul pe care l-am avut egal, la 1810 cu celelalte ginți și devenim, din a treia parte a Europei, numai o cincime.

Problema vitalității României față de celelalte state europene. România, cu toate că are, ca și Rusia, Bulgaria și Italia cea mai urcată natalitate în Europa, totuși, din cauza mortalității excesive, care, după cum am arătat, constituie numitorul raportului care ne determină vigoarea populației, nu are decât un excedent natural de populație, egal cu unele state care au natalitatea scăzută. Iată situația ei față de câteva din statele europene:

Tipul antieconomic al mișcării populației din România

STATUL	Natalitatea	Mortalitatea	Excedentul natural
România (1926) . .	35,2	21,0	14,2
Olanda (1926) . .	23,8	9,8	14,0
Polonia (1937) . .	24,9	14,0	14,9

Tipul acesta de mișcare a populației, când din cauza desconsiderării mijloacelor de acțiune pe teren sanitar, se neglijează timp și

mai ales se pierd unități tinere, purtătoare de însemnat potențial de reproducere, se numește *antieconomic*. România este unica țară din Europa, care, mai ales dela 1911—13 încoace, urmează această evoluție antieconomică. Ba, mai mult, se observă că, în acest interval de timp, s'a redus natalitatea dela 43,0 la 1000 locuitori, la 28,3 (1938), adică cu 34,2%, pe când mortalitatea l-a rămas staționară. Această comportare trebuie să ne producă o serioasă îngrijorare, fiindcă, în toate țările, între care amintesc în primul rând Franța, unde scăderea natalității a precedat pe cea a mortalității, revenirea la o evoluție paralelă între natalitate și mortalitate nu a mai fost posibilă, pe lângă toate eforturile politicii demografice aplicate prea târziu. Explicația acestei lupte zadarnice ne-o dă structura populației pe etate: Reducându-se cifra populației tinere, lipsesc elementele reproductivă, iar cele adulte îmbătrânesc și, fatal, întrețin o mortalitate urcată.

Vitalitatea populației din țările limitrofe României. Al treilea punct de vedere care ne relevă vigoarea biologică a populației noastre este aspectul natalității și mortalității și raportul dintre ele din țările limitrofe nouă.

Iată cum se prezintă vigoarea biologică în aceste țări:

Indicele vital simplu în țările limitrofe României la 1937

STATUL	Natalitatea	Mortalitatea	Indicele vital simplu
Bulgaria	23,9	13,4	178,4
Jugoslavia (1936) .	28,9	16,0	180,6
Polonia	24,9	14,0	177,9
România	28,3	18,6	155,2
Rusia (1926—1930)	43,8	20,8	210,6
Ungaria	20,2	14,2	136,4

Din această tabelă reiese evident că, România, față de țările limitrofe ei, după Ungaria, are la 1937 cea mai redusă vitalitate. Și avem convingerea, că nu e inutil, dacă repetăm, că acest nivel al vigoarei ei nu se datorește unei cifre scăzute de născuți vii, ci mortalității ei infantile și generale excesive, pe care dacă am face eforturile cunoscute de politica sanitară modernă, le-am putea reduce simțitor și în timp relativ scurt.

Vigoarea biologică a populației noastre pe provincii și pe neamuri. În interiorul țării noastre, vitalitatea populației încă variază, fie dela o

regiune la alta, fie dela un neam la altul. Ba se observă și o modificare în timp.

Rezervoriul vitalității noastre îl deține Moldova, iar provinciile de dincoace de Carpați prezintă locurile de cea mai redusă rezistență. În fruntea acestora stă Banatul. În 1939 indicele vital simplu în satele din Moldova a fost de 167,4, iar în Banat de 98,8. Mai detaliat putem compara vitalitatea populației din Ardeal în tabela următoare :

Indicele vital pe neamuri în România, Transilvania, Banat și Crișana-Maramureș în 1936 și în 1939. Mediul rural și urban întrunite

NEAMUL	România		Transilvania		Banatul		Crișana-Maramureș	
	1936	1939	1936	1939	1936	1939	1936	1939
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Toate neamurile	159,3	152,2	154,1	152,4	101,2	98,8	141,3	150,3
Români	165,4	158,6	158,0	156,1	100,8	94,1	147,6	142,0
Unguri	138,0	141,2	145,3	144,6	129,9	138,0	114,8	130,8
Germani	134,9	133,7	148,7	152,2	87,1	92,4	126,3	122,8
Evrei	104,5	89,7	142,6	127,0	89,0	67,2	149,0	140,2
Ruși și Ucraineni	162,8	138,4	113,0	114,8	264,5	208,8	184,4	157,2
Alte neamuri	136,2	131,8	171,1	159,8	105,6	106,5	159,4	171,2

Din aceasta reiese că, după Banat, cel mai redus indice îl are Crișana-Maramureș, iar Transilvania îl are egal cu cel general din România. Nivelul acesta redus al vitalității populației din Banat și Crișana-Maramureș, nu e determinat atât de Români, cât e susținut mai ales de celelalte neamuri conlocuitoare cu noi. În Banat, dela indicele cel mai inferior, în spre cel mai urcat (pe care îl au Rușii și Ucrainenii) se înșiră Evreii, Germanii și apoi Românii, iar în Crișana-Maramureș cel mai scăzut indice îl au Germanii, Ungurii și Evreii. În Transilvania, vitalitate mai redusă decât cea generală din România prezintă Rușii și Ucrainenii, apoi Evreii și Ungurii. E important să notăm că Germanii din Transilvania, în 1939, au atins un nivel al vitalității egal cu cel din România, deși, după cum reiese dintr'o prelucrare a datelor statistice pe care am făcut-o, relativ la Sașii din Municipiul Sibiu, aceștia, la 1921—22 și la 1931—32, au avut un indice foarte scăzut.¹⁾ Fără

¹⁾ Dr. P. Râmneanțu și Dr. O. R. Vraciu, *Indicele vital simplu în România și pe Provinciile istorice. Indicele vital specific pentru femei în orașul Sibiu*, în *Sibiul Medical*, Nr. 8—10, 1934.

îndoială această urcare e determinată de nolle concepții asupra vieții, difuzate de Germania și acceptate de Sași. Datele din anii viitori vor dovedi-o cu prisosință.

Privind, din aceeași tabelă, modificările care au avut loc dela 1936 până la 1939, constatăm că Românii, în toate cele trei provincii amintite, și-au diminuat întru câțiva indicele, Ungurii și l-au redus sensibil în Transilvania, iar Germanii și l-au urcat simțitor, atât în Transilvania, cât și în Banat. Scăderea pe care au înregistrat-o în Crișana-Maramureș e fără de importanță, deoarece acolo populația germană e reprezentată într'un număr foarte redus.

Rapoartelor din tabela precedentă mai trebuie să le adăugăm următoarele completări: în județele Arad, Hunedoara și Făgăraș, indicele vital, în 1939, s'a apropiat de 100. În județul Arad a fost de 109,0, în Hunedoara de 119,0 și în Făgăraș de 123,0. Cu alte cuvinte, dintre cele 9 județe ale Crișanei și Transilvaniei de astăzi, 3 au o vitalitate a populației foarte apropiată de a Bănățenilor.

Concluzii. Comparând vigoarea noastră biologică cu evoluția ei la diferitele ținți din Europa, apoi în raport cu cea a populației din alte state și în special cu a celei din țările limitrofe nouă și, în urmă, făcând reflexii numai asupra vitalității populației din provinciile istorice de dincoace de Carpați, ținând seamă și de variațiile dintre neamurile de aici, credem că sunt justificate următoarele constatări și soluții:

Vitalitatea populației noastre, deși se menține deasupra multora din alte țări, totuși nivelul pe care îl are astăzi este mult sub cel pe care l-a moștenit prin fertilitatea urcată, pe care continuă să o manifeste. Noi nu putem să ne atingem însă vigoarea biologică pe care o avem grefată de stadiul de popor tânăr care suntem, conform compoziției noastre pe etate, din cauza mortalității mari, față de care am fost și suntem încă pasivi.

Între provinciile de dincoace de Carpați, Banatul în deosebi și întru câțva și Crișana-Maramureș își au vitalitatea foarte diminuată. Transilvania, deși și-o menține egală cu cea generală din România, totuși sunt semne evidente care ne demonstrează că și ea a început să și-o reducă. Semne de o urcare semnificativă a vitalității prezintă numai Sașii din Transilvania.

Față de presiunea demografică exercitată asupra Românilor de țările limitrofe, care au vigoarea biologică mai urcată decât noi, cu excepția Ungariei și mai ales fiindcă chiar nivelul actual la noi e în scădere, se impune realizarea remediilor pe care ni le pune la îndemână biopolitica. Pe acestea le cunoaștem suficient de bine, deoarece au fost

larg expuse și debătute, atât în această revistă, cât mai ales în *Buletinul Eugenic și Biopolitic*. O intervenție, atât în ce privește promovarea numărului de căsătorii și nașteri, cât și pentru combaterea mortalității e cu atât mai urgentă, cu cât unele din țările limitrofe nouă au, în această privință, realizări foarte reușite. Realizarea principiilor biopolitice la noi trebuie să înceapă neîntârziat, mai ales în Ardeal, unde frecvența neamurilor străine nouă e mai urcată și fiindcă unul din aceștia, Sașii, prezintă cele mai serioase simptome că s'au angajat, cu toată voința, pentru a-și urca vigoarea biologică.

Dr. PETRE RÂMNEANȚU

RĂSPÂNDIREA GEOGRAFICĂ A ROMÂNILOR CARPATICI

Aruncând o privire pe diferitele hărți speciale ale Europei Centrale, se constată, din primul moment, că în raport cu restul regiunilor acestui sector european, Transilvania reprezintă cea mai desăvârșită personalitate geografică. Această realitate se desprinde mai ales din felul cum se suprapun, pe același petec de pământ, o serie de fenomene geologice, fizice, climatice, fitogeografice, etnografice, lingvistice și antropogeografice.

Și, într'adevăr, dacă formațiunile geologice (rocele), din care este alcătuit pământul românesc, sunt așezate atât de simetric, cum se vede, în realitate, pe hărțile geologice, același lucru se constată și în privința reliefului acestui pământ.

Am arătat altădată că relieful spațiului transilvan este asemenea unei cetăți naturale, așezată în poarta răsăriteană a Europei peninsulare și în mijlocul teritoriului românesc, ocolit de Nistru, Dunăre, Marea Neagră și mlaștinele Tisei. Pe această fizionomie orografică, de o simetrie impresionantă, se suprapune o tot atât de impresionantă unitate climatică, care, împreună cu relieful, a dat naștere și unei vegetații caracteristice spațiului carpato-danubian. Pe coroana munților care ocolesc de jur împrejur podișul înalt al Transilvaniei se așterne vegetația pășunilor alpine, care au chemat secole de-a rândul turmele ciobanilor noștri. Mai jos, pe spinarea platformelor domoale, se întinde covorul dantelat al codrilor de brazi, a căror poale, pe ambele versante ale cetății carpatice, sunt tivite cu pânza pădurilor de fagi, apoi cu a celor de stejari, care, însfârșit, spintecă stepa peri-carpatică, pentru a alerga până în faldurile apelor Dunării, Nistrului și ale Tisei.

Acest peisaj geografic, atât de complex în aparență, dar atât de armonios și de simetric în realitate, este temelia pe care a luat naștere ramura carpatică a neamului românesc.

Dacă structura geologică a pământului carpatic se profilează atât de clar, în configurația și în fizionomia orografică a spațiului transilvan, în natura climatului și a vegetației sale, acest mănunchiu de factori, va determina cu atât mai mult felul de răspândire geografică și manifestările de viață ale populației.

Dar, pentru a înțelege mai bine problema evoluției în răspândirea geografică a Românilor, trebuie să ținem seamă, în aceeași măsură, și de factorii istoriei, căci o grupare de oameni, un trib, sau un popor este asemenea unui organism, sensibil la orice influențe venite din afară.

Tocmai din aceste motive, așezarea geografică a pământului românesc, în fața stepelor panonice și asiatică, de unde au roit popoarele năvălitoare, în drumul Dunării, Nistrului și al Mării-Negre, pune o problemă nouă în evoluția răspândirii geografice a Românilor carpato-danubieni.

Elementul românesc așezat în această parte a Europei peninsulare, la încrucișarea atâtor drumuri și în vecinătatea atâtor popoare, fără stabilitate, a înregistrat toate tulburările, care s'au produs dealungul vremurilor, în vecinătatea sa.

În astfel de condițiuni istorice, evoluția etnică, politică, economică și spirituală a poporului românesc nu s'a putut desfășura în mod normal. Noi trebuie să înțelegem că fără cetatea carpatică, așezată în mijlocul pământului ocolit de Nistru, Dunăre, Marea-Neagră și mlaștinile Tisei, ramura carpatică a elementului românesc nu s'ar fi putut păstra într'un mănunchi atât de compact, atât de omogen și atât de conservativ, cum se găsește în realitate.

Funcțiunea spațiului transilvan în decursul istoriei a fost de-a înghemui populația autohtonă într'un adevărat organism etnic în vremurile de vânzolare ale istoriei și de a o risipi, în vremurile de liniște, spre câmpiile din vecinătatea Carpaților, până în hotarele naturale ale acestui pământ. Fără bastionul carpatic, în răsăritul Europei peninsulare, Românii carpatici, isbiți atâtea secole de toate valurile năvălitorilor asiatici, ar fi dispărut cu desăvârșire, sau dacă nu, ar fi rămas risipiți în grupări insulare, asemenea fraților noștri din Peninsula Balcanică.

De sigur că cetatea Carpaților românești a adăpostit, în aceeași măsură, și alte populațiuni din vecinătatea noastră, sau pe acelea care trăiesc în Transilvania, alături de noi. Această însușire de conservare și adăpostire etnică a spațiului transilvan, apare cu atât mai evidentă, dacă o urmărim pe plan istoric, mai ales în decursul vremurilor îndepărtate.

Dacă Tracii sunt amintiți în vechea istoriografie ca fiind „lipiți de munți”, dacă hotarele lor etnice și politice, erau aproape identice

cu ale României moderne, dacă însăși capitala și cele mai importante centre ale lor erau fixate în munți, unde au persistat peste veacuri, și, în fine, dacă urmașii lor, Românii, au continuat să rămână la adăpostul cetății carpatice tot timpul Evului-Mediu și aproape până în ultimele două secole, înseamnă că spațiul Carpaților românești este cel mai important factor geopolitic în această parte a Europei peninsulare.

De fapt, până acum două-trei secole, adevărata noastră viață națională, politică și economică se desfășoară în cadrul acestui pământ carpatic. Aici au luat naștere cele mai vechi organizațiuni politice românești, primele nuclee dinamice, a căror acțiune, după câteva secole, a radiat până în actualele hotare etnice ale Românilor.

Privit pe acest plan, fenomenul politic românesc este cu atât mai important, în evoluția lui istorică, cu cât îl găsim răspândit pe toată aria carpatică, din Maramurăș până în Vrancea și până în Banat, și din Vrancea, până în Țara Hațegului, pe ambele versante ale Carpaților. Aceasta înseamnă că munții noștri (Carpații transilvani) nu sunt numai „șira spinării neamului românesc”, ci însuși centrul lui vital, atât în sens etnic, politic și economic, cât și din punct de vedere spiritual.

Nu este locul să aducem aici alte dovezi în sprijinul acestei afirmațiuni atât de pretențioase pentru că adevărul ei se poate desprinde din însăși manifestările de viață ale neamului nostru de-a-lungul istoriei.

Revenind la fenomenul răspândirii geografice a elementului românesc, ne vom opri mai întâi asupra următoarelor observațiuni:

În afară de cazul suprafețelor muntoase, acoperite cu conifere și cu pășuni alpine — mai sus de 1300 m. altitudine, — condițiunile de viață ale pământului carpato-danubian sunt favorabile pretutindeni. Cu toate acestea, densitatea populației variază isbitor, nu numai în spațiu dela o regiune la alta, ceea ce ar fi normal, ci și în timp. De fapt, în anumite vremuri, densitatea populației în regiunile carpatice, pe spinările dealurilor, în vecinătatea muntelui, în depresiunile intracarpatică și sub-carpatică, fusese mult mai mare decât pe fundul văilor mari și mai ales decât în câmpiile pericarpatică. În tot cazul, acestea sunt fenomene care nu se pot explica, decât ținând seamă de evenimentele istorice, care prin natura lor, în anumite vremuri, au determinat polarizarea populației spre adăpostul muntelui, iar alteleori i-au permis să se reverse iarăși spre largul câmpiilor. Această pendulație periodică a populației românești, între munți cu păduri și câmpiile stepice, este de esență istorico-geografică.

De sigur că această contractare periodică a populației românești a avut, în același timp, consecințe politice și economice.

Când comandamentele noastre politice sunt fixate pe versantul Carpaților, ne îndreptăm mai mult spre o vieță pastorală; în vremea de liniște, când încetează năvălirea nomazilor, ne revărsăm din nou spre câmpie, întărind vieța agricolă.

Acest proces de revărsare a elementului românesc spre stepele pericarpice dela Sud și Răsărit, după eliberarea lor de sub incursiunile turco-tătărăști, nu s'a terminat încă.

Spațiul carpatic continuă să adăpostească, cele mai mari densități de populație românească.

Românii din cetatea Carpaților românești sunt răspândiți în următoarele trei grupări etnice mai caracteristice: Un mănunchi înrădăcinat pe versantele, văile și depresiunile Carpaților răsăriteni, unul în Carpații meridionali, iar altul — cel mai important, fiindcă apără sectorul vestic al României, — în Carpații apuseni.

În mănunchiul Carpaților răsăriteni se grupează Românii, așezați între Siret, Someșul Mare și Podișul Transilvaniei. Ei sunt cunoscuți sub numele de: Maramureșeni, Oășeni, Someșeni, Bistrițeni, Mocani, Dorneni, Câmpulungeni, etc.

Ideea despre rolul de hotar etnic și politic al Carpaților răsăriteni, nu a putut apare decât în mintea revizioniștilor maghiari, care, foarte probabil, n'au cunoscut această regiune, decât din auzite.

În tot cazul, elementul românesc din această parte stăpânește toate versantele munților, văile, depresiunile și toate trecătorile. Satele se ridică pe spinările munților, până la altitudinea de 1000—1300 m.

Actuala graniță politică de Nord Est a Ungariei nu desparte nici măcar două regiuni geografice, decum două popoare deosebite.

Ea aleargă pe spinarea celui mai autentic mănunchiu de Români, despiciând uneori în două același sat, aceeași proprietate colectivă sau individuală și, în fine, același organism etnic și economic. Cine își închipue că spinările Carpaților răsăriteni sunt nepopulate și că ele sunt potrivite unei granițe politice, face o imensă greșală, căci, munții noștri, prin însăși configurația lor orografică, prin mulțimea, plaiurilor, trecătorilor, ulucurilor și depresiunilor, prin bogăția fânațelor și pășunilor alpine, oferă o ospitalitate deosebită, pe care n'o mai află decât foarte rar în alți munți ai Europei.

Din Maramureș până la Câmpulungul moldovenesc, din Bistrița ardelenească până în Bistrița moldovenească și din Valea superioară a Mureșului până în bazinul Siretului, pe drumul trecătorilor, satele

românești se țin lanț, uneori fără de niciun interval. Nu este deci de mirare că în acești munți, masivi numai în aparență, penetrabili și conservativi în realitate, a luat naștere în trecut una dintre cele mai puternice instituții politice românești.

Pe aria Carpaților meridionali, între Oltul mijlociu și Câmpia română se grupează un al doilea mănunchiu de Români.

Priviți sub aspect etnic și politic, Carpații meridionali, au avut în viața etnică și politică a Românilor, aceeași funcțiune ca și Carpații răsăriteni. Acești munți sunt mai de grabă un factor de polarizare decât de despărțire etnică.

Versantele lor sunt locuite de aceeași populație românească, adăpostind în trecutul îndepărtat aceleași organizațiuni politice, pe care le-am văzut în Carpații orientali: Țara Amlașului, Făgărașului, Țara Loviștei, dominând trecătoarea Oltului, Țara Hațegului în preajma trecătorilor spre Dunăre, spre Tisa, spre interiorul Transilvaniei și spre Oltenia. Nu este deci de mirare că pe versantele sudice ale acestor munți, pe ambele maluri ale Oltului, în dreptul Hațegului și a Făgărașului, apare la fel ca în Moldova, o organizațiune politică din care va lua naștere Muntenia de mâine și că uneori stăpânirea acestui voivodat va înainta spre Nord până în preajma Sibiului.

Carpații apuseni alcătuiesc cea mai înaltă, mai conservativă, mai populată și mai rezistentă țară muntoasă din cuprinsul pământului românesc. Alături de mlaștinile Tisei, care au împiedecat câteva secole penetrația elementului maghiar în masă compactă spre răsărit, Carpații apuseni, formează a doua barieră împotriva expansiunii maghiare spre interiorul Transilvaniei. Nicăiri în cuprinsul pământului românesc, nu se vede mai clar funcțiunea pe care au avut-o Carpații în evoluția noastră etnică și politică. Nicăiri nu este atât de evidentă solidaritatea între Români și munte ca în Munții Apuseni, căci între Maramureș, Lăpuș, Silvania, Bihor și Hațeg, străbați cea mai românească aripă a Carpaților transilvani.

Fiindcă, în cele mai multe cazuri, văile Carpaților apuseni sunt înguste, Moșii, stăpânii codrilor, și-au urcat satele la înălțime pe spina munților. Vieța lor este săracă, dar oamenii voinici, cinstiți și lipiți pământului, n'ar vrea să schimbe țara lor însoțită, cu alta mai bună.

Vieța Moșilor se scurge aproape neobservată, dar când stăpânirea maghiară a abuzat prea mult de răbdarea și sărăcia lor, acești oameni au protestat prin răscoale violente.

Românii din Podișul Transilvaniei. Am dat o importanță mai mare grupărilor românești care locuiesc Carpații răsăriteni, meridionali

și apuseni, fiindcă în aceste părți elementul autohton este mai omogen și pentru că nicăiri populația românească nu și-a păstrat atât de originală limba, obiceiurile și vechia civilizație rurală carpatică.

Dar, în afară de grupările românești suprapuse pe brâul Carpaților, Românii mai prezintă un mănunchi aproape tot atât de important în Podișul Transilvaniei.

După statistica maghiară din 1910, proporția Românilor, așezați în interiorul cetății carpatice, este de 65—70%, față de 30—35% pe care îl reprezintă Germanii, Ungurii și celelalte naționalități.

Mai important decât această reprezentare procentuală a naționalităților, este însă faptul, că Românii sunt singura populație autohtonă în Transilvania și că 90—95% din această populație o formează țărani agricultori și păstori, legați de pământul lor în toate împrejurările istorice.

Față de Unguri, risipiți insular, Românii se găsesc pretutindeni în majorități relative și absolute. Elementul maghiar în Câmpia Transilvaniei este de dată destul de recentă. Ungurii au fost colonizați aici printre Români, pe moșiile nobililor. Prioritatea Românilor aici, ca în toate regiunile carpatice, se constată nu numai din majoritatea lor, din faptul că ei sunt răspândiți pretutindeni, luând contact cu toate categoriile formelor de teren, din ocupația lor multiplă, din caracterul românesc de pretutindeni al numirilor toponimice, ci și din faptul că Românii intră ca element component în fizionomia peisajului transilvan. Casa și gospodăria, îmbrăcămintea, ocupațiunea, obiceiurile și cântecele lor se încadrează complet peisajului natural și condițiunilor de viață pe care le oferă acest pământ. Ei se pricep la toate, se ocupă cu agricultura, creșterea vitelor, păstoritul, minieritul și exploatarea pădurilor. Produsele gospodăriei și industriei lor casnice, circulă până în cele mai îndepărtate colțurii ale Țării. Plutașii Români alunecă pe luciul apelor, din creerii munților, până la gurile Dunării, Seghedin și Orșova. Moșii ciubărari și voștinari, Bârgăuanii șindrilari și Mărginenii oieri sau neguțători sunt cunoscuți pretutindeni. Lâna, brânza pânurile, țoalele și covoarele românești pătrund toate orașele din Transilvania.

Străinul care frecventează târgurile din orașele Transilvaniei, este nevoit să învețe românește. De aceea, dominația românească nu a fost nevoită să-și impună prin forță și brutalitate limba oficială cum au făcut Ungurii în teritoriile ocupate, sau ca Sârbii în Banatul Jugoslav. Stăpânirea noastră în Transilvania o exprimă majoritatea, extinderea în suprafață și adâncimea culturii românești, brodată pe un străvechiu fond autohton (dacic) al unei populații sedentare.

Revenind la problema Românilor din Câmpia Transilvaniei, constatăm că ei n'au reușit să-și păzească portul, obiceiurile și omogenitatea, atât de caracteristice la Românii din preajma ocolului carpatic. Rămași într'o regiune mai expusă triburilor năvălitoare, care s'au oprit temporal pe acest pământ, expansiunii politice și feudalismului maghiar, Românii din câmpia Transilvaniei n'au mai putut opune o rezistență atât de categorică influențelor dinafară.

Chinuiți mereu de iobăgie, ei se găseau într'o continuă emigrare de pe o moșie pe alta, luând adeseori, drumul pribegiei spre Principatele române.

Situația lor nu s'a putut îmbunătăți decât după revoluția din 1848, după reforma agrară din 1922, și în fine, după cele două decenii de dominație românească.

LAURIAN SOMEȘAN

ALECU RUSSO ÎN ARDEALUL REVOLUȚIONAR, LA 1848

1. De câteori m'am întâlnit, în cercetările mele, cu numele lui Alecu Russo, m'am simțit reconfortat ca într'o oază de lumină, de voie bună și sănătate. Asemenea prietenului său devotat, Vasile Alecsandri, Alecu Russo știa să se bucure de plăcerile vieții, chiar când se izbea de mizeriile cele mai aspre, de care n'a fost prea cruțat în scurta lui existență. El prețuia aventura nobilă, arta, ideea și îi plăcea să-și arate, cu toată francheța, dragostea pentru aceste daruri de preț ale traiului nostru pe pământ. Din pricina aceasta a înfundat de două ori închisoarea, în al doilea rând fiind amenințat să-și plătească cu capul îndrăzneala opiniilor. Alecu Russo a fost așadar, nu numai un scriitor de aleasă calitate, ci și un erou și un cavaler, a cărui viață e bine să o cunoaștem mai de aproape.

Mi-a fost totdeauna simpatic Russo pentru marea lui dragoste de românism și pentru felul cum a conceput el naționalismul. Întrucât privește iubirea de neam, mărturie dreaptă avem în fața noastră cea mai de preț operă a lui *Cântarea României*, acel inspirat poem al frumuseților peisajului și trecutului nostru, străbătut dela un capăt la altul de o putere mistică, pe care numai în scrierile profeților — pe care probabil le-a și avut de model — o mai aflăm. Din poemul acesta, și din alte lucrări ale lui, mai ales din *Cugetări*, pe care le-a publicat cătră sfârșitul vieții, Alecu Russo ne apare drept un precursor al adevăratului naționalism românesc, așa cum această noțiune pătrunde astăzi în cercuri tot mai adânci ale neamului nostru. Pe când unii dintre contemporanii lui concepeau naționalismul în mod abstract — mulți dintre ei, de pildă, luptau pentru drepturile la viață ale neamului românesc, iubeau însă mai mult Franța, decât România — Alecu Russo avea o imagine *organică*, *vie* a neamului său, imagine pe care o umplea nu numai cu rațiunea, ci și cu inima.

Pentru el nu existau apoi clase sociale, ci o singură națiune, cu un patrimoniu comun, ale cărui părți alcătuitoare nu pot fi înțelese decât împreună. De aceea el iubea toate manifestările vii ale poporului: poezia lui — Alecu Russo a fost printre cei dintâi culegători pasionați de poezie populară — obiceiurile, portul, limba, toate creațiile în care ființa națională își arată întregul ei farmec.

2. Sunt oameni mari și mai ales scriitori — și mari și mici — care pun o grijă meticuloasă pentru a lăsa posterității, fiecare rând și anumite momente — în deosebi cele care le convin — din viața lor. Alecu Russo n'a făcut parte din rândul acestora. Dacă prietenul lui iubit, Vasile Alecsandri, nu ar fi salvat câteva din manuscrisele lui și nu ne-ar fi făcut cunoscută, în mod sumar, viața lui, Alecu Russo ar fi dispărut învăluit în mister, fără de a i se recunoaște meritul de a fi scris nici chiar acea *Cântare a României*, care a inflăcărat așa de mult generația dela 1848, și care pentru patriotismul ei cald rămâne una din cărțile noastre de căpătâiu. N'ar fi rămas nici opera — dar cu atât mai puțin ar fi rămas viața lui, plină de peripeții originale.

Cu toată intervenția atât de călduroasă a lui Alecsandri, cu toate că, datorită *Cântării României* și polemicii stărnită în jurul ei — una din cele mai pasionate din literatura românească — Alecu Russo este astăzi un nume destul de cunoscut, — el a intrat în toate cărțile de școală — viața lui este una din cele mai puțin cunoscute vieți de scriitor român din sec. al XIX. ¹⁾

¹⁾ Iată, în câteva cuvinte, care a fost viața scriitorului moldovean: S'a născut în anul 1819, în Basarabia, dintr'o veche familie de boieri români. Copilăria și-a petrecut-o, în parte, în satul natal. La vârsta de abia 10 ani a fost trimis la studii în Elveția, unde a petrecut până la vârsta de douăzeci de ani. În răstimpul cât a stat în această țară, mai ales la Geneva, a făcut și studii de drept. Intors în Moldova, este numit magistrat. Ii plăceau însă mai mult excursiile și vagabondările prin munți, decât procesele. A legat o strânsă prietenie cu Vasile Alecsandri, cu care împreună a făcut culegeri de poezie populară. A scris și piese de teatru. Pentru una din ele, în care se cuprindeau aluzii nu prea măgulitoare la adresa stăpânirii de atunci din Moldova, a fost surghiunit trei luni la mănăstirea Soveja. Aici a descoperit el *Miorița*, cea mai frumoasă baladă a noastră. Izbucnind revoluția dela 1848, ia și el parte la ea. După rătăcirile prin Ardeal, asupra cărora voi insista mai pe larg în acest articol, se refugiază la Paris, unde, în tovărășia lui Bălcescu, Alecsandri, Kogălniceanu și a altor moldoveni și munteni pribegi, lucrează pentru apărarea drepturilor la viața ale națiunii sale, și pentru pregătirea spiritului nou, spirit care va duce la Unirea Principatelor. Atunci a scris el *Cântarea României*, pe care tovarășul său Bălcescu a publicat-o în revista *România Viitoare*, din 1851, apărută la Paris, cu o notiță, în care afirmă că ar fi găsit-o la un călugăr. Faptul acesta a făcut ca în jurul acestui poem să se nască interminabile discuții asupra paternității. Unii au susținut și susțin și astăzi cu înverșunare, că autorul lui a fost Bălcescu

Alecu Russo era o fire originală, ursit din copilărie pentru o vieță plină de aventură și amărăciuni. Firea și împrejurările vieții l-au făcut închis, nepăsător, sceptic chiar. La aceste trăsături ale caracterului său, mai trebuie adăugată una, care-l face deosebit de simpatic: umorul. Ea va putea fi surprinsă și în episodul din viața lui, pe care-l vom povesti mai jos.

Umorel a fost, de altfel, foarte cultivat de tinerii dela 48. Kogălniceanu, Alecsandri, Ghica, Bălcescu, Negruzzi, Goleștii, erau oameni care știau râde, chiar și în împrejurări când moartea le râdea în față. Bălcescu mărturisește, într'o scrisoare către Ghica, cum umorul lui innăscut, l-a făcut să nu-și piardă firea în rătăcirile prin Ardeal, cu toate că simțea cum boala fatală îi roade pieptul.

Alecu Russo, prietenul lui, avea tot atâtea motive să fie trist. Cu familia era certat, situație materială nu prea avea, iar sănătatea i-a fost totdeauna șubredă. Umorel nu și l-a pierdut însă nici odată. Cel puțin așa apare din opera lui și din cele câteva momente ale vieții pe care i le cunoaștem.

Dintre toate pătaniile acestui original, cea din Ardeal, în vara anului 1848, e, de bunăseamă, cea mai plină de peripeții. Atât de originală a fost aceasta, încât în scurta notă biografică pe care i-o închină Alecsandri, ea e aceea care ocupă locul cel mai întins.

3. După anemicul gest revoluționar făcut la Iași, la sfârșitul lui Martie 1848, Alecu Russo a fost nevoit să se refugieze în Bucovina, împreună cu alți Moldoveni, cari iscăliseră, ca și el, proclamația Partidului național moldovean, către Români, proclamație în care, de fapt, se cuprinde întreaga „revoluție” moldoveană. Până când amicii lui s'au mulțumit însă să rămână la Cernăuți, sau în casa atât de primitoare a Hurmuzăcheștilor, dela Cernauca, Alecu Russo a luat drumul pribegiei, cu *Deșteptarea României*, poezia prietenului Alecsandri, în traistă. Avut-a el vreo misiune în Franța, așa cum ar apare din actul de acuzare de mai târziu al Ungurilor — nu putem preciza încă. Alecsandri nu ne spune decât atât, că pribeagul nostru a ajuns până la Viena, unde, întâlnindu-se cu alți Români, cari veneau în țară, se alătură și el grupului lor. Foarte probabil că din același grup făceau parte Iancu Alecsandri, fratele poetului, Costache Negri, Bălcescu și

cei mai mulți afirmă însă, cu dovezi puternice, că Russo este cel care l-a scris. Intors la Iași, el continuă să lupte pentru unire, participă la mișcarea literară, ocupă câțva timp postul de avocat al Băncii Naționale a Moldovei, o boală crudă însă — aceeași boală care l-a dus în mormânt și pe Bălcescu — l-a doborât la vârsta de 40 ani, în 1859, anul Unirii. A murit sărac. Inventarul care s'a făcut la moartea lui nu amintește decât de câteva tablouri, de niște cărți, albituri și vesminte.

alți munteni, care se grăbeau să vină la București, pentru a repeta în capitala Țării Românești încercarea revoluționară, la care au participat, în ziua de 24 Februarie, la Paris. Întâlnirea dela Viena trebuie să se fi întâmplat pe la mijlocul lui Aprilie, 1848.

Dela Viena au luat-o pe Dunăre în jos, cu vaporul, drum foarte umblat atunci, mai ales de Români din Muntenia, care călătoreau în țările apusene. În vapor se petrecu o scenă, între Moldovenii și Ungurii care erau acolo. Eroul scenei este Alecu Russo.

— No, domnilor, — se adresează un Ungur Românilor — vreți să vă dați nouă, pentruca să vă scăpăm de Turci? Noi suntem gata să intrăm în Moldova, precum au intrat și strămoșii noștri.

Alecu Russo, care cunoștea atât de bine istoria Moldovei, nu se lăsă însă bătut și răspunse îndată:

— No, știți d-voastră pentru ce Moldova e o țară mănoasă? Pentrucă pământul ei a fost îngrașat cu leșurile strămoșilor voștri.

Răspunsul lui Russo a făcut să amuțească trufia „tovarășilor de drum” unguri.

După mărturisirile lui Gheorghe Sion, Russo s'a dus cu Moldovenii lui până la București, crezând că de acolo pot pătrunde în Moldova. Planul însă nu le reuși, de aceea luară iar calea întoarsă, pe Dunăre, prin Banat, pe la Lugoj, și de acolo la Sibiu, unde Sion îi găsește pe acești Moldoveni în preajma adunării dela Blaj, din 3.15 Mai.

Împreună cu ceilalți Moldoveni, ei vizitează aici pe Bărnauț, care la început, cu natura lui „timidă”, cu vorba lui „îngăimată” cu înfățișarea lui de „fantasmă, ce ar fi abandonat Purgatoriul, ca să se mai întoarcă odată pe lume” — nu le face o impresie prea plăcută. „Dar după ce ne mai lipirăm de el — continuă același Sion — după ce ne lăsarăm în convorbiri mai intime, recunoscurăm în el un bărbat în adevăr superior: la cuvintele de *patrie*, *națiune*, *românism*, el se entuziasma ca un poet; figura lui lua un aer de om inspirat, de profet; vorba lui un accent simpatic și dureros; căutătura asvârlea scânteii de curaj și terorism”.

La Sibiu, Moldovenii fac, împreună cu ceilalți Români, o manifestație de simpatie lui Șaguna. Cu acest prilej ei improvizează un drapel românesc — cel dintâiu drapel românesc — pe care l-a văzut Ardealul.

4. Dela Sibiu o iau spre Blaj, pentru a participa la memorabila adunare de pe Câmpia Libertății. Cu cât drag se va fi amestecat Moldoveanul acesta printre cetele de țărani, care veneau cântând, grupuri grupuri, în căruțe și pe jos, spre Câmpia dela Blaj. Atunci și în alte

pelerinaje prin Ardeal s'a convins el de solidaritatea care a fost tăria poporului românesc din această provincie. Adunarea dela Blaj l-a covârșit prin spectacolul de frăție românească, pe care i-l oferea. „Intr'un ținut al Ardealului — scrie el mai târziu, despre acea adunare — se ivi, la 1848, o zi frumoasă, pe un câmp întins, unde patruzeci de mii de Români stau să asculte, sub aripile unui steag tricolor, cuvântul inteligenței ardelen. Moldoveni și Munteni, pribeji ai tulburărilor din Țări, priveau cu bătaie de inimă adunarea, oștită grămadă după grămadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii: Un popor întreg, de același port și aceeași limbă, ca și a poporului nostru, sta măreț, în lumina soarelui și printre sumane se vedeau amestecate multe surtuțe. Aceste surtuțe acopereau pieptul tineretului de frunte, eșit din Blaj și din școalele Ardealului, tineret cu mare curaj și iubire de neamul românesc. Multă mirare insufla pribegilor spectacolul frăției curate, între surtuțe și sumane; frăție nu numai de sânge, dar frăție în traiu și obiceiuri și în toate relațiile... Pribegii dar, înfățișătorii luptei din Principate, a egalității drepturilor, iar nu a oamenilor, urmară cu ochi plini de mirare uimitoare frăția aceasta și mai că, într'un minut de înfocare, ar fi dorit să nu se mai fi născut feciori de boieri”.

5. Dela Blaj, Alecu Russo nu pleacă cu mâna goală. Alături de *Deșteptarea României*, poezia revoluționară a lui Alecsandri pe care o adusese din Moldova, el ia numeroase exemplare din *Protocolul Adunării dela Blaj*, pe care intenționa să le treacă în Bucovina. Până în 23 Iulie a aceluiași an, rătăcește pe la Brașov — unde iscălește cu mai mulți Moldoveni o proclamație de Unire a Principatelor, — prin Ungaria, apoi prin Banat. La Lugoj, acest iubitor de țărănime, are prilejul de a asista la o altă adunare națională, a Bănățenilor, unde inimile erau înflăcărate de cuvântările lui Eftimie Murgu. Lucrul îl știm dintr'o scrisoare a lui Constantin Roman, care scria, la 26 Iunie, 1848, din Sibiu, următoarele lui A. G. Goleșcu „...Tocmai în 23 Iunie sosi Russo din Ungaria, prin Banat, și ne spuse că a fost la adunarea dela Lugoj, unde poporul e, ca pretutindenea. A vorbit cu Murgu, care prin proclamațiunile lui și-a pierdut mult din popularitate și numai prin discursurile lui cele particulare s'a mai îndreptat. Ne spune Russo și aceea că, poporul și acolo, e mai înțelept ca inteligenții. Russo în 24 pleacă cătră Bucovina, la Cernăuți, unde se află și ceilalți Moldoveni”.

La data aceea n'a putut însă pleca, pentru că la 4 Iulie era tot la Sibiu, de unde trimite o scrisoare prietenului său Nicolae Bălcescu. Regret că nu pot reproduce în întregime această scrisoare, plină de nervul lui tineresc, străbătută de o caldă încredere în unitatea națio-

nală, care va trebui să vină. Nu mă pot reține însă de a reproduce câteva rânduri, pe care le dau în traducere românească (originalul e în franțuzește): „...Dragul meu, condeiu nu e destul de sprinten pentru a urma frumoasele planuri, pe care le văd cu inchipuirea mea. O nație puternică, cu o mare drept baricade, cu două râuri care se cheamă Dunărea și Nistru, drept incingătoare, cu sânge roman în vine. Și nu va mai fi Moldova... nici Transilvania, nici Banatul, ci o Țară Românească, cu o capitală, care se va numi Roma, dacă vrei, cu piețe mari, care se vor numi: Piața Poporului, Piața Traian, Piața Ștefan, Piața Mihai, Piața Moldovei, Piața Banatului, Piața Ardealului! Apoi putere, fericire, măreție, glorie! Fericți nepoții noștri! Și noi, fericiți, că am putut contribui la acest lucru, bine sau rău, mult sau puțin”.

Insufletirea aceasta i-a trezit-o revoluția din Muntenia, vestea căreia abia atunci i-a sosit.

Pricina e că de patru săptămâni Russo, — după cum însuși mărturisește, în aceeași scrisoare — rătăcise prin Ungaria și Banat, și abia în 23 Iunie ajuns la Sibiu.

După ce îmbrățișează, cu inflăcărata sa inchipuire, viitorul strălucit al nației, Russo face, în aceeași scrisoare, un tablou drastic al trufiei ungurești, care înțelege prin libertate: maghiarizarea cu forța. Ii slătuește apoi pe cei dela București să nu trimită — așa cum a venit vestea la Sibiu — un ambasador al Munteniei pe lângă guvernul din Pesta. Acest pas ar trebui să-l facă Ungurii, pentru că ei sunt deacum la dispoziția noastră, fiindcă noi suntem stăpânii gurilor Dunării.

6. Din această scrisoare, precum și din alte locuri din opera lui, se vede limpede că Alecu Russo, în pelerinările lui prin Ardeal, s'a convins pe deplin de justețea punctului de vedere al Românilor de dincoace de munți, în conflictul cu Ungurii. La convingerea aceasta Bălcescu n'a ajuns decât după lungi și infructuoase tratative de împăcare cu dușmanul nostru secular. Alecu Russo a putut ajunge la această convingere mai repede și pentru că altul era punctul lui de vedere cu privire la orientarea politică a nației românești în acel moment. Pentru el naționalitatea trebuia pusă înaintea ideii de dreptate socială. Pentru revoluționarii dela București ideea națională stătea — cel puțin la începutul revoluției — pe aceeași treaptă, dacă nu mai jos, cu cea democratică. Bălcescu însuși a fost, la început, de această părere. Numai mai târziu se pronunță și el cu hotărîre pentru primatul libertății și unității naționale. Russo gândea astfel pentru că avea — după cum am văzut — un concept al naționalității mai bogat, decât aripa stângă a

revoluționarilor munteni. Pentru el, iubitorul de legende, de tradiții și de limbă populară, națiunea era un organism viu, o lege a naturii. „Toată ideea politică și socială a lui Kossuth, de a amesteca toate naționalitățile Ungariei în singura naționalitate maghiară — spune el în *Cugetări* — pică înaintea îndărătniciei, întemeiată pe poezie și pe obiceiuri, a Românilor și a Slavilor. Kossuth își sprijinea sistema, ca toți făcătorii de sistemă, pe o logică ce i se părea dreaptă și totodată cu putere administrativă, cu tunuri și cu standarduri, adică spânzurătoarea. La logica lui Kossuth, Românii și Slavii opuneau altă logică și spuneau: Dovedește-ne că limba ungurească îi mai frumoasă, decât a noastră și om vorbi ungurește; dovedește-ne că copiii nu-s fiii părinților lor și vom fi Unguri; dovedește-ne că e mai cinstit a se chema Ianoș în loc de Ion, sau de Ivan și ne vom chema și noi Ianoș”.

În rătăcirile prin Ardeal și Banat, conceptul lui de naționalitate s'a umplut și mai mult de viață. Conceptul acesta el și l-a întemeiat pe solide principii filosofice, în cursul studiilor din Elveția. Teoriile de acolo el le-a verificat neconținut, în călătoriile sale prin munții Moldovei, unde culegea balade populare și legende; le-a dat adâncimea istorică printr'o bogată lectură de cronici; Ardealul, cred însă că i-a dat naționalismului său forță, mândrie, încredere în viitor.

7. În aceeași scrisoare către Bălcescu, Alecu Russo mărturisește că pleacă în Bucovina, pentru a întâlni pe „șefii și camarazii” lui moldoveni. De astădată nu și-a mai amânat plecarea. În ziua aceea, sau în cea următoare, s'a așternut la drum, spre Bucovina. N'a plecat însă cu mâna goală, fapt care i-a întârziat simțitor sosirea în Bucovina. În valiză, alături de favoritul său Teophile Gauthier, scriitorul francez, cu care are multă asemănare de temperament, și de câteva cântece populare, pe care le va fi strâns prin Ardeal și Banat, a așezat — după cum am amintit — și *Deșteptarea României*, 90 exemplare din *Protocolul Adunării dela Blaj*, și alte multe manifeste și acte „suspecte” pentru garda națională maghiară din Dej. Căci drumul spre Bucovina al lui Russo ducea prin Dej, unde zealous comitet național maghiar, scotocește toate actele Moldoveanului și-l declară arestat, la 9 Iulie 1848. Încă în aceeași zi, Russo e trimis la închisoarea dela Cluj, onorat de un alaiu de 9 gardiști unguri, în fruntea cărora era căpitanul de gardă Bányai Ferencz.

Înainte de a pleca, îl anunță pe amicul său Alecsandri despre isprava maghiară, intercalând în răvașul pe care îl trimetea, aceste rânduri foarte puțin măgulitoare pentru aceia în mâna cărora căzuse:

„Iubite A(leksandri),

„În Ungaria liberă mi-am pierdut libertatea. Strigătul maghiar: *Éljen Szabadság*, înseamnă lanțuri pentru Români. Ergo, am fost arestat la Dej și chiar acum mi se pregătește un alaiu de naționaliști gardiști, care să mă ducă la Cluj. Însă nu fi îngrijit, dragul meu, căci am o tainică și sigură presimțire, că nu mi se va întâmpla nimic. Această siguranță îmi vine din credința că Românul nu piere cu una cu două... Furia ungurească e atât de deșănțată și de comică: lungimea pintenilor și a mustăților maghiare e atât de exagerată, încât departe de a mă înspăimânta, ele îmi inspiră un râs nebunesc”.

Odată înfundat însă în închisoarea dela Cluj, Russo n'a putut scăpa atât de ușor. Ba, dacă nu se făceau intervenții serioase, în favoarea lui, era cât pe aci să-și piardă vieța.

În închisoarea aceasta a stat el peste opt săptămâni, timp în care trebuie să fi întâlnit acolo, alături de alți Români, și pe A. Tr. Laurian și Nicolae Bălășescu, prinși și închiși acolo, la 18 August, în acelaș an.

8. E regretabil că nu știm mai multe cu privire la petrecerea acestui simpatic și cult moldovean în orașul Cluj, în împrejurări atât de neplăcute. Tot ce știm până acum asupra acestui original episod al vieții lui, ne spune Alecsandri, în cunoscuta lui schiță biografică.

Alecu Russo era o fire cu o imaginație și cu o gândire în continuă activitate. Din surghiunul dela mănăstirea Soveja, din 1846, el s'a întors cu un jurnal, plin de poezie și spirit. Alecsandri ne mai mărturisește că Russo avea un jurnal, în care își nota cugetările, încă înainte de această întâmplare. Russo își va fi condus jurnalul și în timpul petrecerii lui în Ardeal. Cât de prețios ar fi el astăzi, dacă s'ar găsi!...

Alecsandri n'a aflat însă între hârtiile lui Russo decât, câteva cugetări, însemnate pe bucăți de hârtie, în timpul cât a stat închis la Cluj. Aproape toate aceste cugetări sunt îndreptate împotriva falsului patriot și a falsului democrat.

Cu firea lui delicată, visătoare, sceptică, înclinat mai mult spre criticism, decât spre acțiune, Russo nu admitea decât oameni dintr'o bucată, deschiși și drepți. De aceea era foarte aspru cu demagogii, atât naționali, cât și democrați. Unele din însemnările lui de atunci, sunt, din această pricină, de o dureroasă și veșnică actualitate: „Acea care speculă libertățile popoarelor — spune el — care nu au alte principii decât interesul personal, alt Dumnezeu decât pre sine însuși,

altă profesie de credință decât: Noi, prin noi și pentru noi, aceia care nu cred nici în popor, nici în libertate, nici în sacrificii, nici în devotament (toți aceștia), se acoper cu haina patriotismului, în zilele de luptă, în zilele cele mari ale popoarelor. Ei par că fac sacrificii, dar nu sacrifică nimica, ci pun dobândă". În alte cugetări revine ideea, dragă lui Russo, că nimic nu se întemeiază serios într'o societate, dacă n'a fost introdus înainte, în moravurile ei. Alte cugetări au fost, evident, provocate de atitudinea Ungurilor față de el.

9. În timpul petrecut în închisoare, Alecu Russo a adresat un lung memoriu contelui Nicolae Vay, comisarul gubernial al Ardealului. Reproduc textual acest memoriu, pentru că prin felul curajos și plin de spirit în care e redactat, ne dă prilejul să gustăm măcar o părticică din marea originalitate a acestui moldovean, atât de simpatic:

Domnule Conte,

„Refugiat de trei luni în Ungaria, am asistat ca un simplu spectator la evenimentele acestei țări, bucurându-mă de ospetia ce o primisem și, dorind, în fine, ca să mă întorc în patria mea, am luat drumul cel mai drept, adecă pe la Dej. Se vede însă că, în Ungaria, drumul cel mai direct nu-i nici cel mai scurt, nici cel mai sigur, căci deodată m'am trezit arestat, despoiat de lucrurile mele, cercetat până la piele, și întemnițat... Trist și neașteptat efect al ospetiei maghiare!

„Înzadar am protestat, înzadar am cerut să mi se spuie motivul unei asemenea maltratări; nici un membru al autorității nu a găsit cu cale să-mi răspundă oficial. Iată însă prepusurile zeloșilor impiegați, care mi-au deschis porțile închisorii:

1. Prepus: O femeie m'a văzut făcând semne misterioase în Dej. Cui?

2. Prepus: Sunt Român.

3. Prepus: Corespondența găsită în valiza mea este în limba franceză.

4. Prepus: În aceea corespondență nici nu se pomenește numele de Ungaria.

5. Prepus: Trebuie să fiu emisar Rus.

6. Prepus: Trebuie să fac parte din comitetul croato-slovaco-sârbo-valaho-sacson, format contra Ungariei.

„Pe temeiul acestor grave prepusuri, domnii judecători își freacă mâinile cu mulțumire și mă întemnițară, cu convingerea naivă că și-au salvat patria.

„Domnule Conte, Veți găsi negreșit că am tot dreptul să protestez în contra unui asemenea act arbitrar al autorităților subalterne

din Dej, care, după ce au pus mâna pe mine, și-au apropiat totodată și valiza mea, ca una ce, după socotința lor, conținea destinul și vieța Ungariei.

„Protestez dar în numele legilor, în numele libertății individuale, în numele dreptului ginților și cer o satisfacere deplină în contra agenților, care au atacat în persoana mea principiile cele mai sacre ale dreptății. . .

„Această protestare a mea va părea poate cam lungă, D-le Conte. Însă nu cred să vă pară atât de lungă, precum mi-au părut mie aceste opt săptămâni de captivitate”.

Memoriul acesta n'a fost însă singurul act de îndrăzneală al lui Russo, în timpul închisorii. Într'o noapte, o femeie, al cărui nume el n'a vrut niciodată să-l destăinuie, îi aruncă un bilet, prin care îl vestește, într'o franțuzească cam deochiată, că în cursul zilei următoare Consiliul de războiu va decide de soarta lui. Alecu Russo adresează atunci, acestui Consiliu, scrisoarea care urmează, tot atât de mușcătoare, ca și memoriul de mai sus :

„Domnilor,

„Am aflat că, încă în cursul zilei de astăzi, vă veți ocupa de felul cel mai expeditiv, în care socotiți să mă faceți să trec într'o lume mai bună. Câțiva membrii mai îndurători ai Consiliului D-voastră inclină pentru spânzurătoare, alții, cu un gust mai artistic, sunt pentru tragerea în țepă. Eu înțeleg foarte bine cât de plăcut trebuie să fie pentru ochii unui Maghiar, un Român spânzurat, sau chiar tras în țepă, dar pentru aceea nu protestez cu mai puțină energie, în numele dreptului ginților, și mai ales în numele lui Kossuth, împotriva oricărui fel de execuție, aplicat persoanei mele.

„Eu nu am simpatie deosebită nici pentru țepă, nici pentru furci ; și, făcându-vă această declarație, cu toată francheța, care mă caracterizează, mă mângâi, Domnilor, cu speranța că și D-voastră împărtășiți oroarea mea. În această credință semnez cu mână hotărîtă :

„A. Russo. Cetățean liber al României, cunoscut în mod special de marele Kossuth”.

De bună seamă că nu această scrisoare a avut darul să induioșeze pe membrii Consiliului de războiu maghiar din Cluj, ci intervenția hotărîtă a guvernului dela Budapesta în favoarea lui, intervenție făcută la presiunea prietenilor lui moldoveni. Cel mai iubit dintre aceștia, Vasile Alecsandri, primind vestea că Russo e închis la Cluj, îi scrie între altele : „La vestea că ești prins și închis la Cluj, am fost cuprins de groază. În curând însă, având în vedere gloria ta viitoare,

m'am bucurat de această întâmplare, pentru că am credea că știi și tu, că, pentru a merita după dreptate titlul de erou, trebuie să suporți toate mizeriile legate de acest rol"...

Astfel, după o captivitate destul de grea și de primejdioasă, Alecu Russo a putut ajunge și el în Bucovina, la amicii lui moldoveni. Cel dintâiu cuvânt pe care l-a strigat, când i-a îmbrățișat, a fost :

„Nu e nimic mai dulce pe lume, decât o dușcă de aer liber“ !... ¹⁾

ION BREAZU

¹⁾ Acest articol a fost publicat, într'o primă versiune, în *Patria* din Cluj, numărul de Crăciun, 1930. El apare aici revăzut și completat cu date noi. — *Bibliografie*: Al. Russo, *Scrieri*, publ. de P. V. Haneș, București, 1908. — G. Sion, *Suveniri contemporane*, Ed. Minerva, București, 1915. — *Anul 1848, în Principatele Române*. — Marie G. Bogdan, *Autrefois et aujourd'hui*, București, 1929. — G. Bogdan-Duică, *Alecu Russo în Ardeal*, în *Nașunea*, IV (1930), Nr. 106; și *Eftimie Murgu*, București, 1937.

UN PREOT DIN MARAMUREȘUL DE ODINIOARĂ

Neamul nostru din Transilvania și-a trăit viața, veacuri de-a rândul, srâns legat de biserică creștină. Urmând învățăturile propovăduite de preoții satelor, s'a născut, a trăit și a murit în umbra bisericilor, ridicate din lemn, sau platră, începând cu reglunile de șes și până în creșterea munților. Preotul i-a fost nu numai păstor sufletesc, slujindu-i sfintele taine și îndreptându-i viața spre limanul mântuirii de veci, atins prin păstrarea în sfințenie a învățăturilor Celui Răstignit, ci și un sfătuitor priceput, în toate lucrurile care priveau orânduirea cea pământescă cu bucuriile și durerile ei. Slujitorul altarului era pentru credincioșii lui, doftor, cunoscător de legi, priceput în toate afacerile comerciale, făcându-se — după porunca Evanghellei — tuturor toate. Datorită acestui fel de a-și înțelege și desăvârși misiunea, s'a făcut din vremuri vechi, acea strânsă legătură între preot și lumea satelor noastre, de pe urma căreia sfatul, indemnul sau porunca „popii” era ascultată și urmată întru toate de fiii lui suleștești. Cine nu cunoaște covârșitorul rol politic, pe care l-a avut preoția ardeleană, începând cu veacul XVIII și până la războiul mondial, întru pregătirea sufletului neamului și cine nu știe, oare, că preotul, isprăvindu-și slujba, săvârșită la altar, își lua crucea în mână și se așeza în fruntea norodului, chemându-l la încheștarea pe viață și pe moarte, pe care avea să o dea cu dușmanul secular, pentru a-și putea câștiga astfel drepturi și egalitate deplină politică în stat ?

Cumplitele vremuri de astăzi ne cheamă și ne poruncesc tuturor, să reinviem acea tradiție de odinioară, stabilind iarăși sincera, frățească și strânsă legătură între cărturari și lumea satelor. Ea singură ne poate încheșta pe toți în un bloc unitar, gata să îndure și să înfrunte cu tot curajul, furtunile fără de număr, ridicate acum de atâtea dușmani ai românismului în contra însăși ființei noastre etnice. Pentru a cunoaște strânsa conviețuire ce exista altădată între preoții și lumea satelor noastre și a ști cum credincioșii au păstrat, generații de-a rândul, amintirea

luminoasă, îmbrăcată în halna sfințeniei, a atâtor, din preoții lor buni, vom lăsa să urmeze rândurile de mai jos, scrise la 1906 de învățătorul P. Bilțiu despre „Popa Iuon“ din Ieudul Maramureșului.¹⁾ Pe acea vreme, venerabilul preot era trecut demult în lumea celor drepecți, dar Ieudenii l-au păstrat pomenirea, vorbind și povestind despre sfințenia și faptele preotului, ca și când ar fi trăit atunci.

„POPA IUON DIN IEUD

„Pomenește, Doamne, ca un bun, pe servii tăi“.

Toate popoarele cătuși de puțin înaintate în învățătură, ba încă și păgânii, cari nu cunosc pe D-zeu Unul, își aduc aminte de părinții, frații și iubiții lor, cari au trecut din Valea Plângerii la vecinicie.

Ziua încetării din viață a cutăruiva om iubit, păgânii o sărbătoresc din an în an, care după datina, moștenită dela moși-strămoși, unii prin cântece de jale, alții prin jocuri și desfătări, dar creștinii, fiii Bisericii Dumnezeului Dumnezellor, pe întreg rotundul pământului, fac pomelnice pentru cei morți, lăsând să se slujească Sf. Liturghie, împart pomene, care după puterea sa și înalță rugăciuni cu lacrimi, ca să spele întinăciunea ce-or mai avea sufletele, despărțite de trupul pământesc.

Aceasta este datina oamenilor peste tot, pe când istoria, cartea care cuprinde pe hârtiile sale faptele și întâmplările din lume, ea, istoria, vorbind despre descoperirile dumnezeiești și fiind scrisă de peana cârmașilor bisericii, ea, această istorie, spune adevărul neștirbit, căci peana care o au scris a fost cârmultă de „Duhul adevărului“.

Aceasta este istoria sfântă, carea mărturisește cum s'a făcut cunoscut Părintele veacurilor și cum s'a arătat oamenilor.

Alt solu de istorie însă, scrie singur numai despre fapte și isprăvuri omenești. Aceasta încă e o carte folositoare, dar — de multe ori — poate să fie și stricăcioasă, căci faptele ce se cuprind într'ânsa sunt scrise, de peană pe care o a cârmult mintea și firea omenească, și apoi, lucru cunoscut este, că firea omenească e mărginită, pentru aceea și isprăvile omenești mărginite sunt.

Aceasta nu e de lipsă — nice loc nu are aici — ca să adevăresc mai cu deamănuntul, că istoria despre faptele omenești de multe ori e stricăcioasă, ci e de ajuns să pomenesc — în treacăt — că: într'un loc cetești o grozăvenie de fi-se scoală părul măclucă pe cap și istoria

¹⁾ Rândurile de mai jos se păstrează la Biblioteca Centrală din Blaj, fiind rămase dela Mitropolitul V. Mihali. Autorul lor înseamnă la sfârșit: „Scris-am cu mână nevrednică aceste șiruri. Blaj, în luna lui Iulie și August 1906. Petru Bilțiu-Dăncuș, Docintele primar al Ieudului“.

zice că acel viteaz a făcut faptă mare, căci a omorât sau păgubit pe contrariul său, a răpit dreptul ce l-a dat D-zeu dela oameni, a încătușat popoare, ori a făcut să piară limbi omenești de pe fața pământului.

În altele locuri iarăși află descrise fapte omenești, aievea bune și frumoase, însă sunt zugrăvite în culori prea aurlite, peste măsură de frumoase!

Aceasta e linguștre, e slăbiciunea scriitorului, carea nu are mult preț în ochii lumii înțelepte.

Ci, las istoria scrisă la o parte, căci eu am lucru cu altfel de istorie omenească, carea nu e scrisă — până astăzi, — cu peana, dar e zugrăvită în inimă omenești și de acolo o cetesc, pe câmp, pe la lucru, în sărbători, adunați în clopoare, pe ulițe, la mese și pomelnice, făcute pentru morți, la nunțile veseloase câtu-ș cât sunt, ori dealungul satelor râului Iza și Vișeu.

Vezi, lume dragă? Uită-te și colo în miezul Carpaților marmarțieni! Când vei trece prin partea de sus a „Patriei lui Dragoș”, lan' poștește și stăi de vorbă cu cel dintâi cap cărunț — ori în care sat — și întreabă, întreabă și numai din glumă, iubite cititorule, zi: „Unchiule dragă, cunoscuta-i d-ta pe Popa Ion din Ieud?”, ori: „Auzita-i ceva vorbind despre el?”

Și dacă întrebă pe unul, pe doi, sau chiar pe mai mulți săteni, mă rămășesc, că nu te vei putea reține, să nu mergi până în Ieud (Iod), ca să întrebă acolo pe Iacobul Petruclii, pe Ion Balea (familia Balea este buclumul familiei Balea), pe Ion Stanca Țompoș și pe alți bătrâni, cari au trăit deodată cu fericitul Ion. Apoi nici aceea nu-mi vine a crede, că nu vei povesti doară și în adunări, căci nu e cu puțință să faci această istorie nescrisă. Nu! Nu vei tăcea-o, ci o vei povesti lumii, ca să o vadă, cum și-a vărsat D-zeu mila sa pre turma nemeșească din Ieud și jur.

Înainte însă de a proba să scriu povestirile Românilor despre fericitul Popa Ion, am aflat de bine să însemn la acest loc, că sărmănele mele rânduri de scrisoare nu le-am cules din cărți, nici nu le-am născocit eu, ci, le-am cules din gura poporului, și togma pentru aceea le și scriu în limba populară ca să le înțeleagă și cei ce le vor citi, împreună cu cei fără carte, căci de altcum — ca și de altă dată — mă țin de zicala mea din bătrâni:

„A lui Șincal strănepoți,
Scrie-ți toate pentru toți,
Să vă 'nțeleagă poporul,
Că el ne lucră ogorul“.

Singur numai ca să fac a se înțelege ghicitoarea cu: „Oare cine a fost acel fericit Popa Iuon?” las să urmeze însemnările și datele scrise pe *Catavasierul* bisericii leudene din șes.¹⁾

Această carte se vede, că a fost a acelor urmași a mărețel familiei Mihali de Apșa cari în decursul veacului trecut, au fost preoți în comuna Iod.

Pe hârtiile dela capetul cărții, e scris, cu litere bisericești, că fericitul Mihali Mihai, a venit din sat din Petrova, la anul 1800. Tot de atunci a început a se scrie și matricola botezaților în Iod.

Pe *Catavasier* sunt multe însemnări familiare, cari nu mi se cuvine să le însemn, deoarece înalta familie are pene neîntrecute în scrisoare și înțelepciune. Eu mă mărginesc a mai scrie două însemnări de acelea și anumiț pe acelea, cari varsă lumină peste pomelnicul ce vreau să scriu.

Una dintre notițe spune că la anul 1808, a fost „foametea cea mare”. Pe atunci era preot în Ieud Mihailu Mihali. Fericitul Mihailu scrie că „felderul de mălalu în oraș, în Sighet, a fost 14 zloș”.

Cel mai bătrân din popor spun despre „Popa Mihaiu”, că el, împreună cu fișpanul de atunci, „Szaplóczai”, — carele de asemenea era Român și locula în Ieud — împărția pîită de ovăs la cei flămânzi, le da carne de căprioară — căci era pe atunci foarte multe căprioare în Maramureș și făcea tare mult bine cu oamenii necăjiți.

Tot împreună cu fișpanul le-a făcut pe seama Ieudeniilor, cari mergeau să aducă cucuruz de pe șesul țării, de pe la Nirihaza (Nyíregyháza) și le-o dat adevărînță așa de bună, că ori în care sat ajungeau seara, toți căpătau de mâncare și-și puteau paște boii ori pe ce înăș domnesc.

Despre popa Mihai atâta se mai pomenește, că zicea cătră oamenii din sat:

„Măi, dragii mei! Voi sunteți oițele mele și eu vi-s păcurar! Veniți numai după mine, că mi-o spus mie Stăpânul pe unde să vă pasc”.

D-zeu să-l ierte!

Din altă însemnare se poate vedea, că fericitul Mihai, a avut fiu — între alții — pe fericitul Iuon, carele au fost cel mai iubitor și zelos preot și păstor al veacului trecut, nu numai în Marmația, dar — paremi-se — în întreaga vlădicie a Gherlei și a Ungvarului. (Căci pe atunci Marmația gemea în cătușile rusismului dela Ungvár. De acolo urmează că mulți Românii marmațeni s'au făcut Ruși — s'au rusificat — mai ales în dreapta râului Tisa). Despre acest fericit duhovnic se scrie șirele de

¹⁾ În Ieud sunt două biserici: „Din Deal”, clădită la 1364 și „Din Șes”, clădită la 1717.

față, dar până să probez a-l împleti cununa nemuritoare din florile faptelor ce a săvârșit, pomenesc într'o fugă, că fericitul popa Ion — între alții — a avut fiu pe fericitul Gavril carele de asemeni a fost protopopul Vișeuului.

Pe fericitul întru pomenire „Popa Gavriș” (așa-i zicea poporul) îl țin minte toți oamenii de vârstă mijlocie, atât din leud, cât și din împrejurime.

Spun că a fost bine făcut. Fruntea deschisă și fața zâmbitoare nu-i lipsia niciodată. Pe stradă și ori și unde își împlina poporenii cu cuvintele: „Cum e rândul fraților,” „Ce mai faceți?”, „Ce veste aveți?”...

Ci acum, Doamne ajută, să scriu adevărul, așa cum am auzit povestind și vorbind pe bătrânii leudului, când numai vine în vorbă acel adevărat și ales păstor al turmei Domnului. Iată cununa ce probez a-l împleti din florile virtuții, pe care el, fericitul Popa Iuon, le-a lăsat sădite în inimile fiilor săi sufletești.

a) *Persoana*

Fericitul Popa Iuon a fost de statură mijlocie, dar spătos și bine făcut. Părul i-a fost creț, fruntea lată, mărișoară, ochii mărișori, fața pururea zâmbitoare, pielea feței îl era roșu-bronză, așa că — la bătrânețe — îi sta foarte bine cu părul alb, ce se lăsa pe de laturi, în belșug, ca de argint. Imbrăcămintele nu purta prea scumpă.

Și numai din această descriere se poate vedea, că în lăuntruul său, purta o inimă deschisă de iubitoare față de orice bun și frumos, dar mai ales față de oamenii din leud, cum și față de toți Români.

Eacă ce zic înșși oamenii, care i-au sărutat sfințita dreaptă: „Când întâlnea ori pe cine pe drum, pe câmp, sau ori și unde, zicea: „Na... dară ziua bună, frate iubite! Da cum e rândul? Ce mai faci?” Nu și-ar fi trecut nice pe lângă pruncul cel mai mic, fără ca să-l întrebe: „Da a cui ești fatul meu? Unde mergi? Unde-i tatăl tău? Nu ești flămând? ș. a.” Buzunarele popii erau pururea pline de zahar, de mere, de pere, ș. a., că apoi doară știa fericitul, că cu de acestea indulcește pe pruncul de-a-lungul satului. Și apoi copiii fugeau acasă, în ruptul capului, și arătau la părinți: „Ni, hei mămucă, ce mi-o dat popa!”

Prin aceste indulcea pe pruncul de părinții toți îl aveau în mijlocul inimii. Și cum să nu iubești pe cel ce-i indulcește și-ți desmeardă pruncul?

Dar apoi dacă vei mai ști bine, că, dacă înțelegea popa că cutare om sărac ori văduvă cu copii orfani o duce rău de rândulala grăunțelor, el îndată îl trimitea, câte o mierță-două de cucuruz, că-și zicea: „Mie mi-a dat D-zeu și iarăși mi-a mai da, de se va îndura”.

Tot asemenea făcea și la câmp. Dacă avea cutareva om sărac un pământlor pe lângă a popli și nu-l era holda rodită, Popa Iuon ducea — seara — snopi cu slugli și punea — plângând — încă câteva clăițe, că doară omul e sărac și cu prunci mulți...

Doamne, Doamne! Oare astăzi află-să undeva să facă așa cineva?

Ci să merg mai departe. În Maramureș e datina, că poporenii lucră preotului o zi, cu carul, cu plugul, și cu pălmile, care după puterea sa. Aceasta e claca popli. Popa Iuon însă, nu se îndestula cu o zi de clacă, că doară avea multe locuri, și-i trebuia lucru mult. El chema primăvara, de regulă, Marți după Paști, în ziua de Sf. Gheorghe, chema toamna, pe vremea adusului bucatelor de pe țarină, și mai chema colo iarna, câteo clacă.

La popa veneau toți cari aveau vite de prins, veneau însă și pălmașii, dar să nu cugete lumea, că dacă ar fi clătit cineva barem un palu, în seama găzdăluțului popli. Nu-l lucrau lui, că el le zicea: „Na, dragii mei! Eu v'am chemat în clacă, dară voi sunteți datori să-mi lucrați câteo zi în zile de astealalte, nu în sărbători. Așa-dară să mergem la câmp și să arăm pământurile săraclilor, să le ducem câteo leacă de gunolu, (toamna) să le cărăm întâiași dată sudoarea săraclilor, (iarna) să le aducem câteva lemnuțe celor necăjiți! Veniți, fraților, că și eu voi mâna slujile mele să ajute săraclilor, că doară acela is frații lui Cristos. Veniți să ajutăm lui Cristos, că și el ne ajută nouă”, zicea Popa Iuon plângând.

Dar ultasei să pomenesc și aceea că ferlicitul Iuon, a avut o soață, pe care asemenea o a menit și o a chemat cerțul ca să țină și să împărștie lumină în întunerecul munților „Patriel lui Dragoș”.

Numele acelei soațe minunate îl tac de astădată, căci de nu se află altă pană mai destoinică, am nădejde să-l mai pomenesc în scris și să-l arăt lumii, de altădată, cu atât mai vârtos, că *Versul* dela înmormântarea ferlicitel, eu — ca docente de 21 de ani al Ieudului — l-am găsit pe undeva, și l-am pus în biblioteca mea,¹⁾

Acel *Versurj dje zselye* ar putea fi chiar de ajuns spre a întocmi o descriere a vieții întreagă, chiar dacă n'ar mai fi alte date și adevăruri din bătrâni. Ci, har Domnului! Sunt date de asemenea, scrise în inimile oamenilor. Iată cum le cetesc Ieudenii:

„Pe cum era la inimă Popa Iuon, tocma așa îl era și doamna preuteasă, că ea dacă auzea că e beteag cineva în sat, se ducea la cel necăjit, și-i ducea mâncări bune, și-l mângăla, apoi dacă vedea că-i rău cu omul, săracul, îndată fugea acasă după popa și-l puna să-l spovedească, ca să nu moară neîmpăcat cu Dumnezeu.

¹⁾ *Versul* funebral l-a scris un preot român din comuna marmașiană Vad. Numele lui a fost „Vasile Hajducsan”. Scrisoarea e frumoasă, ortografia de tot slabă.

„Acea au fost doară, oamenii lui D-zeu, că s'o întâmplat de destule ori că popa mergea la cei năcăjiți pe de-o lature, ca să nu știe preuteasa, ear doamna mergea prin fundul grădinii — ca să nu știe popa — și apoi se întâlneau la patul bolnavului, ambii acești soți, și plângeau de bucurie și de întristare pentru fratele care suferea”.

Vedeți acum, Domnilor, cari scrieți istoria despre faptele omenești? Cercați a scrie așa, cum și-au scris viața propriei acei soți fericiți, cari nu vor muri din inimile omenești. Scrisoarea lor nu se poate prăpădi, căci tinta cu care e scrisă, a izvorit din inimă subitoare, și literile s'au întipărit în alte inimi, de unde le cetesc bătrânii la cei tineri, iar tineretul le spune pruncilor, și așa se va răspândi din gură în gură, până vor mai trăi Români prin Maramureș.

Ci până acuma am scris puțin despre popa Ion ca om. Faptele lui omenești însă, nu sunt scrise toate în cartea aceasta. Nu, căci eu nu țin în mintea-mi slabă toate, nice pe câte mi-le-au povestit oamenii. La acest loc mai însemnez, atâta, că — judecând după mintea omenească — dacă sunt drepte cele ce am scris până aici despre fericitul Popa Ion, atunci nesmintit va fi mai având el și alte isprăvuri pe cari le-a scris Dumnezeu în inima sa. Of! și de acolo încă nu se vor șterge, din cartea vieții...

b) *Ca preot.*

„Dacă — D-zeu să-l ierte, — Popa Ion nu ne prea spunea predicății în biserică, nici pe la îngropăciuni, că odată începea a grăi, și spunea câteva cuvinte așa de frumoase, încât începeam a plânge cu toții, și apoi plângea și el, și nu ne mai putea spune, căci într'un târziu ne zicea, ștergându-se la ochi: Vă iubesc fraților, și apoi cu aceasta își găta predicăta”. Așa mi-a spus Ioan Pleș al Gaftei, carele a murit acum, nu de mult, în vârstă de 103 ani. ¹⁾ „Dar ne-a spus el cu faptele lui, că el a învățat pe oameni să țină zile pentru țarină, să țină zile pentru oamenii betegi, și la orice vreme de nevoie”. Așa mi-a spus bătrânul Pleș, — carele au fost născut pe la capătul veacului XVIII — și tot așa povestesc și alți bătrâni din sat.

Dar ca să înțeleagă orișicine, voi a însemna cum țin leudenii zilele. Și anume: Să înțeleg la olată 9 muieri, văduve bătrâne, și-și aleg o zi de lucru din săptămână. Atunci toate se îmbracă sărbătorește, se ascund undeva și zic rugăciuni toată ziua, fără să mănânce și să bea ceva, adecă ajună aspru, până a doua zi dimineața. Pe atunci au o slujbă plătită. Muierile merg la biserică îmbrăcate frumos, se mărturisesc, se

¹⁾ Familia Pleș e numeroasă în leud. Nemeșugul îl are dela Mihail Apafi.

cuminecă, apoi merg la casa unde sunt chemate anume, și acolo mănâncă toate la olaltă.

Tot asemenea în zile pentru morboși, ori în alte treburi mai mari, numai că atunci când e ceva, cauză mai mare, se însoțesc cu mulierile și copile mai tinere, copiii școlarii, oameni de vârstă mijlocie și bătrâni...

...Dar nice la acest loc nu mai pot scrie toate și încă numai câte mi s'au povestit despre fericitul, că ar fi făcut ca preot, căci ar trebui să stau cu peana în mână zi și noapte, și să adun în jurul meu pe toți bătrânii Ieudului și astfel să scriu barem o săptămână. De ajuns va fi dară să însemnez, că Popa Iuon a fost păstor, nu numai chemat dar și ales al turmei sale.

Nu pot însă să trec cu vederea faptul, că nu numai față de turma sa a fost o iubire întrupată, ci și față de colegii săi, cu cari a trăit deodată. Dar mai ales față de capelanul său, căci ca protopop al Iodului și al Vișeului se spune că era razim și sfătuitor bun și grabnic al preoșilor — pe atunci cam cu puțină carte — le împărțea din pungulița-i plină, și le da ajutoare, cari până astăzi sunt pomenite. Apoi capelanului ieudean i-a lăsat pământurile cele mai roditoare din ecleje, dintre cari pe unele le ține capelanul și astăzi. Apoi de aceea numai D-zeu știe cu câte l-a ajutat pe capelan, că bătrânul zicea: „Auzi tu soață! Să mai trimitem și bietului Popucă câte ceva, că are prunci și-l sărac bietul, și apoi, prunci ne-a dat D-zeu destul, numai să-l putem mulțumi”.

Din cele scrise până aici s'a putut vedea că cine a fost fericitul Iuon, ca om privat și ca preot. Se vede și aceea că, barem a învățat „Pastoralul” (cartea din care învață preoșii cum să-și păstorească turma) din cărți scrise în limbi străine, totuși l-a știut preda așa de minunat față de credincioșii săi români, încât — onoare excepțiilor — mulți teologi din veacul lumii, nu se pot apropia nice pe departe de urmele mărețe ce le-a lăsat ca moștenire poporului său, acel luceafăr, ce doarme în Domnul la umbra bisericii ieudene din deal...

c) Ca econom.

Binevoitorul cititor ar cugeta — din cele ce am scris — că un om așa darnic, carele n'a mai lăsat pe confracții săi să ducă lipsă, ci a împărțit oricărui lipsit, carele tindea mâna după milostenie, zic, ar cugeta că pe la bătrânețe a rămas „gol ca degetul”.

Nu e așa însă, căci pe cum spun oamenii, fericitul Iuon a adunat mai multă avere decât cei dinaintea sa, așa că a fost un adevărat Iob, între colegii săi.

Și apoi ulte, lume, cum și-a câștigat averea. La zlua lucrul — clișii — veneau oamenii numai dacă li se da de știre că voește să se

lucre la Popa. Unii oameni însă nu erau acasă, când se da porunca de seara, ca să iasă la lucru la Popa, și pentru aceea trimiteau mamele pe copilașii cari erau mai mari în casă. De multeori mergeau la lucru „la Popa” niște copilași de 8—10 ani, pe cari fericitul Popa Iuon îi întâmpina cu cuvintele: „Da a cui ești? *Putea-vei mânca?* Na, bine! Vino și mănâncă, că are Popa de unde să-ți dea de mâncare”.

Dar avea val Popa Iuon cu oamenii mari, — cari veneau la lucru cu coasa ori cu sapa — că acela odată ziceau: „Părinte! Dară așa nu-l dreptate să lucru eu alături cu copilul acesta, că doară eu is om”.

„Ba îi dreptate fătul meu, că peste vreo câțiva ani va crește și pruncuțul acesta, pe atunci tu vei îmbătrâni, vei avea prunci și apoi tu încă îi vei mâna la lucru la Popa! Atunci copilul acesta va fi mare și va lucra și pentru pruncuțul tău, iară popii i-a mai da Dumnezeu ce a vrea”.

Ași mai scrie câteva rânduri de felul acesta, dar pare-mi-să că e de ajuns atâta. Din acestea se poate înțelege, că oamenii cari cum mergeau a lucra la fericitul, lucrau cu toată inima, și cum știau ei mai bine. De multeori se întâmpla că venea omul dela coasă, ori dela alt lucru, pe lângă locurile popii, și-și afla copilașul tândăllind pe acolo „în zlua clăcii”. Apoi mi-ți lucra omul, ca doi. Eată dar, cine dă cu întrecutul, acela capătă cu prisos.

Dumnezeu a binecuvântat toți pașii fericitului Iuon, apoi oamenii săi încă l-au iubit, întocmai precum îi iubea și el...”

Asemeni preotului Ion din Ieud vor fi fost sute și mii alții, cari și-au identificat viața, munca și preocupările lor, cu cele ale sătenilor peste care erau așezați de vlădică, să-i păstorească. Figurile luminoase ale acestor clerici vor trebui să fie cunoscute, și faptele lor tipărite cu meșter condeșu, fiindcă activitatea dezvoltată de ei va alcătui unul din cele mai interesante capitole ale vieții religioase, culturale și sociale ale neamului. Date istorice, știri, tradiții sau amintiri vor trebui să fie scrise de cei cari le știu, ori au posibilitatea de a trăi în lumea satelor, unde se mai păstrează până astăzi pomenirea unor astfel de preoți sau învățători. Numai așa vom reuși să cunoaștem cu adevărat atâtea fețe ale trecutului nostru, cufundate astăzi în umbra unei ultări vinovate.

ȘT. MANCIULEA

CRONICI

ION AGÂRBICEANU: AMINTIRILE *)

Nu sunt o reconstituire sistematică, de natură autobiografică, *Amintirile* d-lui Agârbiceanu. Evocări, prilejuite de reîntoarceri în locuri natale, ele reprezintă momente organice de creștere a prezentului prin restabilirea punților de legătură cu un trecut, cel mai depărtat dar cel mai prețios al omului, copilăria. Ani de zile trăiești într'o rețea de linii bine structurate, cu ceasurile umplute pas de pas, cu necesitățile clipei date, și odată barem nu-ți vine în minte ceva din acel vast câmp de experiență al copilăriei. Dar, în răgazurile pe care le oferă cotidianul, e de ajuns câte odată un fapt, aparent nesemnificativ, pentru ca să-ți se deschidă o retrospectivă cu puternică lumină proiectată asupra unei întâmplări din anii prunciei, care stând la baza vieții tale ulterioare, a influențat-o și i-a determinat sensurile parțiale, fără să-ți fi dat seama cândva. Abia acum, când reaprinsă din cenușa anilor, o simți arzând în suflet cu o puternică flacără afectivă, îți dai seama că tot timpul întâmplarea din copilărie ți-a fost un îndreptar, de care poate n'ai ascultat, dar care poate de aceea tocmai te-a pedepsit cu sentimentul pierderii restului existenței. „Cuibul cu soare”, ultimul din momentele cărții d-lui Agârbiceanu, este un exemplu pregnant pentru acest gen de momente, și în același timp o regăsire a sensului original al vieții pierdute.

Dar această regăsire, în cartea d-lui Agârbiceanu, vine prea târziu. Cel care se regăsește este un bătrân magistrat pensionar, revenind tot mai des la casa părintească, unde vărul său, vechiu prieten de copilărie, a continuat linia cea bună a vieții. Cei doi bătrâni, cu fața tot mai mult îndreptată spre trecut, poate tocmai ca să nu vadă prea des groapa ce li se deschide la picioare, țin din nou pânza minunată a anilor tineri, comparând neîncetat cu vieța ce se desfășoară, ca în vremuri, sub ochii lor, unul însă, cel rămas la sat, cu împăcarea nesdruncinată a omului ce merge pe drumul firii, celalalt, afectat de un sentiment, nu profund, dar iremediabil, al zădărniceii, pe care considerațiile personale de natură metafizică nu-l pot neutraliza. E omul

*) București, 1940, Tip. „Cartea Românească”, p. 332.

plecat la oraș, unde n'a prins temeinic rădăcină, și se simte atras, cu trecerea anilor, tot mai mult spre o altă viață, ale cărei luminișuri i-au zâmbit în copilărie, unde poate totul ar fi fost altfel.

Recunoscându-se în viața nouă, care, în matca bătrână, vine cu unde mereu proaspete, amintirea aprinde, când aici, când dincolo, un foc ce încălzește sufletul, înflorindu-l cu bucuriile primare din trecut și purificându-l de răul desrădăcinării, măcar pentru moment. Iar aceste momente, curmându-se, readuc, rând pe rând, sufletul, pe cărările uitate și, în moarte barem, dacă n'a fost posibil în viață, îi redau rosturile adevărate: cufundarea în firea care l-a creat și din care a fost smuls, fără să prindă rădăcină în altă parte.

Aceste însușiri, rezultate ca impresii secundare, care dau ceva de roman cărții d-lui Agărbiceanu, nu sunt poate cele mai fermecătoare pentru cititor. Ele sunt prea generale pentru a uimi și a provoca încântarea cititorului, însetat de noutate. De aceea ele nici nu se vor trezi probabil, decât în lectorii meditativi, înclinați să depășească primele impresii ce le aduce o carte.

Aceste impresii, emanând din materialul literar de prima linie a d-lui Agărbiceanu, sunt într'adevăr în stare să cucerească pe cititor. Ajuns la o maturitate în care vântul pretențiilor deșarte nu mai bate, scrisul d-lui Agărbiceanu are calitatea vinurilor vechi, a căror autenticitate se impune de cum au atins buzele. Nicio notă falsă în evocarea, pornind dela realitatea momentană, a întâmplărilor din copilărie. Și nici nu știi ce te încântă mai mult, descrierea situației actual date, sau intensificarea ei printr'un con de lumină ce crește, lărgindu-se, până se oprește asupra unui moment din viața de mult apusă. Coloritul local al peisajului ardelenesc este redat cu atâta măiestrie încât, cei proveniți dela țară, nu pot să nu tresară, recunoscându-l, iar cei dela oraș să nu fie uimiți de bogăția lui. Anotimpurile, oamenii și scenele familiare sunt trăite și retrăite, în această carte, cu o plină-tate pe care am putea-o compara cu cea din *Țăranii* lui Raym o n t e, cu deosebirea că d-l Agărbiceanu înclină să selecționeze mai mult ce e frumos la țară, cum de altfel se obișnuiește, când prin amintire vrei să te refugiezi din prezent. „Se topește zăpada“, „Veverița“, „Mieii“, sunt, în ce privește calitățile acestea ale cărții, minunat realizate.

Limba d-lui Agărbiceanu păstrează și redă intacte toate nuanțările graiului ardelean, mai mult decât ori care din scriitorii originari din Transilvania. Această limbă nuanțată, face să apară într'o lumină mai vie toate fețele vieții dela sat, atât de cufundate în mersul naturii.

Câte odată numai această limbă, izvorită direct din matca satului, este turburată de graiul orașenesc, care face impresia unei bucăți de ziar la o margine de pădure. De asemenea savoarea amintirilor, stoarsă cu multă artă din structura ireversibilă, dar solidară cu trecutul, a prezentului, este câte odată alterată de meditații și considerații metafizice, a căror lipsă n'ar fi fost o simțită pierdere pentru carte.

Dar destul de rare, pentru a nu deveni semnificative, aceste perturbații ușor distonante sunt anihilate de incontestabila frumsețe a cărții, care, în literatura ardeleană, se înscrie ca o valoare prețioasă, iar pentru d-l Agărbiceanu ca un apogeu al maturității de stil și de simțire, izvorite pe vatra Ardealului.

M. BENIUC

ROMÂNII LA BUDAPESTA

Sunt destul de numeroase memoriile care vorbesc despre prezența victorioasă a Românilor în capitala Ungariei în anul 1919. La materialul istoric informativ din cele două cărți ale generalului Gh. Mărdărescu — comandantul trupelor de ocupație,¹⁾ — apoi la notele generalului Tr. Moșoiu din „Universul” anului 1929,²⁾ ca să nu mai vorbim și despre cele spuse de Radu Cosmin în cartea sa apărută în două volume,³⁾ etc., se adaugă acum unele știri destul de interesante care pot fi găsite în cartea recent apărută a d-lui Iuliu Mezei Câmpăneanu: „Luptători români ardeleni”.⁴⁾

Autorul a fost consilier delegație la Budapesta și șeful censurei militare în timpul stăpânirii românești, ceea ce face din d-sa un informator de primul rang.

Originar dintr-o venerabilă familie românească, tatăl d-sale fiind unul din puținii Români ajunși consilier la Curtea de Casație (Curia regească) — în casa căruia din Dob utca 73 s'a cântat prin 1900 fără frică, iscând însă un mare scandal de presă, „Deșteaptă-te Române”, iar într'un cui din birou avea atât de puțin cunoscuta fotografie înfățișând înmormântarea lui Avram Iancu, reprodusă la pag. 24 — evenimentele din toamna anului 1918 l-au găsit în capitala Ungariei muribunde. Autorul a asistat, din tribuna publică, la ședința Camerei maghiare din 18 Octomvrie 1918, când deputatul Alex. Vaida-Voevod și-a ținut discursul memorabil. „Atacurile împotriva d-lui A. V.-V. au fost de o violență de nedescris și le-am auzit personal, deoarece am asistat la desbaterile Camerei Deputaților în galeria publică, atacuri care, bineînțeles, n'au apărut în Buletinul Parlamentar, fiind suprimate aceste părți”. E condamnată atitudinea lui Mihali Péter, deputat român guvernamental, care a fost pus la 23 Octomvrie, deci după 5 zile, să anihileze efectul cuvântării din 18 Oct. Capitolul în care autorul reproduce facsimilat cuvintele deputatului român maramureșan e intitulat „Trădătorul de neam”. Două fraze din această cuvântare sunt concludente pentru atitudinea lui Mihali: „Cu sinceritate, credință și fără nicio idee ascunsă rămânem alături de Națiunea Maghiară, care trece acum prin momente grave. Umăr lângă umăr, cu dinții strânși, cu nesfârșite eforturi și cinștiți, dorim să stăm în serviciul nașterii unei Ungarii noi! (Aprobări însuflețite, strigăte de bravo)”.

Demne de reținut sunt abilitățile d-lui Mezei, prin care a putut convinge pe ministrul de războiu Bartha să iscălească la 11 Noemvrie,

¹⁾ Prima intitulată: *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918—1920)*. București, Cartea Românească, 1922, în - 8°, 194 p., iar cealaltă: *Răspuns unui jurnal nediplomatic al generalului de divizie Harry-Hill-Bandholz, membru american al misiunii militare interaliate în Ungaria (1911—1929)*. București, Tip. „Rev. Infanteriei”, 1935, în - 8°, 64 p.

²⁾ „Universul”, București, 1929, XLVII, Nr. 179, p. 1—2.

³⁾ *Românii la Budapesta*. Vol. I. Desrobitorii. Vol. II. În capitala lui Bela Kuhn. București, Librăria Stănculescu, 1920, în - 8°, 253 p. (I); 387 p. (II).

⁴⁾ Cuvânt introductiv de Alexandru Vaida-Voevod și Liviu Cigăreanu. Cluj, [f. tip., 1940], în - 8°, 239 p. (81 doc. facsim și fig.)

„cu creion chimic”, ordinul potrivit căruia „ofițerii, subofițerii și soldații români din Ardeal și Ungaria vor depune jurământul de credință în mâinile Consiliului Național Român” din Budapesta, nu celui „Național Maghiar”, cum se decretase cu puține zile mai înainte. Semnificativ amănuntul că generalul Berhelot, venind la 23 Decembrie dela Belgrad la Seghedin, a primit delegațiunea română, din care a făcut parte și autorul și a refuzat să primească pe comisarul guvernului maghiar și pe principele Egon Hohenlohe, fost protopop rom.-cat. al Sibiului.

Partea cea mai importantă a cărții d-lui Mezei-Câmpeanu o formează însă informațiile privitoare la Budapesta sub teroarea bolșevicilor și salvarea ei de către trupele române.

Armata română a intrat în capitala trufașilor noștri dușmani de totdeauna la 3 August. „La 3 August 1919 s'a făcut înmormântarea mamei mele... în cimitirul Rákos... Când tramvaiul a ajuns la Kőbánya (suburbia Budapestei), ne-am întâlnit cu avangărzile armatei române, aproximativ 3—400 de călareți din Brigada IV-a Roșiori. Vatmanul și însoțitorii au voit, de frică, să se înapoieze la Budapesta, dar după ce am cerut relații, mi s'a comunicat, că putem merge mai departe”. În ziua de 2 August guvernul maghiar încercase prin Locot.-Col. Romanelli din misiunea italiană, să oprească ocuparea Budapestei de către trupele române. Dar generalul Gh. Rusescu „n'a primit să se oprească de acest stăvilar iluzoriu, când armata bolșevică nu l-a putut opri” și dădu ordin armatei să înainteze, iar în ziua de 3 August „după orele 19 d-l general Rusescu primește defilarea trupelor la intrarea lor în Budapesta”. „Bravura eroului general, care a ocupat Capitala maghiară numai cu trei escadroane de roșiori, va fi înscrisă cu slove de aur în istoria neamului românesc”.

Pentru a preciza data de 3 August, nu de 4 August cum se știe de obicei, autorul reproduce în facsimil o notă de plată a generalului Rusescu la hotelul „Dunapalota”, unde a fost găzduit în noaptea de 3—4 August 1919 în camera Nr. 100. La aceeași pagină adaugă: „Eu, ca fiu al Ardealului desrobît, n'am cuvinte de a scrie măreția momentului — căci și acum, după 21 de ani, făcând o privire retrospectivă sunt adânc impresionat — când mândrul nostru tricolor fâlfăia în centrul celei mai șovine și trufașe capitale, de unde multe veacuri au pornit ucazurile cele mai umilitoare și batjocoritoare contra bieților Români din teritoriul fostei Ungari”.

Ni se pare potrivit să reamintim aci impresia produsă asupra unui martor ocular Ungur, care a trăit acele momente. Iată cuvintele istoricului Jancsó Benedek dela sfârșitul unei cărți tendențioase, devenită foarte rară¹⁾:

„Stăteam înaintea bisericii Franciscanilor de pe Bulevardul Margit în ziua de 3 August 1919, orele 7 dimineața. Pe perețele casei vecine din colț se zărea ȋrdonanța noului dictator al Budapestei, Haubrich, anunțând restricțiile statariale, care se terminau cu cuvintele: „vitezele

¹⁾ *A román irredenta mozgalmak története*. [Istoria mișcărilor iredentiste române]. Budapest, Bocskay-Szövetség, 1920, p. 493—494. Dăm numai traducerea românească.

noastre oști mențin cu fermitate frontul de pe Tisza". Deodată apare artileria dinspre podul Margit. Se retrag dinaintea Românilor două baterii, dincolo de Dunăre, în Panonia. În fruntea convoiului călărea un subofițer de husari în mantaua vechei armate cesaro-crăiești. Minunat ostaș maghiar; amestec tipic de husar și de flăcău de pe șesul Ungariei. Convoiuil încă în bună stare era închis de o căruță țărănească cu coviltir. Sub coviltir se ghemuiau doi tineri bine rași, de un pronunțat tip semit, iscodind cu privirile înfricoșate strada. Sunt comisarii politici ai oastei în retragere, care parcă simt cum li se strânge în jurul gâtului bine meritatul ștreang al călăului. Admirabilă vigneta de sfârșit de pagină pentru muribunda dictatură a proletariatului.

"În ziua următoare, la orele 3 după masă, stăteam tot acolo, unde am fost ieri. Se auzi sunet de trompetă dinspre podul Margit. O patrulă de roșiori români lăncieri venia călare. Urmă o brigadă a armatei române de ocupație trecând dincolo, în Panonia. Pe amândouă laturile străzii mare mulțime de curioși. Unii discutau încet, ce trupe pot fi acestea? Francezi! zice unul, Italieni confirmă altul! Nimeni nu voia să creadă că în Budapesta au intrat Românii victorioși. Când au trecut vânătorii moldoveni, care poartă pălărie asemănătoare cu a bersaglierilor italieni, cineva din public întrebă curios: Italieni?! Non messieurs! Români! răspunse mândru un tânăr ofițer. Acest convoiu se încheia de asemenea cu o căruță cu coviltir. În ea se zărea șezând în ornate bisericești un preot mai bătrân, arhiepiscopul brigăzii.

"Tabloul final al unei scene istorice, al tragediei unei națiuni culcată la pământ, umilită, nenorocită. Convoiuil trece. Merge să inunde și să jefuiască și pe Ungurii din Panonia. Iar eu stau în stradă, privind după ei, cum am privit și ieri după soldații roșii în retragere. Stau năuc, cu inima împietrită. Nici măcar lacrimi nu-mi apar în ochi. Am ajuns să văd, fără lacrimi, năuc și în durere mută, cea mai mare rușine a țării și a națiunii mele, intrarea triumfală a Românilor în Budapesta".

Foarte sugestivă fotografia dela pag. 186, care reprezintă pe generalul Rusescu pe Arcadele din Buda (Halászbástya) aruncând o privire de sus peste Parlamentul maghiar, fotografie care ar trebui produsă în toate manualele de istorie.

În ziua de 4 August apoi, „la orele 17”, generalul Mărdărescu a primit defilarea trupelor pe B-dul Andrásy. „O mulțime imensă a sărbătorit în delir armata română, căci o scăpase de bolșevici. Ținuta și disciplina armatei a făcut o profundă impresie și publicul a ovaționat îndelung armata strigând: „Să trăiască salvatorii noștri”.

Șicanele puse la cale de Maghiari, împotriva Românilor stăpâni ai Capitalei au fost multe. Pe lângă cele cunoscute din alte cărți și din alte articole, iată câteva din cele „descoperite” de autor în calitatea sa oficială de șef al censurei militare.

În 7 August unii cetățeni au aranjat, cu ajutorul poliției maghiare, un progrom contra Evreilor, lăfând svonul că acesta s'a făcut „din ordinul armatei române”. Generalul Holban, guvernatorul Capitalei, a pus capăt imediat acestor uneltiri, chemând la sine pe prefectul poliției Mattyasovszky și amenințându-l că-l va schimba cu un ofițer

român, dacă nu e capabil să mențină ordinea. Bilanțul zilei: „10 morți și peste 100 răniți”. Altădată despre arestarea membrilor familiilor aparținând foștilor comisari ai poporului și aparținând și altora, făcute din ordinul guvernului Friedrich, „chiar poliția răspândea șovonul, că toate aceste maltratări se fac din ordinul armatei române de ocupație”. Dar d-l prim-ministru Friedrich mai voia „să compromită” și censura română „înaintea misiunilor Antantei”, punând pe Kun Andor, secretarul sindicatului ziarelor cotidiene din Budapesta, să aducă diferite acuzațiuni, pe care le-a dovedit mincinoase chiar președintele sindicatului, Ágai Béla, prin două scrisori adresate d-lui Mezei și reproduse în facsimil.

Bine că în cadrul aceluiași capitol, în care e vorba și despre alte apucături nedemne ale primului-ministru, capitol intitulat „Barbariile guvernului Friedrich”, autorul arată și atitudinea Românilor față de el. „Într'o bună zi d-l prim-ministru maghiar Friedrich István mi s'a plâns, că atât comandantul trupelor, cât și Diamandy, înaltul comisar român, nu vor să stea de vorbă nici cu el, nici cu membri guvernului său”, măcar că ministrul-președinte mai avea și alte combinații șirete: „Mi-a comunicat, că el are intențiuni bune și că planul lui ar fi un dualism între România-Mare și Ungaria. Mi-a spus că Italia ar dori, ca Ducele de Aosta, vărul regelui Italiei, să fie regele Ungariei, dar că el este împotriva acestui plan și din această cauză planul său este foarte urgent și m'a rugat, să-l comunic la București”.

Fotografia dela pag. 217, cu generalul Traian Moșoiu primind defilarea trupelor române în fața monumentului Mileniului din Budapesta, ar trebui popularizată și ea cât mai mult.

În timpul ocupației „era aproape gata și înțelegerea referitoare la un tratat de pace separată, ce s'ar fi încheiat între România și Ungaria. Era acceptat chiar ca Békéscsaba (Bichiș-Ciaba), nod de cale ferată, să aparțină României. Numai un singur politician a fost, care a zis, că nu renunță de bună voie la niciun petec de pământ. Acesta era Garami Ernő, leaderul partidului social-democrat”.

După încheierea păcii dela Trianon, prin care s'au consfințit dorințele de veacuri ale Românilor, autorul a văzut odată (23 August 1922) pe contele Paul Teleki — cel sinucis acum câteva săptămâni — în Clujul românesc, de unde „și-a cumpărat un bilet la Sinaia, unde s'a dus pentru a se prezenta în audiență regelui Ferdinand să ceară scutirea moșiei sale de sub expropriere”.

Înainte de a-și încheia cartea — scrisă sobru și documentat — d-l Mezei-Câmpeanu mai dă dovadă de încă un act de curaj românesc, după atâtea altele care reies luminos din monografia d-sale. Anume arată cum Ungaria, rămasă în granițele ei firești, voia să stoarcă dela Statul român, prin 1924, „câteva miliarde de Lei aur” drept despăgubiri pentru armamentul ce ar fi rămas la Coșlar, lângă Alba-Iulia, și care ar fi fost rechiziționat de Consiliul Dirigent din Sibiu. Neadevărul a fost demascat la timp, pentru că „magaziile dela Coșlar au fost evacuate din ordinul ministrului de războiu maghiar Bartha Albert, ceea ce d-sa pe la sfârșitul lunii Noemvrie 1918 în cursul unor tra-

tative a recunoscut, deci mai înainte de a fi luat ființă Consiliul Dirigent Român..."

Declarațiunea, „grație căreia... a scăpat România dela plata despăgubirilor pretinse de guvernul maghiar”, e reproducă în facsimil.

Pe lângă aceste amănunte prețioase mai sunt unele de actualitate, pe care ar fi bine să le citească cât mai mulți inși.

I. CRĂCIUN

ECONOMIA UNUI SAT ARDELEAN

Nu știm încă ce contururi va lua noua știință a sociologiei din vasta activitate monografică interpretată după războiul de Institutul Social și, prin contagiune, și de alte instituții (numai din punerea alături a mai multor științe încă nu poate rezulta o nouă știință; acestea, cel mult, pot servi materialul documentar pentru ea); ceea ce știm însă precis, din rezultatele de până acum, e că această mobilizare a tuturor științelor pentru a studia din toate laturile și sub control reciproc viața unui sat, poate avea, ca prim rezultat, excelente monografii sătești. Totul depinde doar de organizarea muncii, de mijloacele de investigație întrebuințate și de măsura în care își face fiecare din științe datoria. Monografia întocmită în asemenea condiții e un salt puternic, nu numai dela vechea monografie, în mod fatal diletantă, a unui singur autor, dar chiar și dela studiile științifice, întreprinse până acum independent și unilateral, din care niciodată nu se putea încheia o iconă completă a vieții satului.

Studiul d-lui Bărbat¹⁾ e un fragment dintr'o asemenea monografie. Ni se prezintă aici Drăgușul, unul din primele sate luate în studiu de Institutul Social, sub latura lui cea mai vitală: cea economică. Lucrarea se întemeiază pe o cantitate considerabilă de material informativ, strâns cu minuțiozitate din scripte oficiale, cercetări pe teren, anchete, însemnări țărănești, control personal. Termenii destul de nepreciși și mai cu seamă nestatornici ai vieții economice țărănești sunt încercați la aparatele de precizie ale economistului: cifre, calcule, tabele demonstrative, raporturi, medii, procentaje. E un studiu de analiză migăloasă, cu mijloacele proprii specialității, a cărui temeuri nu avem competența să o discutăm. Definirea și exprimarea în cifre a țesăturii complicate a vieții economice țărănești trebuie să fie o problemă dificilă, chiar pentru specialist. Ceea ce dorim să facem aici e doar să semnalăm lucrarea și să înregistrăm câteva din rezultatele operațiilor ei.

Drăgușul e un sat agricol de sub munte; un sat pur românesc, de mici proprietari, cu o medie de 12,5 jugăre moșie de gospodărie. Mai bine de jumătate din gospodării sunt de 7—14 jugăre, cea mai mare din sat fiind doar de 38 jug. Satul a fost ales pentru studiu de sigur pentru că a fost socotit printre cele mai reprezentative și mai ales printre cele mai autentice sate românești. Și autentic, în concepția

¹⁾ Al. Bărbat, *Studiul economic al satului Drăguș—Făgăraș*. Extras din monografia satului Drăguș. Buc. 1941, 193 p.

curență a monografiștilor, se traduce cu: cât mai ferit de influențe străine sau de inovațiile civilizației. Vieța economică a Drăgușului nu opune nici ea vreo desmînțire acestei alegeri. Satul e unul din acele multe sate românești agricole, mai ferite, care păstrează încă toate formele economice tradiționale, mai ales toate caracteristicile economiei închise. Chiar înlăuntrul satului, gospodăria e organizată în așa fel, ca să aibă cât mai puțin nevoie de altele. Ea caută să-și asigure tot inventarul și toate produsele, de care are nevoie și nu tinde să crească peste puterile de muncă ale membrilor familiei care o stăpânește. Mentalitatea tradițională a țăranului e în genere împotriva mâinii străine de lucru și împotriva schimbului.

Tradiția asigură, fără îndoială, soliditatea și stabilitatea proprietății țărănești. Dar tot ea e și piedeca cea mai serioasă în calea progresului agricol. Se menține și la Drăguș, cu stăruință, sistemul rotației culturilor, pe câmpuri, și, cu el deodată, și procesul de fărîmîtare la infinit a pămîntului prin împărțiri și moșteniri. Proprietățile Drăgușului de pildă se compun din nu mai puțin de 10.737 parcele (p. 18), a căror întindere medie nu e mai mare de 560 stînjeni patrați; ceva mai bine de $\frac{1}{4}$ de jugăr. Gospodăriile satului se compun, în medie generală, din câte 35, cele mai mari chiar din 57 petece de pămînt, de diferite mărimi și în cele mai diferite părți ale hotarului. Hotarul e tăiat în toate sensurile de mii de brezde, disputate de proprietari fără încetare. Starea aceasta împiedică orice încercare mai serioasă de raționalizare a culturilor. Împiedică chiar creșterea vitelor, mai ales a vitelor de rentă. Animalul domestic principal al Drăgușului e încă tot bivolul, animalul cel mai ușor de ținut, dar și cel mai puțin rentabil; cel mai potrivit cu sărăcia lor, după cum recunosc înșiși Drăgușenii.

În condițiile date deci progresul trebuie să se opereze mai mult în cadrele tradiției, decât împotriva ei. Progresul economic al satului începe, firește, cu desființarea iobăgiei. După Unire însă a făcut un adevărat salt, — fenomen general de altfel în Ardeal, — de sigur nu numai din pricina reformei agrare, de care Drăgușul de pildă, care nu avea proprietăți mari, nu s'a putut bucura, ci și din pricina încadrării în noul organism economic, mult mai prielnic. Iată câteva cifre: Grăul, care înainte cu 30 de ani în Drăguș nu se cultiva aproape deloc, azi (1938 când autorul și-a făcut cercetările) se ridică la o medie de 800 kg de gospodărie, ovăsul dela 100—200 kg la o medie de 1400 kg, iar cartofii la o medie de 5000—6000 kg de gospodărie. Apar deci primele semne de specializare în funcție de cererea pieței. Ovăsul și cartofii sunt cultivați mult peste trebuințele proprii, pentru vânzare (în Vechiul Regat) și chiar pentru export. Același salt puternic l-a făcut pomicultura, îndeosebi în ultimii 10—15 ani. Dela 3270 de pomi, câți avea Drăgușul la 1896, numărul lor s'a ridicat la 12.996 în 1938. O încurajare a agriculturii venea chiar din partea Statului: impozitele către Stat și taxele agricole de pildă constituie abia 1% din cheltuielile bugetare ale gospodăriilor (mai mari sunt impozitele și taxele comunale). Sătenii profită tot mai mult de sprijinul și îndemnul Camerelor de Agricultură. Încep să-și dea seama ei înșiși acum de insuficiențele sistemului lor agricol; se vorbește printre ei tot mai des de comasare.

Se înmulțesc și semnele moderne ale progresului: asociațiile de credit, de consum și chiar de producție. Cooperativa de consum datează din 1907, Banca populară din 1911. După războiu s'au mai adăugat câteva asociații pentru folosirea în comun a mașinilor de trelerat. Cu războiul au dispărut și Evreii din comerț; azi acesta și aici e pe de-a-întregul românesc, întocmai ca și industriile și meseriile sătești. Schimburile, producția pentru piață sporesc an de an. Nu lipsesc nici asigurările de diferite feluri. Pentru prisosul de populație s'au deschis noi posibilități de plasare. Toate acestea, raportate la stările anterioare, sunt progrese importante fără îndoială.

Și totuși, viața omului de aici, convertită în cifre, nu se arată încă de loc îmbietoare. Luată iarăși media generală, valoarea activă a unei gospodării din Drăguș se ridică, în sumă rotunjită, la o jumătate de milion Lei, iar venitul ei anual brut la 79.000 Lei, din care scăzând 74.000 Lei cheltuieli brute, rămâne un venit net (spor) de abia 5000 Lei. Venitul net al gospodăriei, raportat la averea ei netă, se cifrează la... 0,4%. Acestea sunt bine'nțele medii virtuale, căci făcând bilanțul pe categorii vom afla că sporul gospodăriilor de 14—21 jugăre (27% din gospodăriile satului) e de abia 2530 Lei anual, iar bilanțul celor de 7—14 jugăre (50% din gospodăriile satului) se soldează cu un deficit de 216 Lei. Marea majoritate a gospodăriilor se susțin deci sau progresează din privațiuni sau din eventuale câștiguri accidentale. Neprevăzutul însă, se știe, e mai des împotriva sporului în bugetul agricol, decât în favorul lui. Un spor mai vizibil se înregistrează abia în gospodăriile dela 21 jug. în sus (12.246 Lei).

Mergând mai departe cu calculele, lucrarea ne demonstrează că, scăzând din venitul brut cheltuielile de producție și sarcinile gospodăriei, valoarea muncii anuale a unei persoane active se cifrează la 9234 Lei în gospodăria de 7—14 jug. și la 10.830 în cea de 14—21 jug.; valoarea medie a zilei de lucru (socotind 300 zile de lucru pe an) e deci de 31 Lei în cea dintâi și de 35 Lei în cea de a doua categorie; cotă, care poate să se ridice până la 56 Lei în gospodăriile de peste 21 jug. Țăranul de aici, lucrând cu ziua, după prețurile curente, pe pământul altuia, ar câștiga de sigur mai mult. Repartizând acum sumele de mai sus pe membrii consumatori ai familiei vom afla că, disponibilul pentru consumație e de 5640 Lei anual de persoană în gospodăriile de 2—7 jug., sumă care se ridică treptat până la 8108 Lei în gospodăriile de peste 21 jug. *Standardul de viață la zi al unei persoane variază astfel între 15—22 Lei!* În standardul de viață (luând media generală pe gospodării) intră alimentația cu 64%, îmbrăcămintea cu 22%, luminat-încălzit cu 10%, *cheltuielile culturale (biserică, școală, etc.)* cu 0,5%, cheltuieli medicale cu 1,2%, diverse alte cheltuieli cu 2,2%. Cifrele sunt valabile pentru anii cu producție normală și fără accidente!

Industriile și meșteșugurile țărănești în cele mai multe cazuri se combină cu agricultura; prețurile lor se adaptează obișnuit celor agricole. Cotele zilei de lucru mai ridicate, de 100—150 Lei, rezultă mai mult din calitatea lor sezonieră și condițiile speciale de muncă. Comerțul însuși se face în combinație cu agricultura, care e preferată pentru mai marea ei siguranță și stabilitate.

Un cuvânt ar mai fi de spus despre asociații. Cooperativa principală e cea de consum. Experiența ei nu diferă de a celor mai multe din cooperativele sătești. Pornită înainte de războiu, modest dar cu abnegație și în marginile stricte ale principiilor cooperatiste, a reușit să ia locul comerțului evreiesc din sat. După războiu însă s'a transformat treptat în întreprindere comercială, în folosul membrilor, care foarte curând i-au împrumutat și toate viciile vieții publice. Ideia, compromisă odată, cu greu își mai recâștigă încrederea. Să mai notăm doar — fără mirare căci și acesta e tot un fenomen general — că articolul principal de vânzare al cooperativei e băutura. În anul 1938 cooperativa din Drăguș a vândut din acest articol preț de 195.094 Lei (62⁰/₁₀ din vânzări), spiritul și rachiul ridicându-se singure la 118.670 Lei. E mult mai îmbucurătoare apariția celor câteva asociații pentru folosirea în comun a mașinilor de treierat și a altor mașini agricole, care ținându-se strict de litera principiului cooperatist, nu sunt asociații de câștig, ci numai de apărare a membrilor împotriva exploatării dinafară. Aceștia sunt primii pași spre cooperația de producție.

Banca populară a trecut în general prin aceleași faze ca și cooperativa și a trebuit să suporte din plin consecințele crizei financiare din urmă. Nu e mai puțin adevărat însă că creditele ei au avut un rol esențial în progresul economic al Drăgușului de 30 de ani încoace.

Iată câteva probe din rezultatele acestei lucrări, pe care ne pare rău că nu suntem chemați să o apreciem așa cum ar merita-o. Aceasta însă nu ne împiedică să-i relevăm structura strict științifică, expunerea limpede și mai ales deosebita ei utilitate. Pentru pregătirea unui viitor mai bun pe seama satului, acest fel de lucrări sunt cele mai necesare. Ridicarea satului trebuie să pornească de sigur dela temeliiile lui economice.

Lucrarea trebuie să fie și mai inteligibilă în cadrele monografiei complete a satului, unde ea se va întregi și cu alte date explicative, geografice (sol, climă), istorice (cele din introducere sunt insuficiente), sau de altă natură, care aici lipsesc. N'ar fi fost deloc fără interes de pildă o comparație a economiei iobăgești a Drăgușului cu cea de azi.

D. PRODAN

PRIMELE REZULTATE ALE RECENSĂMĂNTULUI MAGHIAR DIN 1941

Oficiul statistic ungar a dat publicității, acum nu de mult, rezultatele recensământului din Ianuarie 1941. Ele ne interesează și pe noi de aproape, deoarece ne dau primele indicii despre mișcarea de populație, care s'a produs în Transilvania, după arbitrajul dela Viena.

Trebuie să observăm însă, de îndată, că după instalarea lor în Transilvania de Nord, Ungurii au înlăturat modificările unităților administrative, făcute sub regimul românesc, astfel că unele județe (Sălaj, Satu Mare) au revenit la vechea lor configurație, iar altele și-au recăpătat comunele deslăpșite de ele (Cluj, Mureș). În fine trebuie să ținem seamă și de împrejurarea, că unele județe au fost scindate (Bihor, Cluj,

Mureș), iar altele au fost întregite cu o seamă de comune, ce s'au luat României (Mureș, Odorheiu). De aceea cifrele recensământului unguresc nu se pot compara, deocamdată, cu datele noastre demografice, decât numai aproximativ.

Dacă ținem seamă de modificările amintite, se poate stabili totuși mișcarea de populație din 8 județe. Iată aici rezultatele ungurești din 1941 și, pentru comparație, cifrele noastre din 1930 și 1940, cu observația că tabloul oficiului statistic ungar cuprinde, în cifra globală, și populația orașelor, nu însă pe cea a municipiilor:

	1941	1930	1940
<i>Cluj :</i>			
Județul :	156.335		
Municipiul :	<u>110.369</u>	<u>100.844</u>	<u> </u>
Total :	266.704	251.756	272.189
Orașul Huedin :	5.118	5.401	
<i>Năsăud :</i>			
Județul :	149.085	144.131	155.807
Orașul Bistrița :	16.282	14.128	
<i>Someș :</i>			
Județul :	239.679	219.355	240.439
Orașul Dej :	16.353	15.110	
„ Gherla :	6.340	6.608	
<i>Mureș :</i>			
Județul :	255.495		
Mun. Tg. Muraș :	<u>44.910</u>	<u>38.517</u>	<u> </u>
Total :	300.405	269.437	294.907
Orașul Reghin :	10.169	9.290	
<i>Maramureș :</i>			
Județul :	213.389	161.575	181.467
Orașul Sighet :	25.888	27.270	
<i>Ciuc :</i>			
Județul :	171.995	145.806	160.764
Orașul Mercurea			
Ciuc :	6.919	4.807	
„ Gheorgheni :	10.960	10.355	
<i>Odorheiu :</i>			
Județul :	120.784	121.087	130.685
Orașul Odorheiu :	12.245	8.518	

	1941	1930	1940
<i>Treiscaune :</i>			
Județul :	139.405	125.622	134.713
Orașul Sfântul -			
Gheorghe :	14.376	10.818	
„ Tg. Seculesc :	6.606	5.107	

În celelalte trei județe nu putem compara rezultatul recensământului unguresc, cu cifrele noastre, decât în parte, deoarece Bihorul și Satu Mare s'au reunit cu jumătățile rămase dincolo de frontiera dela 1918, iar Sălajul și-a schimbat fața, restituind o parte din teritoriul său județelor Bihor și Satu Mare. S'a constatat deci în aceste județe :

	1941	1930
<i>Județul Bihor :</i>		
Județ :	446.527	
Oradea :	92.797	82.687
Salonta :	15.249	15.297
<i>Județul Satu Mare :</i>		
Județ :	430.169	
Municip. Satu Mare :	52.138	51.496
Orașul Baia-Sprie :	4.307	4.127
„ Baia Mare :	21.404	13.904
„ Carei :	15.863	16.042
<i>Județul Sălaj :</i>		
Județul :	285.027	
Orașul Zălai :	8.436	8.340
„ Șimleu :	9.069	7.448

Dacă privim mai de aproape cifrele de mai sus și le comparăm, mai întâi, cu rezultatele arătate de recensământul românesc din 1930, bate la ochi și surprinde sporul neobișnuit de mare al Securilor din județele Mureș, Ciuc și Treiscaune. Județului Mureș i s'au adăugat cele câteva comune din Târnava Mică, a căror populație se cifra în 1930 la 2.388, iar în 1940 la 2.583 suflete.

În urma arbltrajului dela Viena, s'au produs, de sigur, deplasări masive de populație. Recensământul nostru ne va arăta exact câți Români au părăsit jumătatea de Nord a Transilvaniei. Credem a nu greși dacă afirmăm că numărul Ungurilor, plecați dela noi nu atinge nici pe departe cifra refugiaților și expulzaților români, de aceea surplusurile constatate în județele Cluj, Mureș, Someș, Năsăud și Maramureș sunt datorite, evident, altui factor decât excedentului natural de populație. În măsură și mai mare a fost pompată populația municipiilor Cluj, Oradea, Târgul Murăș și Satu Mare cu numărul funcționarilor unguri instalați proaspăt și cu contingentele trupelor armatei cu efective de

războiu. Aceasta apare clar și din tabloul provizoriu al oficiului de statistică ungar.

Celelalte observații, pe care am fi îndreptățit să le face, ni-le rezervăm pentru mai târziu, când vom cunoaște mai amănunțit rezultatele, nu numai ale recensământului maghiar, ci și ale celui românesc.

D.

DASCĂLII BLAJULUI

Sfârșitul lui 1940 a adus, în vitrina librăriilor cartea pe care o așteptam de atâta vreme să ne-o dea vr'unul din actualii profesori ai Blajului. Omul care și-a luat sarcina s'o scrie, e profesorul Nicolae Comșa. Lucrarea se cheamă: *Dascălii Blajului*. De sigur, nu e vorba de cei de astăzi. Osteneala d-lui Comșa, cuprinsă în cele 150 pagini, e un catalog, dacă putem spune așa, al tuturor profesorilor ce au slujit școalelor din Blaj, dela întemeierea lor, (1754) până la 1918. Al tuturor profesorilor? Nu! I-a mai scăpat de sub condeiu, unii. Dar absența acestora nu scade cu nimic din importanța lucrării d-lui N. Comșa, ei fiind legați, prin activitate, mai mult de alte orașe, decât de Blaj.

Să vedem, ce realizează prin cartea sa d-l N. Comșa? Întâi, o inventariere a numelor și, lângă ele, a lucrărilor, celor mai de seamă dascăli dela școalele din Blaj. În al doilea rând, oferind bogate informații bibliografice, ușurează munca aceluia care va vrea să scrie, bazat pe ideile și operele acestori dascăli, marea operă: *Blajul, dascălii Blajului și contribuția lor la cultura românească*. Nu știu pe cine-l va ispiti această uriașă lucrare. Noi, deocamdată, facem un scurt popas pe marginea cărții d-lui Comșa.

Trecutul de lumină al Blajului merita din plin această atenție. Să ne gândim că, la data când se deschid școalele din Blaj, pe tot întinsul pământului locuit de Români, nu se găsea o școală românească, organizată și dotată cu un corp didactic așa de bine pregătit ca aci. În Principate era în grații școala și cultura grecească, iar în Ardeal și Banat, se cunosc mici înfiripări de școli, care de cele mai multeori aveau un caracter provizoriu. Profesorii școalelor din Blaj, pe lângă cultura obținută în țară, pe care și-o completau — de regulă — la universitățile din: Roma, Viena, Buda, Lemberg, Tirnavia, Agria, Leipzig, Gratz, Strigoniu, Paris și Berlin, făceau eforturi spre a se perfecționa, care nu de puține ori se scontau cu un plus de pregătire în beneficiul culturii noastre (cazul lui T. Cipariu). Dincolo de școala văzută, între zidurile groase și coridoarele sumbre din jurul mănăstirii „Sf. Treime“, se desvolta școala mare, nevăzută, sinteză a spiritului creator, din care se alimenta sufletul neamului.

Acești făclieri ai redeșteptării noastre, au dus cu ei elanul și inteligența rodnică spre a le risipi, generos, acolo unde ființa o catedră, din care nu întârziiau să facă o tribună de românism.

Ii vom trece numai cu numele pe unii dintre ei; șirul lor fiind prea lung (350). Și dintre aceștia, doar pe cei a căror contribuție a grăit anilor, apostolatul lor lăsând o dăru de lumină.

Seria o începe Grigore Maior, care, la deschiderea cursurilor, fu rânduit de episcopul P. P. Aron „învățător limbilor și după

vreme și puțință a științelor". A ajuns mai târziu episcop. A fost un om drept și bun. De el se leagă „beneficiul de pâine” — „țipăul” — pe care îl primesc și astăzi mulți elevi; Gherontie Cotorea — dela care ne-au rămas cinci lucrări; Vasile Neagoe, o figură fenomenală între profesorii șc. din Blaj. Rămas orb la vârsta de 2 ani — după cum mărturisește Aug. Bunea — a învățat numai din auz: Testamentul Nou, Ceaslovul, Psaltirea, Acatistul Maicii Domnului, al Domnului Hristos, al Sf. Nicolae și Octoihul; Călugărul Isaia, zis și Popa Iancu, la care învățase și Samuil Micu Klain, căci era învățat foarte; Ion Bob, episcopul de mai târziu, cu care nu se vor putea înțelege reprezentanții școalei ardelenne; Samuil Micu, Gh. Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu; asupra acestora nu mai insistăm, activitatea lor fiind bine cunoscută; Ion Halmaghi, — fost vicar al Hațegului — apreciat de P. Maior, autor al unei cărți, *Învățătura pentru proști*; Gheorghe Tatu și Vasile Nemeș, succesori la conducerea și controlul școalelor primare, după destituirea lui Gh. Șincai; Demetriu Caian, Teodor Pop de Uifalău, Ion Lemeni, urgisitul episcop de mai târziu, căruia d-l Comșa, nu-i dă niciun păcat în vileag, deși a avut destule (a se vedea *Istoria Daciei Superioare* a lui Papiu Ilarian); Vasile Bonifaciu-Erdely, care la 1834, trimis spre a-și ispăși o pedeapă la M-reaa Strâmbu—Maramureș, deschide o școală pentru copiii de țărani; Ion Marian, organizatorul de mai târziu al școalelor nășăudene; Efem Petruția, ca prieten intim al lui Avram Iancu, a luat parte activă la revoluția din 1848; Timotei Cipariu, a cărui personalitate copleșește o jumătate de veac cultura Blajului, infiltrându-i toate calitățile și defectele unor principii filologice, cari, în scris, au adormit spiritul viu al limbii; Simion Bărnuțiu, cunoscut mai ales după memorabilul discurs dela 1848; Ion Rusu, autorul celei dintâi cărți de geografie la noi *Icoana pământului* (3 volume—Blaj 1842); Ștefan Moldovan, minte ageră și suflet de mare român, virtuți pe care le-a dovedit la 1848 — alături de Axente Sever; Andrei Liviu Pop, pasionat și adânc cunoscător al limbilor clasice. A fost membru corespondent al Ac. Române; Gavril Pop Laslo, un harnic și conștiincios cercetător al trecutului nostru. Ne-a lăsat și câteva lucrări importante; Aron Pumnul — sau Aron Pumne, cum se iscălea, când era profesor de filosofie la liceul din Blaj. Activitatea lui ca om de cultură și naționalismul său pur, se revarsă din belșug la catedra de română dela liceul german din Cernăuți, unde va deveni cel mai iubit profesor al lui Mihail Eminescu; Rusu V. Ion, dascăl distins și om de condeiu, cu el încheiem, în fuga peniței, un secol de viață al școalelor din Blaj (1754—1854) și, poate, cel mai frumos pentru cercetătorul de azi și de mâine. Cei ce urmează nu mai reprezintă, decât un număr mic, ceva deosebit; nu mai împun decât prin munca și zelul pe care-l depun în exercitarea profesunii.

Astfel: Ion Faur, care ca teolog a comandat pe Buciumani contra lui Kemény, la Abrud, după revoluție, luându-și examenele funcționează puțin ani ca prof. la lic. din Blaj, apoi trece munții și se stabilește în aceeași calitate la Craiova. În acest drum îl însoțește Simion S. Mihaly-Mihălescu. Mihălescu dă primul manual, la noi, de șt. naturale: *Istoria naturală*, Blaj 1854. Restul operelor îi

apar la Craiova: Ion Antonelli, Alimpiu Blăjan, prof. de germană și greacă, din care îl „pică” pe Eminescu la examenul de admitere în liceul din Blaj; Ion Micu Moldovan, mic la făptură dar pe atât de mare la inimă; inteligență scilpitoare și caracter de granit. A fost membru al Acad. Române; Dimitrie Farago trece, la 1868, prof. la liceul dia Focșani. Priceput în ale învățământului și mare antisemit; Ștefan Popu, pe lângă studiile teologice, mai urmează Academia Pedagogică și Agronomia din Praga. A fost un strălucit profesor al Preparandiei din Blaj, până la 1882, când trece ca prof. la Seminarul Central din București; Al. Grama, cunoscut prin atitudinea dâră pe care o ia împotriva lui Eminescu. Inafară de studiul asupra marelui poet, mai lasă alte șapte lucrări: Al. Ullăcanu, naturalist și geograf; Hossu Iosif, Alexiu Viciu, latinist cu reputație și un serios cercetător al limbii române; Ioan F. Negruțiu, mort abia în Decembrie 1940, la o vârstă patriarhală, a fost de zeci de ani sufletul școlii normale din Blaj, pentru care a scris și a muncit o viață întreagă; Victor Smigelschi, Iacob Mureșan, care a ridicat folklorul muzical și creația în muzică, la mare prestigiu; Dr. Augustin Bunea, istoricul de mari merite, ziarist și om politic, inegalat până astăzi, de foștii și actualii dascăli ai Blajului; Ion Ardeleanu, Nicolae Pop, prin scrisul său a contribuit mult la orientarea practică a învățământului primar înainte de războiu, putând influența direct, ca prof. la șc. normală, asupra învățătorilor trecuți prin Blaj; Ambroziu Chețian, botanist: a muncit cu multă migală și scrupule, pentru a pune în picioare muzeul de șt. nat. și grădina botanică a liceului „Sf. Vasile”; Ion Rațiu, profesor de o sânguință rară, a lucrat mult ca dascăl și ca mânăitor de condeiu.

Incheiem seria acestor siluete, cu Al. Ciura, autorul acelor minunate *Amintiri*, schițe și nuvele apărute la Orăștie (1912), deși ciclul de viață al școlii din Blaj, d-l Comșa îl încheie cu acel mare an din istoria noastră: 1918.

Socotim strădania d-lui Comșa, un pios omagiu adus înaintașilor, chiar dacă unele nume sunt prea slab conturate, iar altele abia scoase din negura vremurilor. Cu fiecare an ce trece, acestui Blaj, parcă i se smulge câte puțin din aureola trecutului. Care să fie cauza? Nu cumva e de vină prezentul? Cu 1918 Blajul nu și-a curmat existența pe linia spiritualității românești, deși așa s'ar părea. Așteaptă duhul înoirilor, al respirației largi și creatoare.

Cartea d-lui Comșa ar putea constitui un avertisment.

NICOLAE ALBU

PROSPERITATEA ECONOMICĂ A TRANSILVANIEI SUB REGIMUL ROMÂNESC

Sub stăpânirea Monarhiei austro-ungare, Transilvania a fost oprită să se desvolte, în toate ramurile de activitate economică, la care o îndreptățeau condițiile naturale de care dispunea. Motivele care au determinat pe foștii conducători să înăbușe orice tendință de progres

pe plan economic al acestei provincii au fost de ordin politic și economic.

O dezvoltare a vieții economice a Transilvaniei, mai ales în compartimentul industrial, comercial și bancar, ar fi însemnat îmbunătățirea situației materiale a locuitorilor de aici — cum însă majoritatea locuitorilor erau Români — acest lucru ar fi fost în contradicție cu politica ce-o aplicau minorităților, care preconiza desnaționalizarea lor prin pauperizare.

Condițiunile economice, de sub stăpânirea trecută, nu a fost nici ele favorabile progresului acestei provincii, fiindcă, în unitatea economică austro-ungară, Transilvania a fost clasată între regiunile care trebuiau să servească de deșeu produselor manufacturiere ale industriilor din Austria și din jurul Budapestei și, pentru menținerea deșeuului acestor industrii, orice tendință de industrializare a Ardealului a fost oprită prin diferite mijloace de ordin administrativ.

Însă, în afară de faptul că Transilvania a trebuit să fie deșeu sigur al industriei din Europa Centrală, un progres economic nu s'ar fi putut realiza, sub stăpânirea trecută, din motivul că această dezvoltare nu ar fi avut spațiul necesar de expansiune, deoarece producția industrială existentă atunci în Monarhia austro-ungară a ajuns să satisfacă toate nevoile consumului intern, unele din produsele industriale trebuind să fie desfăcute în străinătate, mai având posibilități de plasare internă.

În cadrul acestor posibilități, toată activitatea economică a Transilvaniei a trebuit să se desfășoare în domeniul agriculturii, din care a trebuit să-și câștige mijloacele de trai majoritatea covârșitoare a populației de aici.

Pentru a ne putea da seama de condițiunile minime de existență, la care a fost condamnată populația transilvăneană, pentru a-și asigura existența sub stăpânirea trecută, dăm mai jos posibilitățile de trai, ce le poate oferi agricultura, populației rurale din provinciile de dincoace de Carpați.

Suprafața totală a Transilvaniei e de 10.228.200 ha. și se împarte în felul următor:

Teren arabil	ha.	3.269.170	sau	31,99%
Fânețe artificiale, naturale și pășuni „	„	2.372.319	„	23,18%
Păduri	„	3.106.324	„	30,36%
Alte terenuri	„	1.480.387	„	14,47%

La suprafața de mai sus, după recensământul din anul 1930, aveam un număr de 5.548.363 locuitori, dintre care:

4.581.608	sau	82,58%	populație rurală și
966.755	„	17,42%	„ urbană.

Din populația rurală, un număr de 3.929.820 locuitori își câștigau existența numai din agricultură, revenindu-se o suprafață de 0,84 ha. de teren pe cap de locuitor.

Având în vedere că în Transilvania, în timpul stăpânirii maghiare, o parte importantă din terenul arabil îl formau latifundiile aristocrației, atunci ne putem închipui ce reduse au fost posibilitățile de existență

ce le-au avut locuitorii ei din agricultură, singura ramură de activitate în care au putut activa.

Reforma agrară a îmbunătățit întrucâtva condițiunile reduse de trai ale populației din Transilvania, expropriindu-se în favorul populației rurale, lipsite de pământ, următoarele suprafețe:

Teren arabil	489.043 ha.
Livezi	80.745 "
Pășuni	398.257 "
Păduri	663.967 "
Vii și grădini de pomi	12.117 "
Terenuri improp. agricult.	38.335 "
Total 1.682.464 ha.	

Cum aceasta reformă nu a urmărit decât un scop social, dăm mai jos numărul persoanelor împroprietărite, după naționalitatea lor:

Naționalitatea	Numărul împroprie- tărilor	Procentul
Români	242 540	78.11
Unguri	46.069	14.83
Germani	16.249	5.23
Alții	5.725	1.83
Total	310.583	100 ^o / _o

Avantajul procentual al Românilor împroprietăriți, față de celelalte naționalități din Transilvania, în raport cu proporția populației rurale, se explică prin faptul că populația ungurească și săsească dela sate a avut o situație bună economică, suprafețele de terenuri agricole de care dispuneau în momentul împroprietăririi, trecând cu mult peste cotele acelor care erau îndreptățiți la împroprietărire.

În afară de faptul că suprafața arabilă, pe cap de locuitor, prezenta o cantitate redusă pentru a putea asigura existența normală a populației rurale, această situație s'a mai agravat din pricina că producția medle la hectar, în provinciile de dincoace de Carpați e foarte redusă.

Producția medle la hectar, în perioada anilor 1931—1935, în mijlocu, a fost conformă cu datele de mai jos:

Grâu	9,3 quintale,
Porumb	10,9 "
Orz	7,4 "

Cu toate îmbunătățirile făcute de reforma agrară, care urmărea o mai echitabilă repartitie a proprietății funciare și pe lângă posibilitățile de câștig mai mari, create populației rurale sub regimul românesc, totuși, și azi majoritatea populației rurale nu a ajuns să dispună de o suprafață de pământ, din al cărui venit să-și poată satisface, în modul cel mai redus, trebuințele strict necesare.

În tabloul ce urmează vom putea observa acest lucru.

Repartiția proprietății funciare din Transilvania, după felul proprietății
și numărul proprietarilor în anul 1931

Felul proprietății	Numărul proprietarilor	%	Suprafața proprietății	%
Sub 5 hectare	1.007.030	85,5	1.546.049	43,5
Dela 5—10 hectare	104.724	9,0	706.544	19,9
Dela 10—50 hectare	47.915	4,2	725.722	20,4
Dela 50—250 hectare	3.678	0,3	324.936	9,1
Dela 250 ha. în sus	554	—	254.106	7,1

Din acest tablou constatăm că 85,5% din numărul proprietarilor au o suprafață de pământ sub 5 hectare, sau, în medie, 1,54 hectare pe proprietar. Având în vedere că familiile cele mai sărace sunt și cele mai numeroase și presupunând că fiecare familie e formată din cel mult 4 membri, atunci ajungem la concluzia că 4.021.120 locuitorii dispun de-o suprafață de 0,385 hectare pe membru din familie.

În limita acestei suprafețe de pământ pentru o persoană a trebuit să-și câștige existența sub stăpânirea Monarhiei austro-ungare 4 milioane de locuitorii din Transilvania.

Rezultatul acestei situații a fost că populația rurală, ardeleană a trăit sub stăpânirea trecută în cea mai neagră mizerie, fiind silită să emigreze cu mii în Statele Unite ale Americii, fiindcă orașele nu puteau oferi nicio posibilitate de câștig acestor proletați agricoli — mai ales Românilor, care nu aveau acces nici măcar la posturile de servitori dela diferitele instituții publice.

Prin alipirea Transilvaniei la Regatul Român, s'au creat posibilități multiple de dezvoltare economică a tuturor resurselor naturale de care dispunea aceasta provincie, rezolvându-se, în același timp și problema socială a proletariatului agricol, prin mijloacele de câștig ce le aveau în noile organizații economice ce au luat naștere imediat după Unire și ocaziunile multiple de lucru ce le-au avut în provinciile României.

Transilvania, odată cu câștigarea independenței politice, și-a câștigat astfel adevăratul spațiu economic, găsind în provinciile României întregite, posibilități nelimitate de plasare ale produselor tuturor industriei care se puteau crea, datorită condițiilor naturale de care dispune.

Industria, comerțul și activitatea bancară sub stăpânirea românească au cunoscut o epocă de dezvoltare, nerealizată până acum de nicio regiune din lume, aceste trei compartimente ale activității economice putând înflori nestânjenite, fiindcă noile frontiere le apărau de toată concurența ce a trebuit s'o supoarte până la Unire, din partea industriei și comerțului din Europa Centrală.

Sub influența acestor duble avantajii, numărul întreprinderilor industriale se mărea din an în an, capitalul instituțiilor bancare a intrat într-o perioadă de continuă creștere, iar societățile comerciale au realizat veniturile care au depășit cu mult cele mai optimiste prevederi.

Pentru confirmarea celor de mai sus dăm un tablou în care se află numărul și capitalul social al Societăților Anonime din Transilvania din anul 1919 până în 1935.

Anul	B ă n c i		Soc. Industriale		Soc. Comerciale		Soc. Diverse	
	Nr. Soc.	Capital în mii de Lei	Nr. Soc.	Capital în mii de Lei	Nr. Soc.	Capital în mii de Lei	Nr. Soc.	Capital în mii de Lei
1919	280	148.979	121	82.609	27	9.053	7	68.991
1920	327	446.131	142	359.499	47	20.197	4	5.332
1921	319	506.985	155	724.964	39	37.930	2	11.700
1922	409	838.125	267	1.170.825	66	61.662	5	23.829
1923	443	926.400	352	1.535.581	110	126.967	7	30.200
1924	478	1.174.310	417	1.814.310	115	160.086	7	37.200
1925	495	1.418.569	455	2.116.078	140	253.807	10	49.683
1926	503	1.760.614	474	2.607.254	149	302.353	11	73.188
1927	480	2.042.146	467	3.307.784	159	324.044	13	64.188
1928	480	2.596.233	435	3.612.020	134	413.692	15	80.920
1929	470	2.783.706	412	3.872.558	132	442.442	16	86.120
1930	466	2.877.678	415	4.334.454	121	515.226	14	77.952
1931	442	2.807.437	418	4.416.576	123	503.827	13	74.496
1932	417	2.747.759	404	4.177.028	126	528.626	14	68.452
1933	404	2.664.027	416	4.034.632	134	482.523	14	66.005
1934	422	2.337.395	437	4.004.683	166	521.571	16	64.814
1935	414	2.321.595	500	4.204.810	265	647.530	15	70.817

Și pentru a nu fi acuzați de faptul că, progresele realizate în Transilvania, dela Unire și până la sentința de arbitraj din 30 August 1940 dela Viena, nu ar fi rezultatul firesc al împrejurării că vleața economică ardeleană și-a găsit spațiul economic firesc în cadrele României, și că progresele economice realizate ar fi consecințele unei politici naționale de creare factice a unor industrii, institute bancare și societăți comerciale cu scopul de a întări elementul românesc, dăm mai jos un tablou al felului cum s'au dezvoltat Societățile anonime din județul și municipiul Cluj, grupate pe fel de naționalitate al principallor acționari.

T A B L O U

asupra Soc. an. din județul și municipiul Cluj

Românești

Anul	B ă n c i			I n d u s t r i i			Soc. Comerciale		
	Nr. Soc.	Capital în mii de Lei	Beneficiu	Nr. Soc.	Capital în mii de Lei	Beneficiu	Nr. Soc.	Capital în mii de Lei	Beneficiu
1922	11	106.785	12.279	13	110.167	11.150	1	6.000	6
1924	10	115.238	18.784	17	118.625	14.699	4	11.400	1.750
1927	12	129.824	23.401	12	117.250	6.305	4	13.300	128
1935	14	163.642	402	9	85.800	8.985	11	20.235	178

Minoritare

1922	12	77.475	11.095	25	103.418	15.208	8	8.850	573
1924	17	90.375	16.430	34	126.192	20.190	11	21.100	1.429
1927	15	157.400	44.999	35	201.010	22.661	18	31.300	1.870
1935	14	245.590	7.135	37	273.210	24.647	23	52.002	2.946

Constatările ce reese din acest tablou sunt :

1. La S. A. bancare, capitalul băncilor românești din anul 1922 până în 1935 s'a mărit cu 56.857 mii Lei, sau cu 65%, iar numărul băncilor a crescut, în acest interval de timp, dela 11 la 14; beneficiul maxim l-au realizat în anul 1927 în sumă de 23.401 mii Lei, sau 18% asupra capitalului.

Băncile minoritare din anul 1922 până în anul 1935 și-au mărit capitalul cu suma de 168.115 mii, sau cu 315%, iar numărul băncilor a crescut dela 12 la 14; beneficiul maxim l-au realizat în anul 1927 în sumă de 44.999 mii sau 28% asupra capitalului.

2. La S. A. Industriale din județul și municipiul Cluj, capitalul în anul 1922 a fost de 110.167 mii Lei, iar până în 1935 s'a micșorat cu 14.367 mii Lei sau cu 14%, numărul întreprinderilor reducându-se de asemenea dela 13 la 9; beneficiul maxim realizat a fost în anul 1924 în sumă de 14.699 mii, sau 12% asupra capitalului.

3. La S. A. comerciale românești capitalul social din anul 1922 până în 1935 s'a mărit cu 14.235 sau cu 337%, iar numărul societăților au crescut dela 1 la 11, beneficiul maxim l-au realizat în anul 1924 în suma de 1.750 mii Lei sau 15% asupra capitalului.

La S. A. comerciale minoritare, din anul 1922 până în anul 1935, s'a mărit capitalul cu 43.152 mii Lei sau cu 588%, iar numărul societăților au crescut dela 8 la 23, beneficiul maxim a fost realizat în anul 1935 în suma de Lei 2.946 mii Lei, sau 6% asupra capitalului.

Din datele de mai sus rezultă că activitatea economică transilvăneană în compartimentul industrial, comercial și financiar s'a dezvoltat, datorită condițiilor economice ce le-a avut în cadrul economic al Statului Român și că de acestea condițiunile a beneficiat toată lumea, indiferent de naționalitate. Ceva mai mult, putem afirma cu toată siguranța, că condițiunile favorabile ce au fost în Transilvania au determinat chiar și capitalul maghiar să-și facă plasamente importante la noi. Acest lucru se poate dovedi cu Banca Ardeleană S. A. R. Cluj, care lucrea cu capital evreo-maghiar și Casa de Păstrare și Banca de Credit din Cluj, care avea sprijin nelimitat din partea capitalului unguresc din Ungaria; fapt care explică în mare măsură avantajul ce l-au câștigat unitățile economice minoritare față de cele Românești din Municipiul și Județul Cluj.

Un adevăr se desprinde din expunerea de mai sus:

Vieța economică a Transilvaniei sub stăpânirea românească a cunoscut o epocă de progres nerealizată până atunci, și că acest progres nu a fost o creație artificială cu scopul de-a întări elementul românesc în detrimentul celui minoritar, ci rezultatul condițiilor naturale de dezvoltare ce le-a avut vieța economică transilvăneană în cadrul economic al României Mari.

ROMUL D. IVAN

INSEMNĂRI

OCTAVIAN GOGA

Toată suflarea românească a comemorat, la 1 Aprilie c., 60 de ani dela nașterea lui Octavian Goga. De obicei u o astfel de aniversare îl ajunge pe cel sărbătorit în viață. Autorul *Clăcașilor* n'a avut parte de acest noroc. În primăvara anului 1938, moartea l-a răpit, în mod fulgerător, din mijlocul neamului, cu ale cărui destine s'a identificat prin întreagă ființa și opera sa.

Dar ne întrebăm : Ar fi fost într'a-devăr un noroc pentru Octavian Goga, dacă moartea i-ar fi dat răgazul să trăiască cumplitele prăbușiri, prin care am trecut în timpul din urmă, și al căror lanț nu se știe încă dacă s'a sfârșit ?

Cu uriașa lui putere de simțire, Octavian Goga ar fi fost zguduit ca nimeni altul de tragedia destrămării visului, trăit aavea abia 22 de ani, pe care el l-a țesut de sigur pentru veșnicie.

Nepătrunse și pline de surprize sunt căile sorții . . .

Octavian Goga a fost un mare alintat al vieții. Incepând din anii fragezi ai tinereței, a sburat din succes în succes, din triumf în triumf. Dacă a avut și desamăgiri, ele sunt neînsemnate față de marile lui biruințe. Când ne gândim la suferințele care îl așteptau, dacă trăia până astăzi, ne vine să credem că cel ce a scris *Oltul*, n'a fost alintat numai de viață, ci și de moarte — dacă se poate spune acest paradox.

Vă aduceți aminte de sfârșitul lui Octavian Goga. Un neam întreg l-a petrecut pe ultimul lui drum. Toate steagurile s'au plecat, toți ochii au lăcrămat, toate dușmăniile au amuțit, în fața osemintelor, din care s'a desprins marele lui suflet. Cu toate că a avut dușmani destui — un luptător ca el nu se putea să nu-i aibă — puțini oameni s'au bucurat de o iubire și admirație atât de sinceră și de întreagă. Inteligența lui vie, inima lui bogată și primitoare prindea cu o mare repeziciune sentimentele și ideile, felul de a se comporta al aceloră, cu care venea în contact, indiferent de profesiunea, de clasa socială și chiar de naționalitatea lor. La toate acestea trebuie adăugat acel farmec irezistibil, care se degaja din gestul și vorba lui, plină nu numai de duh, ci de o autentică mireasmă românească. Peste această încântătoare intrupare umană s'a așezat lespedeza mormântului. N'a mai rămas din ea decât amintirea — ca din jocul unui actor sau din arta unui virtuos.

Dar Octavian Goga n'a fost numai atât. În momentul sfârșitului, el putea să spună, asemenea poetului din „Sufletul” de Ada Negri (poezie tradusă de O. G. în *Luceafărul*, V (1906), p. 102) :

„Azi lutul mort în groapă se desface,
La sânul rodnic îl primește glia
Și se nfrățește cu pământul tată.
— Răspunde-mi tu, drumeț oprit în cale,
Ce-ai ocrotit pe strune poezia,
Ce-a mai rămas din cântecele tale ?

Tu, numai tu, cel îmbătat de soare
 Și de lumina sfânt' a dimineții,
 Tu, chinuit de neimplinite doruri,
 Ce ți-au sdrobit și inima și struna,
 Tu, însângerat, dar neinvins al vieții
 Tu, suflète, trăi-vei totdeauna !".

Din ceea ce a fost Octavian Goga va trăi sufletul lui, impletit cu pământul, cu apele, cu câmpurile, cu însuși sufletul acestui neam, într'unul din momentele lui istorice. Căci marea noastră Unire, cel mai însemnat moment din istoria noastră, dela cucerirea Daciei de către Traian și până astăzi, nu se poate închipui fără acest suflet. Octavian Goga a dat neamului său, la această răscruce hotărâitoare, credința nestrămutată în izbăvire. Înainte de a deveni o realitate, prin actul dela Alba-Iulia, Unirea a trăit în poezia și cuvântul lui inspirat.

Chemarea glasului de trâmbiță a lui Octavian Goga am simțit-o ca o poruncă mai ales noi, Ardelenii. Ea a răsunat în momentul suprem, când mijloacele de desnaționalizare ale dușmanilor atinseseră o diabolică perfecțiune, ajungând să sădească indoiala în destinele românești în sânul unui mare număr de intelectuali, pătrunzând sistematic și la sate, mai ales în regiunile de contact cu masa maghiară. Prin marea lui putere de simțire și de expresie, Octavian Goga a știut să dea vieță, să transforme în sentimente și idei forțe, năzuințe care moceau nelămurite de veacuri. Cu magia lui poetică el a dat glas nu numai năzuințelor adormite în sufletul oamenilor, ci a chemat alătura de el apele, câmpiile și codrii Ardealului. De aceea pe niciunul din scriitorii ardeleni nu i-am simțit atât de *al nostru* ca pe el. Octavian Goga, cel mai mare adversar al regionalismului, a fost cel mai regional dintre marii noștri scriitori. Când, acum trei ani, osemintele lui Octavian Goga au fost așezate spre veșnică odihnă, la Ciucea, făceam reproșuri poetului pentru alegerea acestui mormânt. Mă gândeam că locul lui era alături de mormântul lui Șaguna, la

Rășinari, sat pe care l-a trecut în veșnicie prin versul lui. Iată însă că, și de astădată, poetul a văzut mai departe decât noi, muritorii de rând. Știa el bine că mormintele apără și ocrotesc tot așa de bine ca și fortificațiile — și încă mai bine decât acestea. Căci fortificațiile pot fi străpunse de o armată cu o înzestrare tehnică superioară, sau pot fi desființate de capriciile istoriei, cu morții însă nimeni nu poate lupta. Să ne aducem aminte ce însemna în Ardealul de altădată un pelerinaj la mormântul dela Țebea, al lui Avram Iancu... Săvârșind, la sfârșitul veacului trecut, un astfel de act subversiv, trei studenți ardeleni au avut un proces de atentat la siguranța statului, de un răsunset neobișnuit.

Vor putea Ungurii să schinjuiască în modul cel mai barbar pe frații noștri, încăpuși în mod vremelnic pe ghiara lor, vor putea să-i deposedeze de toate bunurile, nu vor putea însă desființa marile lor morminte.

În inima Sălajului stă de pază mormântul lui Simeon Bărnuțiu, sufletul adunării dela Blaj, din 1848; tot acolo străjuesc osemintele lui George Pop de Băsești, președintele adunării dela Alba-Iulia, din 1918; mai la Nord, cătră Baia mare și Țara Maramureșului, este mormântul lui Vasile Luca ci, Leul dela Sișești; la Ciucea simbol al unității, al răsvrătirii împotriva streinului și al izbăvirii, stă cetatea nebiruită a mormântului lui Octavian Goga.

Ion Breazu

SĂ RESPECTĂM DUREREA...

Dezastrul național din vara anului trecut a zguduit toate conștiințele românești. N'a fost fiu al acestui neam, dela copiii, al căror gând unic e jocul, până la bătrânii din pragul mormântului, care să nu fi simțit, nu numai în sufletul, ci și în carnea lor, durerea ciuntirii hotarelor, pe care le-am crezut veșnice, pentru că erau clădite pe adevăr și

dreptate. Neamul românesc a trecut, dela 30 August 1940, printr'o adevărată cascadă de evenimente. Ele au sburat peste capetele noastre ca vânturile deșertului, fără să ne poată smulge din această cumplită durere. Ea este pâinea amară a zilelor noastre, rugăciunea noastră de seara și de dimineața, aerul pe care-l respirăm, sângele care ne curge în vine, alfa și omega crezului nostru. Ea va aduce și purificarea și izbăvirea noastră. De când e lumea lume, suferința a spălat păcatele și a înălțat frunțile, atunci când ființa care a pățimit a avut, în adâncul ei, un sâmbure de rezistență morală. Neamul românesc a dovedit de-atâteaori, în cursul veacurilor, că nu-i lipsit de această rezistență.

Toată grija noastră să fie deci nu înăbușirea, sau înlăturarea acestei dureri — ceea ce ar fi o trudă zadarnică — ci organizarea ei, transformarea ei în altar de jertfă și în sabie infrișată. A o zeflemesi, a face din ea obiect de măruntă târguiață politică, ar fi un adevărat sacrilegiu, care mai curând sau mai târziu, va fi răzbunat cumplit. O spunem aceasta, pentru că am avut de-atâteaori prilejul, în cei douăzeci și doi de ani dela Unire încoace, să asistăm neputincioși la terfelirea celor mai sfinte credințe ale noastre. Nenorocirea din vara trecută se datorește, în mare parte, tocmai acestei slăbiri, în parte voite, în parte inconștiente, a poruncilor dela însăși temelia existenței noastre naționale. Vieța noastră politică, din preajma marelui dezastru, departe de a fi o școală a caracterelor, a fost mai de grabă un atelier de tocire a conștiințelor și de elasticizare a spinărilor. Să nu ne mirăm dacă cineva, dintre cei care și-au făcut ucenicia în acest atelier, ar face monetă măruntă până și din sacra noastră durere. Să nu ne mirăm — dar să avem curajul, oricine ar fi, să-l legăm la stâlpul infamiei și să-l lovim cu pietrele disprețului și indignării noastre.

Ion Breazu

VESTITORII

Scriitorii au fost totdeauna înaintemergătorii. Glasul lor începe să se audă și în furtuna de astăzi, tot mai limpede, tot mai puternic, tot mai zguduitor. Mâna lor se întinde, îndrăzneată, să strângă mâna de frate de dincolo de hotarele înfipte în trupul nației; cuvântul lor evocă, stăruiitor, îndemnul trecutului și incheagă nădejile viitorului.

Cine va scrie istoria zilelor dramatice pe care le-am trăit în ultimul timp, va întâlni la fiecare pas flacăra acestui cuvânt. Copleșiți cum eram, fiecare, de proporțiile dezastrului, nu ne-am dat totdeauna seama de puterea lui. Va trebui să revenim la el în alte vremuri, pentru a-i descoperi miezul.

Ziariștii și scriitorii basarabeni, bucovineni, ardeleni și-au unit glasul cu frații din Vechiul Regat, pentru a lămurii și a exprima gândul și simțirea noastră unică.

Cei mai numeroși și cei mai aprigi sunt ardelenii. Aproape fiecare oraș de dincoace de Carpați are azi o gazetă, ori o revistă, (cele mari au mai multe), din care strigă durerea neamului. Și s'o spunem de pe acum: aceste publicații au alt conținut, cuvântul lor este mai inspirat, suportul lor moral mai curat, decât publicațiile dinainte de marele dezastru național. Se revine par'că, la vechea publicistică ardeleană, tradiția glorioasă a căreia n'a putut fi respectată, după Unire, oricâte apeluri s'au făcut la comandamentele ei.

Ardelenii scot apoi câteva publicații de aleasă calitate, în Capitală. Unii dintre ei au străbătut în coloanele marilor cotidiene, sau săptămânale, rostind acolo, zi de zi, crezul nostru.

Cruciada cuvântului a început. Ea este absolut necesară pentru pregătirea celeilalte cruciade. De aceea nu trebuie înăbușită, ci, cel mult, îngrădită în marginile marilor interese ale neamului, carul cărora înaintează acum atât de greu printre stâncile primejdiilor.

I. B.

„GAZETA TRANSILVANIEI“

În anii de fericită amintire de după Unire, n'am înregistrat numai victorii, ci și înfrângeri. În rândul acestora din urmă se așează și *Gazeta Transilvaniei*, foaia lui Bariț și a Mureșenilor, binecuvântata vatră de românism și lumină a Brașovului, care a dăinuit aproape un veac sub stăpânire streină, pentru a tânji în România Mare. În cei dintâi ani ai Unirii a avut momente de înviore, când articolele ei de fond erau semnate de un Nicolae Iorga, Gh. Bogdan-Duică și alte condee strălucite de pe întreg cuprinsul românesc. A intrat însă, destul de curând în plasa otrăvită a politicianismului, coborând de pe pedestalul unei tribune naționale, la nivelul unei neînsemnate fițiuci provinciale. Această cădere nu trebuia îngăduită cu nici un preț. *Gazeta* făcea parte dintre puținele noastre tradiții culturale, bine întemeiate, pe care trebuia să le apărăm de desmățul politicianismului, așa cum aperi un altar.

Se pare că foaia brașoveană are un destin de luptă și de primejdii. În trecutul ei, procesele de presă și închisorile redactorilor se țin lanț. Când patrimoniul românesc — pentru unirea și consolidarea căreia ea a luptat, mai bine de un veac — a fost știrbit, venerabila matroană a sărit ca o leoaică, mușcată de șarpe. În zilele de cumplită amărăciune ale refugiului, din puține locuri ne-au venit cuvinte mai bărbate și mângâieri mai simțite, ca din paginile ei.

Începând cu numărul din Dumineca Floriilor, *Gazeta*, a devenit proprietate a „Astrei” brașovene, eliberându-se astfel definitiv de sub orice tutelă și asigurându-și existența materială. Ea a atins astfel un liman și pășește într-o nouă fază, sprijinindu-se pe priceperea, entuziasmul curat și patriotismul celei mai puternice organizațiuni a „Astrei”, ale cărei uimitoare realizări, în domeniul cultural, sunt o garanție pentru succesul ei.

Întâiul număr din noua fază a apărut cu binecuvântarea celor doi capi ai bisericilor românești din Ardeal și a președintelui „Astrei”. *Gazeta* are așadar girul moral al celor mai respectate instituții de dincoace de Carpați.

Mână în mână cu ele, *Gazeta* va lupta pentru idealul spus așa de simplu și așa de firesc — niciodată n'am avut un ideal mai firesc — de redactorul ei, d-l Ion Colan, în articolul de fond: „Program? Da! Vechile hotare ale țării!”

Ardealul, care are o atât de luminoasă tradiție a presei, nu se poate să nu ajungă la o gazetă, descătușată de orice influență, care să poată trăi cinstit, din prestigiul, entuziasmul și munca ei. Nici unul din orașele României n'a putut întemeia, după Unire, un asemenea organ. Avem credința că ni-l va da Brașovul.

I. B.

SEMICENTENARUL „UNIRII“

...Și fiindcă a venit vorba de presa ardeleană, să încreștăm pe răbojul nostru o sărbătoare a ei, de abia observată, în marea de jale care ne înconjoară. E vorba de semicentenarul *Unirii* dela Blaj, organul bisericii românești unite, care ne-a dat, la sfârșitul anului trecut, cu prilejul acestui popas însemnat din viața lui sbuciumată, un număr bogat, plin de colaborări prețioase, ce nu odată sunt adevărate contribuții la cunoașterea vieții culturale și politice a Românilor ardeleni, în a doua jumătate a veacului trecut și la începutul veacului nostru. În cei 50 de ani de existență, gazeta blăjeană a respectat cu sfințenie tradiția ziarelor ardelenene, adecă a apărut cu dărzenie interesele permanente ale neamului, a dus pretutindeni pânea caldă a cuvântului bun, dospită cu aluatul Evangheliei, și a trecut, din când în când, cu fruntea ridicată, și pe la bara justiției maghiare.

Epoca cea mai strălucită din viața *Unirii* a fost de sigur anii 1918—1919, când a avut apariție zilnică, fiind câtva timp

singurul cotidian al Ardealului. Ne aducem aminte cu câtă nerăbdare așteptam atunci numerele ei, străbătute dela întâiul articol până la cea din urmă notiță, de entuziasmul împlinirii marelui vis și de dorința curată pentru clădirea unei țări noi.

Răsfoind bogatul număr jubilar al *Unirii*, am găsit reproduce, la p. 19, cuvintele de foc, rostite de Aug. Bunea, la Alba-Iulia, în 1909, cuvinte rostite cu un curaj neînfricat în vremuri grele, care trebuie repetate ori de câte ori aceste vremuri se abat din nou peste creștetele noastre: „...Nu trebuie să ne tot căinăm, căci suntem un popor de putere și de viață. Dacă am fost veacuri întregi zidul de pază al civilizației din Apus, împotriva crotopitorilor barbari, dacă am putut ridica Regatul mândru românesc, e dovada cea mai vie de puterea și trăinicia noastră.

„Vom stânga pe toți păcătoșii | cu puterea noastră de viață. Și vom lupta în rânduri tot mai încheigate, prin mii de furtuni ce cearcă să ne risipească. Să cadă chiar cerul asupra noastră, noi nu ne vom înspăimânta, în lupta ce o purtăm pentru limbă și credință. Le vom apăra până la cel din urmă ostaș constituit, cu dărzenie neînfrântă”.

(ib)

ICOANELE ȚĂRII

Am înaintea mea o carte, pe care o doresc pe masa fiecărui Român, cu dragoste de nesfârșitele podoabe ale pământului românesc, sfășiate astăzi de împotrivirea vremurilor, dar eterne în frumusețea și autenticitatea lor. Ea se numește, cam rece, *Enciclopedia turistică românească*, (vol. VIII) și este scoasă de sub teascurile Cărții Românești din Capitală, de d-l Valer Pușcariu, primul ei redactor și vicepreședintele „Turing-Clubului României”, sub forma unui calendar turistic, pe anul 1941. Primul ei redactor este unul din cei mai pasionați turiști ai României, piciorul căruia a străbătut tot, inima căruia a

îndrăgit tot, dorința căruia arde de multă vreme pentru ca să sădească, în sufletul fiecărui Român, dragostea de locurile și oamenii țării. D-sa a cules în acest „calendar”, executat în admirabile condiții tehnice, studii și articole dela specialiști, privitoare la toate colțurile pământului românesc. Și a împodobit aceste studii cu nenumărate vederi de oameni și așezări, alese cu gust și pricepere, adevărate icoane ale țării, — ale țării de ieri... și de mâine. Câte din aceste icoane le purtăm astăzi în tainița cea mai de preț a amintirii noastre... Și totuși, văzându-le, ochii ți se împăienjenesc în lacrimi, cum se împăienjenesc ochii unui părinte în fața icoanei copilului, îndepărtat pe valurile primejdiilor.

Multe din articolele cărții sunt consacrate ținuturilor pierdute. Insuși primul redactor, scrie cu cunoscuta-i competență și dragoste, despre Țara Oașului și Țara Năsăudului, adecă despre două „țări”, străvechi românești, pământul cărora e pângărit acum de piciorul jandarmului ungur.

Foarte bine a făcut apoi d-l Pușcariu, că a reprodus neprețuitul studiu al regretatului Gh. Vâlsan, despre „Munții din Apusul României și importanța Carpaților pentru Neamul Românesc”. Învățățul geograf, cu suflet de artist, arăta în el o idee, — astăzi curentă — cum, munții noștri, departe de a fi nelocuiți — cum îi vedem pe anumite hărți dela Budapesta — sau de a fi un hotar despărțitor, au fost, totdeauna, până aproape de crestele lor, împânziți cu sate românești, oferind singurilor lor autohtoni, nu numai adăpost în vremuri de primejdii, ci mijloace de traiu. — „Cum puteți trăi pe înălțimile acestea”? a întrebat Vâlsan, pe un Moț. — Aici suntem mai aproape de Dumnezeu și El ne păzește”. Aceste vorbe — continuă Vâlsan — auzite dela un bătrân acum doisprezece ani, nu mi-au ieșit din minte. Ele sunt lozinca, pe care trebuie să fi avut-o întreg neamul românesc în vreme de primejdie, când

nu mai putea spera niciun ajutor dela oameni și când nu mai rămânea, decât nădejdea în Dumnezeu și în pământul care-i ascundea pe văile zăvorite de chei, sau îi primea pe plaiurile înalte, unde-i hrănea cu puțin, dar le umplea sufletul cu frumsețea florilor, a pădurilor și a cerurilor vaste, din care necontenit îi privea ochiul bun al lui Dumnezeu". (ib.)

BISERICA ȘI ȘCOALA ROMÂNEASCĂ ÎN TRANSILVANIA DE NORD

Ritmul vieții românești în Transilvania de Nord, încetenit prin plecarea voluntară a marelui majorității a intelectualilor români, în urma arbitrajului din 30 August 1940, și stânjeniți prin expulzarea în masă a celor socotiți indezirabili pentru sentimentele lor românești și pentru solidaritatea și rezistența națională românească pe care ar fi fost capabili s'o creeze, a fost cu desăvârșire paralizat, în urma măsurilor administrative și ale dispozițiilor legale, tot mai draconice, ale administrației de stat maghiare, luate în contradicție cu toate principiile de omenie și echitate și împotriva asigurărilor categorice de îndreptățire la o liberă viață națională a minorităților, așa cum statul maghiar s'a angajat prin prevederile arbitrajului dela Viena.

Toate compartimentele vieții românești de dincolo de vremelnica linie convențională se resimt adânc de pe urma vitregiei stărilor de lucruri, dar domeniul cel mai greu atins de furia răzbunătoare a vecinilor noștri este acela al vieții spirituale.

Un program sistematic și inchizitorial aplicat, sugrumă prin toate măsurile posibile viața școlii și a bisericii românești de ambele confesiuni a Românilor, rămași dincolo de hotare.

Școala românească de dincolo, după abia opt luni dela luarea în stăpânire a teritoriilor cu aproape un milion și jumătate de suflete românești, a ajuns o noțiune pur teoretică. În realitate ea

este aproape inexistentă. Învățământul primar în statul român fiind un învățământ de stat, totalitatea școalelor noastre primare din Transilvania de Nord, cu întreaga lor avere a trecut în patrimoniul statului maghiar. Revenindu-i lui, prin urmare, organizarea acestui învățământ și stabilirea limbii de predare pentru întreg teritoriul, a admis teoretic funcționarea școalelor primare românești de stat, acolo unde sunt cerute de majoritatea părinților elevilor, dar a îngrijit, prin teroarea deslănțuită cu ajutorul tuturor organizațiilor de bande de bătăuși, ca nimeni să nu aibe îndrăzneala să o ceară. Dacă totuși, în comune cu unanimități românești de 4—8000 locuitori, unde sub regimul românesc funcționau școale cu 10—12 posturi de învățător, locuitorii au cerut școală românească, li s'a dat un post de învățător român pe lângă 10—11 minoritari, pentru ca în scurt timp să fie și acesta înlăturat și înlocuit cu un ungur. Dar, în cele mai multe cazuri, statul răspundea că nu are învățători români necesari, și atunci trimitea satelor românești dascăli cu puțină știință de limbă românească, pe care însă n'o trebuințau niciodată.

În acest fel, școala primară românească în Ardealul cedat nu se mai poate spune că există.

Școala secundară românească, excepând vechile așezăminte fundamentale dela Năsăud, s'a predat în primul semestru al anului școlar curent în 3 secții românești de stat, cu concursul unei duzini de profesori români. Ultimele vești ne confirmă însă înlăturarea lor dela catedre, trimiterea lor în regiuni pur maghiare și înlocuirea lor cu profesori maghiari, chiar pentru studiul limbii române, ceea ce echivalează cu înăbușirea completă și a acestei categorii de învățământ. E inutil a încerca să vorbim despre învățământul superior românesc cu desăvârșire inexistent.

Situația bisericii românești e și mai tragică. Acest stâlp de sprijin în întreg

trecutul de suferințe al Ardealului a fost izbit cu cruzime, pentru ca prin înlăturarea lui, să se ajungă la pierderea națională a fraților noștri de sânge. Pentru ortodocșii din Ungaria încă n'a fost oficial recunoscută existența vreunei episcopii, iar pentru greco-catolici se reiau intrigile cu episcopia de limbă maghiară dela Hajdudorogh, mutată acum la Nyiregyháza. Un plebiscit local a fost organizat printre uniți (de ex. la Careii Mari) pentru a-i face să se pronunțe pentru înlocuirea limbii române, ca limbă de cult, cu limba maghiară.

Și fiindcă biserica trăește în condiții atât de grele, a fost pusă și la alte încercări pentru a-i da lovitura de grație. Majoritatea parohiilor românești de ambele confesiuni fuseseră inzestrate, sub regimul românesc, în urma reformei agrare, cu mici loturi cultivabile din rezervele de stat, sau expropriate, și tot astfel de loturi au servit ca teren de construcție pentru nenumărate locașuri de închinare.

O dispoziție, legiferată în mod special pentru a lovi în biserica noastră, prevede acum anularea de drept a acestor improprietări, făcute după 27 Oct. 1918, data revoluției din Ungaria, răpindu-se bisericilor noastre nu numai ecleziile parohiale, dar, în foarte multe cazuri, chiar și terenul de sub construcția bisericilor.

Drept consecință a acestei măsuri, în multe locuri, mai cu seamă în secuime și în regiunile vechei frontiere din Bihor, Sălaj și Satu-Mare bisericile românești au fost *dărâmate*, în adevăratul înțeles al cuvântului, iar cărămizile s'au împărțit între locuitorii unguri, spre a nu rămâne nici urmă de biserică românească.

Rândurile noastre nu înfățișează decât unele aspecte ale problemei. Realitatea trebuie cunoscută acolo dela caz la caz și, cu siguranță, ea ar releva aspecte mult mai întunecate a vieții românești de dincolo.

Demersurile diplomatice și apelurile la omenie n'au putut aduce schimbarea sistemului. Din motive de civilizație, statul român n'a procedat la măsuri similare de represiune, iar faptul a fost socotit peste granițe drept slăbiciune, care i-a îndemnat să-și intensifice sistemul de represiune.

În fața unei situații atât de dureroase, dar atât de limpezi se impune singura soluție, capabilă să asigure fraților noștri de dincolo o viață românească liberă: Intervenția energică a Statului Român.

T. M.

„PRIETENII TEATRULUI“

Un mănunchiu de tineri cărturari au înființat, în cadrele Despărțământului Sibiu al „Astreii“, o secție numită „Prietenii Teatrului“. Scopul acestei înghețări este promovarea artei dramatice ardelenne, prin studierea și răspândirea problemelor de cultură teatrală, intensificarea și sprijinirea mișcării artistice, cultivarea teatrului de amatori etc.

Dintre problemele puse în discuție în sânul acestei grupări, unele ca cele semnalate de competența lui Lucian Blaga și Victor Ion Popa, privitoare la actorul și teatrul de mâine sau cele privitoare la căutarea mijloacelor de exprimare scenică a sufletului românesc, sunt probleme, care odată lămurite, sunt menite a servi de îndreptar teatrului românesc în general. La fel poate interesa destinul teatrului nostru unele „simple“ întrebări ale d-lui V. I. Popa, care nu s'au pus până astăzi și care trebuiesc menționate :

„Cine poate spune care sunt tipurile caracteristice ale nației românești ?

Întru cât personagiile simbolice ale basmelor noastre au înrudire cu tipurile caracteristice ale nației ? Personagiile basmelor au păstrat totdeauna, prin vremuri, aceeași legătură cu tipurile caracteristice ale vieții trăite ? Nu cumva nația a avut epoci când împrejurările au dăruit-o cu tipuri noi cir-

cumstanțiale, care tocmai din pricina asta n'au prins rădăcini atât de puternice, încât să se suprapotențeze și să treacă în stratul permanent".

Trebuie menționat, de asemenea, unul dintre planurile grupării, căruia i se acordă o însemnătate deosebită și care numai din pricina neprielniceii acestor încruntate vremuri, nu s'a putut realiza până acum. E vorba de școala de regie de amatori, adică de cursuri pentru inițierea amatorilor, în special a viitorilor învățători și profesori, în tehnica punerii în scenă.

Necesitatea unor asemenea cursuri se simte tot mai mult. Se știe ce lacună prezintă învățământul nostru în ceea ce privește deprinderea cu rostirea frumoasă a graiului nostru. Dar, în planurile grupării sibiene, amatorii instruiți sunt destinați a fi trimiși să experimenteze și să facă sondajii, în special la sate, adică la „izvorul cel veșnic adevărat al duhului românesc" — cum spune d-l V. I. Popa. Rezultatul acestor sondajii va putea ușura lămurirea și deslegarea problemelor puse. Cu asemenea preocupări, „Prietenii Teatrului" participă dela început la frământările sortite să ne aducă poate, cândva, și în teatru, expresia autenticului românesc.

În domeniul realizărilor practice, notăm spectacolele lunare, organizate pe seama iubitorilor de teatru frumos, cu concursul Teatrului Muncitoresc „Luptă și Lumină" din București. De asemenea menționăm alcătuirea unei prime echipe de actori-amatori, care pregătesc cu râvnă reprezentarea unei proaspete lucrări dramatice ardeleni.

În afară de informațiile de mai sus, trebuie încrestate aici și anumite semnificații ce se desprind din gândurile și intențiile „Prietenilor Teatrului". Prima ar fi actualizarea importanței și misiunii teatrului în destinele culturale ale Ardealului; importanță de care înaintașii își dădeau lămurit seama și pe care în ultimul timp am nesocotit-o, sau am înțeles-o anapoda.

Nu este nici locul, nici vremea pentru a rosti un rechizitoriu. Mulți nu vor putea uita însă, că ultimul afiș de teatru românesc, lipit pe zidurile orașelor ce le părăseam plângând, anunța „formidabilul succes din Capitală" intitulat „Culcă-te în patul meu", o jalnică ilustrare a teatrului traficant de desmăț.

Trebuie desprins, de asemenea, faptul că acest început de preocupări pentru destinul teatrului din Ardeal, pornește de jos, dela spectatori, deci după buna rânduială a tradiției ardeleni, obștea intelectuală începe să participe activ și în această problemă.

Iar dacă acest început s'a făcut în cadrele unui Despărțământ al „Astrei", aceasta constituie iarăși un fapt care ne întoarce la pilda trecutului, amintindu-ne de vechea „Societate pentru fond de teatru român" ale cărei strădanii, modeste, dar entuziaste și conștiente, erau legate frățește de rosturile „Astrei". Pentru multă vreme o colaborare de felul acesta va fi imperios necesară în Ardeal. E poate cea mai prețioasă indicație pe care ne-o arată gruparea sibiiană.

D. St. Petruțiu

G. VEGEZZI-RUSCALLA

Raporturile culturale și politice italo-române au fost, în ultimul timp, obiectul unor cercetări foarte întinse. Meritul revine, în mare măsură, Școlii Române din Roma și Institutelor Italiene dela noi din țară, care ținesc spre o închegare din ce în ce mai strânsă a legăturilor dintre cele două țări surori.

În secolul trecut a existat în Italia un foarte puternic curent de simpatie pentru România, având ca animatori pe câteva din cele mai de seamă personalități italiene din acest timp. Amintim, printre alții, pe Giulio Perticari (1779—1822), Giuseppe Mezzofanti (1774—1849), poetul Giacomo Leopardi, Tommaso (1802—1874), Cattaneo (1801—1869), Ascoli, etc., care, ocupându-se în special cu studiul limbii române din punct de vedere fi-

lologic, au ajuns la constatarea că ea este „mantenuta sempre rozza, è proprissima a darsi grandi notizie dell'antico volgare latino“, (Giacomo Leopardi, *Pensieri di varia filosofia e di bella letteratura*, Firenze, 1921, vol. III, p. 71), și că noi, Românii suntem „lontani discendenti dell'antica Roma“.

Cel mai bun cunoscător al problemelor românești rămâne, fără îndoială, Vegezzi-Ruscalla, asupra căruia a apărut de curând un documentat studiu, (T. Onciulescu, *G. Vegezzi-Ruscalla e i Romeni*, in *Ephemeris Dacoromana*, IX, Roma, 1940), care, călătorind prin Transilvania, ca trimis al Ministerului Afacerilor Străine, a cunoscut foarte bine pe Românii din această regiune, a învățat limba românească și a legat prietenie cu cei mai de seamă intelectuali români, nu numai ardeleni, ci și din Principate, din vremea aceea. El intruchipează de minune dublul aspect care definește fondul sufletec al acestora care au simțit cu noi: aspectul sentimental, de sânge, credința în obârșia comună a celor două națiuni și aspectul politico-științific, dreptul de auto-determinare etnică al ginților (acesta era general european), pe care n'a încetat să le susțină cu tărie toată viața sa.

Profesor la catedra de limba română de pe lângă universitatea din Torino, Vegezzi-Ruscalla, a arătat cu argumente întemeiate, multe din ele nezdruincinate până astăzi, în ciuda propagandei rău intenționate și pătimașe ce au făcut unii dintre vecinii noștri, a arătat, zic, latinitatea și unitatea limbii noastre, care altădată se întindea ca o pânză neîntreruptă din Italia până la capătul gra-

nițelor etnice (cele dinainte de arbitrajul dela Viena) ale României. Această pânză a fost întreruptă prin infiltrarea unor seminții streine, în special slave. Pentru a putea lupta contra panslavismului, Vegezzi-Ruscalla, propunea un fel de confederalizare a gîntei latine.

Ca deputat și ziarist, Vegezzi-Ruscalla judecă foarte sever pe Austro-Ungari, care în contra aspirațiilor poporului român, țin subjugată o mulțime de Români, maltratându-i, și prevede bine sfârșitul acestui imperiu cosmopolit, fără sudare spirituală între neamurile din care este compus.

Poporul român, unitar ca limbă și ca fel de viață, trebuie să fie unificat și ca națiune politică, spune Ruscalla, pledând pentru unirea Principatelor și pentru desrobirea Românilor de sub jugul maghiar.

Ca să câștige cât mai multe simpatii în Apus pentru poporul nostru, Vegezzi-Ruscalla ne face cunoscuți pe toate căile. Astfel, pe lângă activitatea de ziarist și profesor, el traduce neîntrerupt din literatura română în limba italiană. Semnalăm printre alte traduceri, pe acelea ale Poeziilor Populare, culese și publicate de V. Alecsandri, câteva ode de Cezar Boliac și o mulțime de opusculă cu caracter politic, datorite luptătorilor Școalei ardelenă.

Din toată această activitate, foarte amănunțit studiată de d-l T. Onciulescu, figura luptătorului italian se desprinde senină, desinteresată, plină de avânt și în afară de prejudecăți, ca o mustrare severă adusă falsurilor unei propagande interesate.

D. Maniu

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (I)

În vremurile acestea, când lumea românească se interesează mai mult decât oricând de problema Ardealului, credem că încercarea noastră de a da pagina bibliografică pe care o începem cu acest număr, va umple un gol simțit și va fi cât se poate de utilă.

Ne dăm seama că, din cauza împrejurărilor grele, ea nu va putea fi completă și rugăm pe cititori să ne semnaleze publicațiile despre care cred că nu pot lipsi, în nici un caz, din această pagină, în care înșirăm deocamdată numai cărți (nu și publicațiuni periodice), începând cu cele apărute în vara și toamna anului trecut.

Cele mai multe din cărțile din acest repertoriu se pot găsi în Biblioteca Universității Cluj, astăzi la Sibiu.

Titlurile sunt date în ordinea alfabetică a numelui autorilor. Lipsa editurii, sau tipografiei, însemnează că ele nu sunt indicate. Formatul cărților a fost indicat cu cifrele clasice (4°, 8°, etc.), paginile printr'un *p.*, iar planșele, hărțile și tabelele prin *tab.* Lipsa prețului însemnează că el nu e indicat, sau cunoscut.

BOLOGA VALERIU L. Contribuția Transilvaniei și Banatului la începuturile medicinei științifice românești. Comunicare, București, 1941, Tip. „Cartea Românească”, 8°, 86—91 p.

BRĂTIANU GHEORGHE I. Die rumänische Frage 1940. Bukarest, 1940,

M. O. și Impr. Naț., 8°, 12 p., 2 tab. (Și în l. italiană și germană).

BRĂTIANU GHEORGHE I. Roumanie et Hongrie. Considérations démographiques. Bucarest, 1940, M. O. și Impr. St., Impr. Naț., 8°, 14 p., 2 tab. (Și în l. italiană și germană).

BRĂTIANU GHEORGHE I. Théorie et réalité de l'histoire hongroise. A propos de quelques ouvrages récents. Bucarest, 1940, M. O., Impr. Națională, 8°, 51 p., 1 tab. (Și în l. italiană și germană).

COMȘA NICOLAE. Dascălii Blajului. Seria lor cronologică, cu date bio-bibliografice. Retipărire din Anuarul liceului „Sf. Vasile”—Blaj. Blaj, 1940, Tip. Seminarială, 8°, 151 p.

DAICOVICIU CONSTANTIN. Le problème de la continuité en Dacie. Extrait de la Revue de Transylvanie, Tome VI, Nr. 1. Bucarest, 1940, M. O. Imprimerie Nationale, 8°, 72 p.

DOBOȘI AL. Geschichtlicher Abriss über die Rumänen in Maramuresch. București, 1940, 4°, 22 p., 1 tab. (Rumänische Schriften und Dokumente).

IORGA NICOLAE. Un oraș românesc din Ardeal. Condica Hațegului, 1725—1847. Publicată cu o introducere de N. Iorga. (Academia Română. Studii și cercetări, XLIX.) București, 1941, M. O. Impr. Națională, 8°, 131 p., 9 tab.

LUPAȘ IOAN. Emanuil Gozdsu, 1802—1870. Originea și opera sa. București, 1940, M. O. Impr. Națională, 8°, 59 p. (Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria 3, Tom. 22, Mem. 28).

MADJARISCHE Ausschreitungen und Greuelthaten in dem an Ungarn abgetretenen Gebiet Nordsiebenbürgens. București, 1940, M. O. și Impr. St., Impr. Naț., 8° mare, 40 p. [Și in l. italiană]. (Studii și documente românești, Seria A. Nr. 1).

MEHEDIŢI SIMION. Ce este Transilvania? (Biblioteca Revistei Istorice Române, 4). București, 1940, M. O. Impr. Națională, 8°, 87 p.

MEHEDIŢI SIMION. Români și Unguri. (Extras din „Parlamentul românesc“, Nr. 338/42 din August, 1940), București, 1940, M. O. Impr. Națională, 16°, 31 p.

MEZEI CÂMPEANU, IULIU I. Luptători români ardeleni. Cuvânt introductiv de Alexandru Vaida-Voevod și Liviu Cigăreanu. Cu 81 documente și clișee fotografice. Cluj, 1940. Editat de Zoe Mezei Câmpeanu, 8°, 240 p.

MOGA ION. Das siebenbürgische Problem. Ein kurzer historischer Rückblick. București, 1940, 8° mare, 29 p. (Denkschriften und Dokumente). [Și in l. italiană].

MOGA ION. Siebenbürgen in dem Wirtschaftsorganismus des rumänischen Bodens. Geschichtlicher Rückblick. Bukarest, 1940, M. O. și Impr. St., Impr. Naț., 8°, 74 p.

MORARIU TIBERIU. Entwicklung der Bevölkerungsdichtigkeit Siebenbürgens während der Jahre 1840—1930. București, 1940, M. O. și Impr. St., Impr. Naț., 8°, 102 p., 1 tab.

NETEA VASILE. Profesorul Ion Lupaș. La împlinirea a șase decenii de viață. Arad, 1940, Ed. revistei „Școala Vremii“, 8°, 23 p.

NORDWESTRUMÄNIEN. Die Grenzbezirke Satu Mare, Sălaj und Bihor.

București, 1940, 4°, 51 p., 1 tab. (Denkschriften und Dokumente).

OPREANU SABIN. Siebenbürgen. Eine naturgegebene Ergänzung des rumänischen Lebensraumes. București, 1940, 8° mare, 24 p., 1 tab. (Rumänische Schriften und Dokumente). [Și in l. italiană].

ORENDI-HOMMEANU VIKTOR. Magyarisches, Allzumagyarisches. Ein kleiner Beitrag zur Minderheitenfrage in Ungarn. Bukarest, 1940, M. O. și Impr. St., Impr. Naț., 8° mare, 18 p.

PETRINCA PETRE. Die Rumänen in Ungarn, 1918—1940. București, 1940, 8° mare, 43 p., (Denkschriften und Dokumente). [Și in l. italiană].

PETRINCA P. — G. PINTEA — N. P. SMOCHINĂ. Die Minderheitenpresse in Rumänien 1918—1940. București, 1940, 4°, 19 p. (Rumänische Schriften und Dokumente). [Și in l. italiană].

POPP N. M. L'evoluzione della frontiera occidentale 1900—1930. București, 1930, 8° mare, 13 p., 3 tab. (Studi e documenti romeni).

PTEANCU ALEXANDRU. Das Schulwesen der Volksgruppen in Siebenbürgen unter Magyaren und Rumänien. București, 1940, 4°, 43 p., 8 tab. (Denkschriften und Dokumente). [Și in l. italiană].

SOMEȘAN LAURIAN. Alter und Entwicklung der rumänischen Landwirtschaft in Siebenbürgen. Bukarest, 1941, M. O. și Impr. St., Impr. Naț., 8° mare, 106 p., 1 tab.

SOMEȘAN LAURIAN. Il problema etnica e geopolitico della frontiera occidentale. (Studi e documenti romeni). București, 1940, 8° mare, 28 p., 1 tab.

SLĂVESCU VICTOR. Vieața și opera lui Dionisie Pop Marțian. Discurs de recepțiune la Academia Română. București, 1940, M. O. Impr. Națională, 8°, 29 p., 1 tab.

URSU HORIA I. Bastionul de răsărit al Europei: Poporul român. București, 1941, M. O. și Impr. St., Impr. Naț., 8°, 28 p., 1 tab.

„ASOCIAȚIUNEA“, pentru literatura română și cultura poporului român“

Intemeiată în 1861.

Președinte :

Dr. Iuliu Moldovan.

Vice-președinți :

Dr. Gh. Moga, Dr. Gh. Preda și Sabin Evuțian.

Membrii de drept ai Comitetului Central :

**I. P. S. Sa Mitropolitul bis. ort. rom. din Sibiu Dr. Nicolae Bălan,
I. P. S. Sa Mitropolitul bis. gr. cat. din Blaj Dr. Alexandru
Nicolescu.**

Membrii Comitetului Central :

Agârbiceanu Ioan, canonic	Dr. Lăzărescu Vasile, episcop
Aron Victor, protopop	Dr. Lupaș Ioan, prof. univ.
Dr. Beu Ilie, medic	Dr. Macaveiu Victor, prepozit capit.
Bogdan-Duică Constanța, prof.	Dr. Manciu Ștefan, insp. școlar
Dr. Bologa Vasile, dir. lic. i. r.	Dr. Maniu Iuliu, f. Ministru președinte
Dr. Borcia Lucian, avocat	Dr. Meruțiu Vasile, prof. univ.
Dr. Bornemisa Sebastian, publicist	Dr. Moldovan Valer, prof. univ.
Dr. Borza Alexandru, prof. univ.	Dr. Nicoară Eugen, medic
Dr. Brediceanu Tiberiu, f. membru in Cons. Dir. român	Dr. Nițescu Voicu, avocat
Dr. Căliman Nicolae, medic	Olariu Petre, institutor
Cioran Emilian, protopop	Pelivan Ioan, avocat
Colan Nicolae, episcop	Dr. Popa Augustin, prof.
Dr. Corneanu Cornel, avocat	Pop Ștefan, dir. lic.
Dănilă Gh., canonic	Dr. Russu Alexandru, episcop
Dăncilă Ioan, protoereu militar	Rusmăr Ilie, prof.
Dr. Dragomir Silviu, prof. univ.	Sandu Ioan, dir. șc. normale
Dr. Ghibu Onisifor, prof. univ.	Dr. Stanciu Victor, prof. univ.
Dr. Hațiegan Iuliu, prof. univ.	Dr. Stăniloae D., rector. Acad. teol.
Iacobescu Teodor, institutor	Dr. Stăcihița Iosif, medic
Dr. Ilea Vasile, medic	Dr. Suci Coriolan, prof.
Dr. Ionașiu Liviu, medic	Simu Ioan, protopop
	Țeposu Silviu, prof.

Vătășianu Ioan, dir. gen. i. p.

TRANSILVANIA

ORGAN AL ASTREI

Anul 72

Aprilie

Nr. 2-1941

CUPRINSUL:

*Ionel Pop,
Sabin Opreanu,
Emil Petrovici,*

Porunca zilei: Redresarea voinței naționale
Valea Mureșului, axă etnică a Transilvaniei
Transilvania, vatră lingvistică a românismului
nord-dunărean

*Dr. P. Râmneanșu,
Laurian Someșan,
Ion Breazu,
Șt. Manciușea,*

Vigoarea biologică a neamului nostru
Răspândirea geografică a Românilor carpatici
Alecru Russo în Ardealul revoluționar, la 1848
Un preot din Maramureșul de odinioară

CRONICI:

*M. Beniuc,
Ioachim Crăciun,
David Prodan,
D.,*

Ion Agârbiceanu, Amintirile
Românilor la Budapesta
Economia unui sat ardelean
Primele rezultate ale recensământului maghiar
din 1941

*Nicolae Albu,
Romul D. Ivan,*

Dascălul Blăjului
Prosperitatea economică a Transilvaniei sub re-
gimul românesc

ÎNSEMNĂRI:

*Ion Breazu, Octavian Goga. — Să respectăm durerea... — Ve-
stitorii. — „Gazeta Transilvaniei”. — Semicentenarul „Unirii”. — Icoanele
Țării. — T. M., Biserica și școala în Transilvania de Nord. — D. St.
Petrușiu, „Prietenii Teatrului”. — D. Maniu, G. Vegezzi-Ruscalla.*

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (I)